Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

AARBØGER

UDGIVNE AF HISTORISK SAMFUND FOR AARHUS STIFT

XXXVI

AARHUS
DE FORENEDE BOGTRYKKERIER
1943

Ved Henvendelse til Odensegade 2, Aarhus,
kan vore Medlemmer købe

Skriftprøver
fra Tiden efter Reformationen til Midten af 19. Aarhundrede. Udg. af Dr. *Holger Hjelholt,*
til Favørpris 2 Kr. 75 Øre.

E. Kroman:
Skriftens Historie i Danmark
fra Reformationen til Nutiden,
til Favørpris 3,60 Kr.

Danmarks Riges Breve (Rigsudgaven)
til Favørpris 8 Kr. pr. Bind.

Øm Klosters Krønike
ved *Jørgen Olrik.*
2. Udg. 1932. 2 Kr. 50 Øre.

Biskop Gunners Levned
ved *Hans Olrik.*
2. Udg. 1938. 50 Øre.

C. M. Smidt og *Kr. Isager:*
Øm Kloster.
3. forøgede Udg. 1942.

J. Lind:
Klosterhaven i Øm
2. Udg. 1937. 50 Øre.

HISTORISK SAMFUND
FOR AARHUS STIFT

Odensegade 2, Aarhus.

Til hvert enkelt Medlem.

Hermed følger Aarbogen for 1943; den er, takket være den Forhøjelse paa 50 Øre af Aarsbidraget, som blev vedtaget paa Generalforsamlingen i 1942, meget fyldigere end den foregaaende. Den rummer bl. a. en illustreret Oversigt over Vandmøllerne i Ning, Hads og Hjelmslev Herreder af Chr. Heilskov og et Tidsbillede fra Pietismens Tid — Striden mellem Biskop Hygom og Stiftsprovst Nannestad — af F. Elle Jensen. Helt nyt Stof, fremdraget i Rigsarkivet, ligger til Grund for Anth. Fuglsangs Skildring af Sandflugtens Dæmpning i Gern Herred og Personalhistorikeren A. Blichfeldt Petersen har i Samarbejde med C. J. T. Thomsen skrevet om en forgrenet Storborgerslægt i det 17. og 18. Aarhundredes Aarhus; en grundig og klart ordnet Afhandling, der ikke blot bringer meget nyt personalhistorisk Stof, men ogsaa rummer mange interessante Kulturbilleder fra det gamle Aarhus.

Ved Siden af Aarbogen modtager Medlemmerne i Aar 3. Hæfte af Amtsudgaven af Danmarks Riges Breve og 1. Hæfte af C. A. Christensens Oversigter til Danmarks Riges Breve, en kort Danmarkshistorie fra 1250—1305.

Vi vil gerne gøre opmærksom paa, at Samfundet har et Restoplag af Aarbøgerne 1922—42, der tilbydes for under halv Pris, **40 Kr. tilsammen.** Disse Aarbøger, der jo ikke forældes som saa meget andet, er en Fundgrube for alle, der interesserer sig for Byens og Amtets Historie. Enkelte Aarbøger 3 Kr.

De vil sikkert i Deres Kreds finde Mennesker, der gerne melder sig ind i Historisk Samfund, naar de bliver gjort opmærksom paa, hvad det byder sine Medlemmer. Indmeldelse sker ved Indsendelse af Kuponen til ovenstaaende Adresse.

DE FORENEDE BOGTRYKKERIER. AARHUS.

Undertegnede ønsker at blive Medlem af *Historisk Samfund for Aarhus Stift* og anmoder om at faa tilsendt

Aarhus Stifts Aarbøger XXXVI 1943

pr. Postopkrævning (4 Kr. 65 Øre).

Navn: .....

Stilling: .....

Adresse: .....

AARHUS STIFTS

AARBØGER

XXXVI

AARBØGER

UDGIVNE AF HISTORISK SAMFUND FOR AARHUS STIFT

XXXVI

AARHUS
DE FORENEDE BOGTRYKKERIER
1943

INDHOLDSFORTEGNELSE

Chr. Heilskov: Vandmøller i Aarhus og Skanderborg Amter 1
Anth. Fuglsang: Sandflugtens Dæmpning i Gern Herred... 30
F. Elle Jensen: Biskop Hygom og Stiftsprovst Nannestad.. 77
Chr. Holtet: Det dramatiske Selskab i Skanderborg..... 90
R. P. Randløv: En Skolesag fra Ousted Sogn..... 93
A. Blichfeldt-Petersen og *C. J. T. Thomsen:* Raadmand Clemen Jensen Smagbier og hans Efterkommere..... 101
Historisk Samfund i 1942..... 154
To Dødsfald..... 157
Regnskab..... 160

Paa Titelbladet er gengivet Biskop Jens Iversøn Langes Sigil. Omskrift: ſ' iohannis dei gracia epiſcopi aruſienſis. St. Clemens med Korsstav i den højre og Anker i den venstre Haand. — Forneden Bispens Vaabenskjold med de tre Roser.

Vandmøller i Aarhus og Skanderborg Amter.

En Oversigt

af Chr. Heilskov.

2. *Ning, Hads og Hjelmslev herreder.*

Ning herred.

Poulsmølle (Aarhus købstad, forhen Viby s.). Denne lille vandmølle laa som de tre efterfølgende overmaade idyllisk i Thorskov ved en bæk, der udmunder ved Varna. Det er formodentlig denne mølle, om hvilken det i matriklen af 1664 (efter omtalen af de formentlige Thors- og Varnamøller) hedder: Noch findes en papir Mølle som er øde, och Brugis af ingen«. I 1685 omtales nemlig en papirmølle, der forhen tilhørte Laurids Pedersen Giufs i Aarhus og som vistnok er Poulsmølle[1]). Det er (stadig hypotetisk) ogsaa denne mølle, der før 1694 brugtes som stampemølle af Jens Rasmussen Lassen, der ogsaa ejede Thorsmølle. Det maa da vist bero paa en fejlskrift, naar Hoffmeyer kalder den »Knudsmølle«[2]). Vedblivende formoder jeg, at den Poul Madsen, der boede paa en af Marselisborgmøllerne i 1801 og 09, har givet ophav til møllens navn. (Naar disse møllers historie engang skal grundigt undersøges, bliver der noget at rydde op i). Møllen var i hans tid fæstet af feldbereder Ludvig Weis i Aarhus (og senere af hans sønner)[3]). I 1831 var Poulsmølle lejet af Christian Mikkelsen, der i nævnte aar bekendtgør, at møllen nu er nyopbygget og for-

[1]) Aarhus købstads auktionsprot. 10.—2.—85.
[2]) J. Hoffmeyer: Blade af Aarhus Bys Hist. II, 164—65.
[3]) Aarhuus Stifts.-Tid. 1803, nr. 91.

synet med fortrinligt maskineri[1]). Senere lejede Marcus Bech den. Han bekendtgør $^{8}/_{11}$ 1833, at »nogle slettænkende Mennesker« om natten nogle dage før havde aabnet stigbordet til Poulsmølle, hvorved dæmningen til Thors- og Varna mølle vilde være bleven ødelagt, hvis ikke dammen ved Thorsmølle tilfældigvis var

Poulsmølle ca. 1887.
Efter maleri af Joh. Boesen (Galschiøts „Danmark").

bleven tømt. Han udlover 10 rdl. for opdagelsen af gerningsmændene[2]). Marcus Bech indførte krasuldsfabrikation i møllen. I 1850 var Christen Enevoldsen bestyrer, og møllen kaldtes da »kludemølle«. Den stemningsfulde gamle bygning laa her endnu i 1887, men er nu for adskillige aar siden forsvunden og kun mølledammen er tilbage.

B.: Illustr. Tid. 1863/64, s. 20; Nord. Billeder I. 1866, s. 16; Dania 1881/82, sp. 433; Galschiøt: Danmark I, 1887, s. 304; Aarhus. Ved Francis Beckett o. fl., 1905, s. 328.

[1]) Anf. st. 1831, nr. 184.
[2]) Anf. st. nr. 182.

Thorsmølle (Aarhus købst., forhen Holme s.). Ved samme vandløb, ogsaa forlængst nedlagt. Møllen har været baade kobber- og krudtmølle. Den sidste fik Wulff Baltzersen og Jens Jacobsen 1637 lov til at opbygge. Sidstnævntes arvinger solgte 1657 møllen til rentemester Mogens Frijs til Faurskov. I 1663 overtoges den af Anders Jensen (men beboedes aaret efter af Thomas Pedersen og Karen Sørensd.). Dog synes det at være denne krudtmølle i Holme sogn, som ifølge matriklen af 1664 dengang dreves af en Frederik Maller. 1685 købtes møllen af Morten Wærn paa handelsmand og overformynder sr. Jens Rasmussen Lassen i Aarhus hans vegne. J. R. L. døde 1693 og aaret efter, da møllen benævnes krudt- og stampemølle, købtes den af feldbereder Christen Andersen[1]). Møllen blev i 1801 bestyret af Thor Christensen. »Thors stampemølle« tilhørte 1829 stiftets offentlige midler og stilledes da til auktion[2]). Ca. 1832 lejede Marcus Bech denne og de tre andre møller ved samme vandløb af Ingerslev paa Marselisborg og gjorde dem til kradsuldsmøller. Tilbage af møllen lige til vore dage var det gamle beboelseshus, hvor der blev drevet det af alle aarhusianere kendte traktørsted. Dette blev ombygget 1940 til restaurationsbrug. Den idylliske, ofte afbildede mølledam, findes her endnu.

B. bl. a.: Illustr. Tid. 1895/96, s. 478; Aarhus. Ved Francis Beckett o. fl., 1905, s. 327; P. Holm: Aarhus 1909, s. 46; Aarhus gennem Tiderne III, 1941, s. 319; pk.

Nymølle (Aarhus købst., forh. Holme s.). En lille mølle, der forhen laa mellem Thorsmølle og Varna. Den synes at være opstaaet efter 1685 og var i 1830'erne lejet af Marcus Bech, der drev fabrikation af kradsuld. I 1850 var Niels Pedersen bestyrer af denne »kludemølle«. Om det er denne kradsuldsfabrik i Viby s., der nævnes i 1. udg. af Traps »Danmark« 1859 og da var i drift, kan jeg ikke afgøre, da alle Marselisborgmøllerne før i tiden omtaltes uden særskilt navn, hvor-

[1]) Efter uddr. af Aarhus tingbog og auktionspr., meddelt mig af hr. overretssagf. C. J. T. Thomsen.
[2]) Aarhuus Stifts-Tid. 1829, nr. 171.

ved de meget let forveksles. Bygningen, der endnu stod i 1875, er for længe siden forsvunden og mølledammen er tørlagt, men spor af dæmningen ses endnu.

B.: Aarhus. Ved Francis Beckett o. fl., 1905, s. 326.

Varna mølle (Aarhus købst., forh. Viby s.). Laa lidt ovenfor bækkens udløb i Aarhusbugten. I 1573 omtales en mølle, kaldet Skambæks mølle, »tæt ved kronens enemærke ved Aarhusgaard«. Da kongen havde erfaret, at de folk, der bor paa møllen, nedhugger krattet og ødelægger ørredfiskeriet i møllebækken, fik lensmanden ordre til at nedbryde møllen, befale folkene at skaffe sig en anden bolig og paase, at fiskeriet blev ved magt[1]). Der kan næppe være tvivl om, at Skambæks mølle er den senere Varna mølle eller muligt en af de andre møller ved »Skambækken[2]). Møllen maa dog senere være genoprettet. Det er formodentlig den, som Anders Possin i Aarhus mølle 1592 agtede at bygge paa egen bekostning og risiko i »Tordskouf« ved Havreballegaard. A. P. fik da tilladelse til at opføre møllen og beholde den frit i sin levetid uden afgift. Efter hans død skal møllen stedse følge Aarhus mølle, hvis møller skal svare afgiften af den[3]). Anders Possins søn Michel overtog den 1602 sammen med Aarhus mølle[4]). I 1623 omtales »Havreballegaards skindmølle«, som da benyttedes af Envold feldbereder[5]). Det er formodentlig den senere Varna mølle, som vel ogsaa er den stampemølle i Viby sogn, som ifølge matriklen af 1664 Jacob feldbereder i Aarhus da brugte. Hvordan det nu end forholder sig med denne mølles identitet, saa vides det, at allerede før 1671 blev her ved bækkens udløb i bugten af feldbereder Thomas Iversen bygget en stampemølle, der kaldtes Feldberedermøllen, fordi den brugtes til at valke skind paa[6]). Muligt var her ogsaa kobberværk, thi 1685 omtales en kobbermølle, forhen ejet af Laurids Pedersen Giufs,

---

[1]) Kanc. Brevb. 10.—3.—73.
[2]) Se Hoffmeyer: Blade af Aarhus Bys Hist. I, 132—33.
[3]) K. B. 10.—6.—92.
[4]) Anf. st. 3.—8.—02.
[5]) Hübertz: Aktstykker II, 279.
[6]) Hoffmeyer: Blade af Aarhus Bys Hist. II, 164.

som ikke kan være identisk med Poulsmølle[1]). Stedets nuværende navn skyldes Marselisborgs Ejer 1825—33 baron Chr. A. Gersdorff, der opkaldte møllen efter den tyrkiske fæstning Varna, som maatte overgive sig til russerne 1828. I møllen var der 1831 vadmels- og klædestamperi ved Fr. Stellfeld[2]). Aaret efter var det overtaget af Marcus Bech[3]). Møllèren hed i 1839 Niels

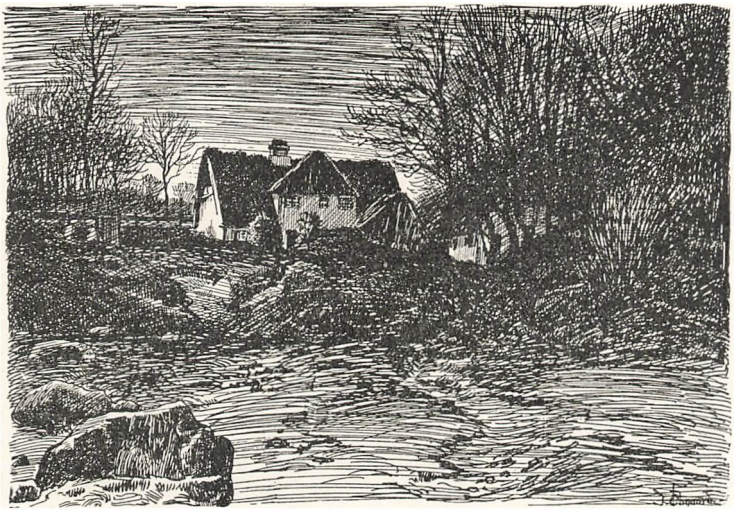

Varna mølle. Tegn. af J. Ølsgaard.

Mikkelsen, han har vel været bestyrer, ligesom Christen Ør var det i 1850. Det er vistnok Varna mølle, der i 1859 dels var stampemølle, dels benyttedes til raspning af farvetræ[4]). I 1887 siges bygningen at ligge halvt i ruiner og i lang tid ikke at være benyttet. Nu er der intet spor af den, men mølledammen findes som bekendt endnu. Restauranten Varna, som tog det gamle navn i arv, blev opført 1909.

B.: Aarhus. Ved Fr. Beckett o. fl., 1905, s. 325. Aarhus gennem Tiderne III, 1941, s. 312.

[1]) Aarhus købstads auktionsprot. 10.—2.—85.
[2]) Aarhuus Stifts-Tid. 1831, nr. 2.
[3]) Anf. st. 1832 nr. 208, følgebl.
[4]) Trap-Danm., 1. udg.

Silistria mølle (Aarhus købst., forh. Holme s.). Ved Aarhusbugten, hvor en bæk fra Skaade Bakker munder ud. I Pontoppidans »Danske Atlas« (1768) omtales den som »en liden mølle ved havet«, som har været krudt- og papirmølle, men nu bruges til at berede skind paa. I 1747 var Chr. Pedersen af »stampemøllen« fadder i Ingerslev mølle. Da Silistria var den

Silistria mølle.

nærmeste stampemølle ved Ingerslev mølle, maa C. P. vel have været møller paa førstnævnte sted. To aar efter kaldes han Christian Snedker, og han efterfølges af sønnen Niels Christiansen, der var her 1756 og 57. Paa Videnskabernes Selskabs kort 1789 kaldes møllen »Skinder-mølle«; den beboedes paa den tid af Thomas Christensen. Det nuværende navn skyldes baron Gersdorff og minder om den tyrkiske fæstning Silistria, der blev erobret af russerne 1828. Gersdorff havde været officer i russisk tjeneste og vilde paa den maade mindes Ruslands sejre. Møllen hørte i hans tid under Marselisborg. I 1830 blev der anlagt et nyt stampeværk i møllen, der da var forpagtet af J. C. Tarliong

i Aarhus[1]). Silistria er antagelig den »barkmølle« i Holme s., som Johan Laursen var betjent ved i 1840, og Niels Nielsen bestyrede i 1850, da den var oliemølle. I 1857 beboedes den af Jørgen Pedersen, og i 1873 døde Hans Mortensen her som forpagter. Værket var endnu i brug 1887 og havde turbine, men er nu forlængst nedlagt. I 1889 bor der i møllen en indsidder, Hans Andersen (man ser at, det ebber ud). Den sidste af de gamle bygninger, en stald, blev nedrevet c. 1930. I det grundmurede møllehus blev der, allerede før mølleriet blev nedlagt, indrettet et traktørsted. Den skovkransede mølledam, hvor der i sin tid var guldfisk, findes her endnu.

B.: Illustr. Tid. 1895/96, s. 478.

Ingerslev mølle (Tiset s.). Ved Aarhus Aa lige ved grænsen til Blegind s. I 1610 nævnes »Ingisløff mølle«[2]). Den tilhørte 1664 kronen og var da og i 1680 fæstet af Baltzer Jørgensen, 1688 af sønnen Michel Baltzersen. I 1768 var Ingerslev mølle stampemølle[3]), senere blev den kornmølle, men havde dog endnu 1879 stampevæve. Den ejedes 1801 og 10 af Knud Rasmussen, 1839 af Rasmus Sørensen, der døde 1856. Senere kom Søren Peter Sørensen til ca. 1886. Han gik fallit og flyttede til Aarhus. Efter ham fulgte Jens Fogh Nielsen til 1914, hvorefter møllen overtoges af den nuværende ejer Thorvald Jensen-Fogh. Møllen er bygget ca. 1850. Her drives en betydelig mølleindustri og kornhandel. Til vandmøllen hørte i sin tid (1859) en vindmølle, beliggende paa den anden side af aaen i Blegind s., men den blev nedrevet omkring 1904. Tomten saas endnu i 1920'erne.

Litt.: La Cour, 3. saml. I, 144; Meyn og Loft s. 473 (b.).

Edslev mølle (Koldt s.). Ved Aarhus Aa. Møllen nævnes 1610 og var 1636 forfalden. Den tilhørte da kronen, som overdrog lensmanden at lade den istandsætte[4]). I 1664 boede Jens Pedersen her og i 1680 hans

[1]) Aarhuus Stifts-Tid. 1831 nr. 2.
[2]) Trap.
[3]) Pontoppidan: Danske Atl. IV, 110.
[4]) K. B. 20.—10.—36.

formentlige søn Peder Jensen. I 1688 ejedes Edslev mølle af baron Marselis, og aaret efter omtales fæsteren Peder Møller (velsagtens vor nysnævnte Peder Jensen), derefter 1719 og 26 sønnen Jens Pedersen. Møllen var oprindeligt stampemølle; den beboedes 1787 af Peder Knudsen, 1801 af Rasmus Pedersen. Den brændte og blev ombygget 1820 af en Jørgensen fra Seest mølle ved Kolding. Det fortælles, at pengene hertil blev betalt i firskillinger, der blev kørt i vognmandslæs fra Seest mølle til Edslev. I 1822 ejedes møllen af Jacob Engerslev Rosborg til Hald († 1864), 1823 af Strøver (maaske landmaaler Fr. Albert S., † 1879). I 1840 ejedes møllen af en Brochelmann, 1850 af Peder Pedersen, 1862 af David Johan Benthin, der var gift med Johanne Sofie Nietz. Senere havde S. M. Jørgensens enke den til 1901, M. P. Mikkelsen 1901—04, G. J. Fogh fra 1904 og Gunnar Fogh i 1934. Alle bygningerne er af grundmur fra 1850'erne undtagen stuehuset, der er nyt. Møllen har 2 overfaldshjul. Til gaarden hører et elektricitetsværk. I 1905 blev der anlagt en fiskepark paa en halv snes bassiner, hvori opdrættes ørreder til eksport.

Litt.: La Cour, 3. saml. I, 189—90 (b.); Meyn og Loft s. 416—17 (b.).

Pindsmølle (Koldt s.). Meget malerisk ved Aarhus Aa i Pindsmølledalen; den nævnes 1610. I 1664 beboedes møllen af Niels Rasmussen, 1680 af sønnen Rasmus Nielsen[1]), der døde 1687, kun 30 aar gl. Møllen ejedes aaret efter af baron Marselis, og som fæster nævnes da igen en Rasmus Nielsen. Det maa være den mand af samme navn, der døde her i møllen 1693, 67 aar gl. Samme aar blev den nye møller Jørgen Knudsen gift med Kirsten Christensdatter. I 1713 udstedte Anna Thomasdatter skøde til Jens Nielsen i Pindsmølle. Men om det var denne mølle eller den anden af samme navn i Tyrsting herred, er uvist. 1787 hed mølleren Jørgen Jensen (det kan muligvis være sønnen), i 1801 Peder Jensen, formodentlig den

[1]) Aarhusgaards amts matrikel.

samme P. J., der endnu var her 1840. I 1852 finder vi Peder Pedersen (rimeligvis sønnen) her, i 1864 og til 68 Søren Møller Sørensen og efter ham Morten Madsen· I 1891 ejedes møllen af D. Hansen, til 1914

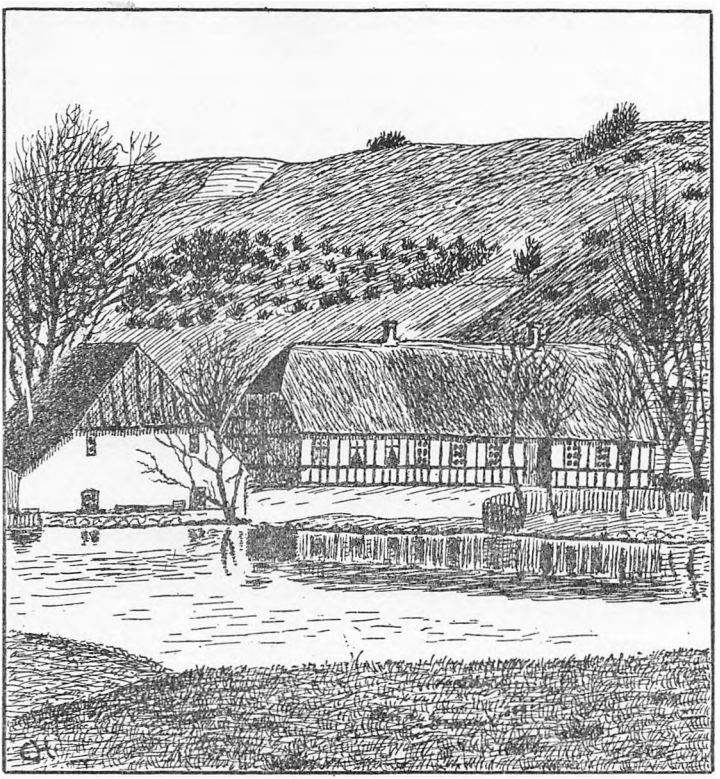

Pindsmølle 1915. Tegn. af forf.

Marius Jensen, kreaturhandler i Hørning, der efterfulgtes af Chr. Barfod fra Jeksen. Hovedbygningen brændte ca. 1936, og tilbage er nu kun møllehuset, af grundmur fra 1851. Her findes talrige fiskedamme med ørredavl. I et nyt hus lidt ovenfor er der for en del aar siden oprettet en meget besøgt sommerrestauration.

Skovmølle eller Moesgaard mølle (Maarslet s.). Bekendt for sin højst idylliske beliggenhed i Moesgaard Skov ved Giber Aa, der fra møllen løber under det tætte bladehang ud i Aarhusbugten. Møllen har i alle de senere tider hørt under Moesgaard. Den omtales 1646, da Karen Jensdatter døde her, og 2 aar efter, da Maren Lauritsdatter gik samme vej. Om nogen af disse har været møllerenker eller møllerdøttre, røber kirkebogen ikke. Derimod døde mølleren Rasmus Hansen her i 1650. Fem aar efter hedder mølleren Peder. Det skal nok være den Peder Jensen, der var her 1664. Jens Jensen er saa fæster i 1680 og 88, og møllen hørte da under Vilhelmsborg. Fra ca. 1707 og til 19 var Søren Jensen her. Paa møllen holdtes i hans tid 4 heste, 4 køer, 6 stude og 12 faar. S. Jensen og kone var velhavende og estimerede folk. Konen giftede sig som enke 1720 med Tobias Hansen, men han døde samme aar, hvorpaa Søren Lauritsen traadte til. Han var her 1732, døde 1741 og efterfulgtes af Poul Ejlersen, † 1751. Dennes enke blev saa gift med Jens Hansen, f. i Krekær 1725, † i Skovmøllen 1792. Han var 2den gang gift med Alhed Hansdatter Ingerslev af den kendte Aarhus-slægt Ingerslev og søster til præsten i Beder. Efter Jens Hansens død sad Alhed Ingerslev med møllen til sin død 1811. I 1840 og 50 var møllen fæstet af Frederik Jensen, aabenbart søn af Jens Hansen. Derefter har vi 1870 og 91 Anders Pedersen som møller, senere Søren Pedersen, f. i Sorring 1850, † i Skovmøllen 1929. Mølleriet er for længe siden nedlagt, og der drives nu en af aarhusianere og omegnens beboere meget søgt og yndet sommerrestauration. Møllen har gamle maleriske bygninger, hvidkalkede med sort bindingsværk. Møllehuset er bygget 1785.

Litt.: Martha Pedersen: Moesgaard Skovmølle (Aarh. Stiftstid. 3.—5.—1938). — B. bl. a.: Bente: Danske Billeder, 1918 og 19; Daniel Bruun: Danmark III, 1920, s. 748; Aarhus og Mols (1927); Achton Friis: De Jyders Land I, 1932, fot til s. 228; Sigv. Werner: Djursland og Samsø, Aarhus Omegn, 1935; pk.

Rokballe mølle (Beder s.). Smukt beliggende ved en bæk nær dennes udløb i Giber Aa. 1610 nævnes

»Rockbale møle«. Den ejedes 1664 og 80 af Aarhus hospital og var i førstnævnte aar fæstet af Rasmus Jørgensen og i 80 beboet af samme og Christen Andersen (R. J. har vel da været aftægtsmand). Senere kom møllen under Vilhelmsborg (hvorunder stedet stadig hører), og som fæstere nævnes Jens Møller 1732, Johan Job 1735, Søren Christensen 1743 og 53, enken Charlotte Jørgensdatter 1754, Christen Thorsøe 1759 og 66, Rasmus Sørensen Stæhr 1793, Peder Jensen 1801 og 08 og Niels Rasmussen 1840 og 70. Mølleriet er nedlagt (før 1926). Af den oprindelige mølle er kun møllehuset tilbage, gammelt og af kampesten med forfaldne rester af møllehjulet. I nærheden er opført et nyt beboelseshus.

Fulden mølle (Beder s.). Ved Giber Aa i den idylliske Fulden by. Kaldes 1610 »Lillfulen« mølle. I 1664 tilhørte den nogle selvejere og beboedes af Rasmus Sørensen. I 1680 kaldes den Fulden kobbermølle og ejedes da af Jens Basballe, raadmand i Aarhus.[1]) Han havde den endnu 8 aar efter, da den beboedes af Hans Pedersen. I 1724 og 27 var Peder Jensen møller, 1738 Michel Møller, i 1752 og 59 nævnes Søren Mortensen. Han er vist den Søren Thierby, birkedommer ved Vilhelmsborg, der havde møllen »sidst i det 18. aarhundrede«. Han var gift med Sara Dorthe Paustian. Herefter træffes 1774 hans svigersøn Niels Hansen, 1801 og 12 Christen Jørgensen og 1832 Søren Christensen, der døde 1839. Aaret efter havde enken Maren Nielsdatter møllen i fæste af Moesgaard. Fulden mølle har gamle bindingsværksbygninger undtagen møllehuset, der er nyere, af røde mursten. Mølleriet er for lang tid siden nedlagt, stigbordet ligger i ruiner.

Hads herred.

Mølle ved Vorbæk (Saksild s.). Hvor vandløbet Vorbæk nord for Saksild falder ud i havet, skal der efter traditionen engang have ligget en vandmølle[2]).

[1]) Aarhusgaards amts matrikel.
[2]) Fra Norsminde fjord til Uldrup bakker, s. 32.

Vorbæk er nu degraderet til en grøft med en smule vand i. Nær Strandkanten har grøften et lille fald, der kan have muliggjort tilværelsen af en lille mølle.

Assedrup mølle (Nølev s.). Efter 1850 byggede gaardejer Laurits Jensen en vandmølle ved Assedrup Bæk. Her var dog ikke altid tilstrækkeligt vand, og en hollandsk vindmølle blev derfor opført lidt længere mod vest paa bakken. Denne mølle blev ca. 1880 flyttet til Svorbæk[1]). Vandmøllen ses paa Mansas kort 1860—61. Den har ikke efterladt sig ringeste spor. Selv gamle folk i Assedrup har ikke hørt tale om den — et slaaende eksempel paa, hvor hurtigt alting glemmes i vore dage, selv forhold, der ligger saa forholdsvis kort tid tilbage. Derimod vidste et intelligent landpostbud besked om stedet, som skal søges i nærheden af Aarhus—Odder landevej ved sydspidsen af Østergaard skov. Det har været kendt som »damstedet«, men alle synlige rester af møllen er forsvundne.

Mølle ved Asbæk (Odder s.). I matriklen af 1688 omtales, at der forhen laa en øde mølle mellem Odder og Tvenstrup. Den havde hørt under Rathlousdal, men var nu »ganske øde og ey anslagen«. Naar møllen skal have ligget mellem de to nævnte byer, saa kan der ikke let findes anden plads til den end ved Asbæk, der flyder ud i Odder Aa. Denne bæk danner grænsen mellem Odder og det fordums Tvenstrup sogn. Nogen tradition om møllestedet kendes ikke.

Odder stampemølle (Odder s.). Overmaade idyllisk beliggende paa Odder mark lidt øst for Balle Skov ved Stampemøllebæk, der løber til Odder Aa. Møllen var 1769 og 83 fæstet af Laurs Malthasen Ry († 1800), 1787 og 1801 af sønnen Maltha Laursen R. Saa følger 1834 Laurs Malthasen, møller og organist. Han var f. ca. 1785 og gift med Maren Pedersdatter. 1840 var Jens Pedersen og 1870 Rasmus Jensen møllere. Fra 1887 til 95 ejedes møllen af dennes søn Maltha

[1]) Anf. st., s. 41.

Rasmussen. Den nuværende ejer er R. Johs. Jensen. Møllen blev nedlagt som stampemølle omkring 1880, men drives endnu som kornmølle. Under tøbruddet 1941 skete her et mægtigt jordskred, idet bækken havde udhulet lerbrinken ligeoverfor møllen. Seks store bøgetræer, som voksede her, blev revet løs og styrtede om natten med øredøvende brag ned og havde nær knust stuehuset, saa Falcks redningskorps maatte i hast tilkaldes. Stuehuset er en ældre bindingsværksbygning, grundmuret til gaardsiden, møllehuset bindingsværk. Dammen ligger indrammet af skov.

Fillerup Overmølle (Odder s.). I Fillerup by ved Odder Aa. Maaske er det denne mølle, hvorom beretter Las Hansens bekendelsesbrev af 1487, at han har af Mariager kloster i sin livstid en gaard og et møllested i Fillerup[1]). I 1688 var møllen fæstet fra Rathlousdal af Jens Sørensen. I 1742 boede herredsskriver Knud Engelbretsen i Fillerup Overmølle, og 1787 var Søren Michelsen møller i Fillerup, vistnok i Overmølle. En senere fæster var Rasmus Andersen, sognedegn til Gosmer og Halling, f. 1774, der 1806 blev gift med Anna Sophie Møller, f. her i møllen 1771 og barnebarn af Knud Engelbretsen. Andersen havde møllen i fæste i 45 aar og døde i Morsholt 1864. Deres søn, kancelliraad Rasmus Andersen, oprettede en stiftelse og nogle legater i Odder. Møllen var i sin senere levetid savværk, men blev for en snes aar siden nedrevet. Tilbage er kun ruiner af stigbordet. Dammen, i idylliske omgivelser, er bevaret.

Fillerup Nedermølle (Odder s.). I samme by ved Odder Aa. Den tilhørte i sin tid kronen. I 1680 og 88 nævner matriklen Niels Nielsen som møller, og 8 ar efter var møllen fæstet af dennes søn Daniel Nielsen, en betydelig mand, fætter til tingskriver Jesper Rasmussen i Fillerup[2]). Aar 1740 beboedes møllen af Hans Mortensen, ridefoged ved Rathlousdal og

[1]) Ældste danske Archivreg. V, 735.
[2]) Aarhus Stifts Aarb. 1926, s. 37.

herredsskriver i Hads Herred, f. i Ondrup 1676, † 1747. Saa nævnes 1787 Rasmus Jensen som møller i Fillerup (Nedermølle?), 1834 Jucom Otto Christiansen, 1840 Niels Jacobsen og 1850 Søren Jensen. Møllen frikøbtes 1906 fra Rathlousdal af den nuværende ejer Georg Hansen. Bygningerne er ældre, undtagen møllehuset. Det brændte ca. 1894, men blev straks genopbygget og 1933 moderniseret. Det er af rødmalet træ og tjener desuden som kornmagasin.

Litt.: Meyn og Loft s. 424 (b).

Skægsmølle (Odder s.). Ved Odder Aa mellem Rathlousdal og Odder. Møllen omtales 1607 som »Loestrup« (Loverstrup = Rathlousdal) mølle i anledning af møllerens klage til kronen over for høj landgilde, som derefter blev nedsat[1]). Aaret efter beretter møllersken Karen Knudsdatter, at møllen er meget brøstfældig og dæmningen brudt ud. Lensmanden skal derfor lade møllen istandsætte med tømmer, sten, dæmning o. a., derimod vil kongen ikke høre noget om eftergivelse af landgilden[2]). I 1665 og 82 nævnes Peder Møller i »Loverstrup mølle«. Jeg kan vanskeligt faa ham til at passe i ensemblet, eftersom en Niels (Jensen) Møller døde i Skægsmølle 1679, og enken Maren Rasmusdatter sad her 1688[3]), hvorpaa deres formentlige søn Jørgen Nielsen Møller (f. her i møllen 1668) var her til sin død 1739. Men Peder Møller kan maaske have været aftægtsmand. Samme Jørgen Nielsen var en velstaaende mand. Boet efter ham beløb sig til ikke mindre end 13394 rdl., hvad der var mange penge dengang. En gravsten over ham og hans hustru Karen Nielsdatter fra Fillerup Nedermølle blev fundet ved Skægsmølles ombygning og er indsat i møllehusets gavl. Herefter træffer vi 1742 Gerth Madsen Brøndsted i Skægsmølle. Han var forvalter paa Rathlousdal, døde 1746 og var gift med Anna Sophie Sørensdatter Worsøe, en søster til provst Laurits Sørensen W. i Blegind. (Deres søn var provst Christen Brøndsted i Horsens).

[1]) K. B. 20.–2.–07.
[2]) Anf. st. 5.–6.–08.
[3]) Matriklen af 1688.

Efter Brøndsted beboes møllen 1776 af Hans Hansen Møller, ridefoged ved Rathlousdal, og fra 1781 herredsskriver i Hads Herred. Han var s. af herredsskriver Hans Mortensen i Fillerup Nedermølle og var først gift med Brøndsteds enke, siden med Cecilie Elisabeth Jordhøy, datter af provst J. i Elbæk. Deres søn var krigsraad Hans Chr. H., og datteren Øllegaard Charlotte blev gift med Christian Søltoft til Tyrrestrup.

Skægsmølle 1879. Tegn. af P. Møller.

Hans Møller døde 1796, hvorefter enken havde møllen i fæste fra Rathlousdal. I 1812 fæstedes den af Peter Kiørboe fra Taarning mølle ved Christiansfeld. Han var gift med Marie Sønnichsen fra Taarning mølle og døde 1835, hvorefter sønnen Peter August K., f. 1810, bestyrede møllen for moderen, efter hvis død han overtog den 1840 og havde den til 1884. P. A. Kiørboe var en meget dygtig og virksom mand, der havde en mængde tillidshverv og ved sin død 1895 var kammerraad, ridder af dannebrog og dannebrogsmand. Han var gift med Nicoline Hilaria Bastrup, en præstedatter fra Rødding ved Viborg[1]). I 1907 og 12 havde H. Finde-

[1]) Om P. A. Kiørboe og Hustru se Th. Madsen: Skildringer af Hads Herreds Hist., 1938.

rup møllen. I denne var der i 1840'erne og endnu i 1870'erne maltgøreri. Stuehuset (bindingsværk) er bygget af P. A. Kiørboe ca. 1842, de andre bygninger er nye.

B.: Illustr. Tid. $19^{07}/_{08}$, s. 530; Th. Madsen: Skildringer af Hads Herreds Hist., 1938, s. 25.

Sandager mølle (Odder s.). Ved Odder Aa vestligst i Odder by. I 1661 var Søren Eskesen (†1666) møller i »Hovedstrup mølle«. Da Odder til slutningen af det 18. aarhundrede var fæstegods under Hovedstrup (Rodsteenseje), menes hermed formodentlig Sandager mølle. Den møller Morten Nielsen i Odder, der døde 1728, var vist herfra. I 1834 og 40 var Ole Nielsen Lund møller i Odder by, formentlig i denne mølle. Senest fra 1850 og til sin død 1862 finder vi Niels Hansen i »Odder Övermølle«. Han var søn af Hans Pedersen i Borum mølle. Ca. 1894 blev Sandager mølle ombygget til dampmølle og kaldes nu Odder vand- og dampmølle. Sidst i forrige aarhundrede ejedes den af Rasmus Nielsen, der 1904 solgte den til købmand Georg Nielsen og konditor C. Pedersen. Derefter købtes den af Jens Andersen Jeppesen, der ejede den 1934 og endnu har den. Bygningerne er nye undtagen det smukke bindingsværks-stuehus, der er hvidt med sorte stolper.

Litt.: La Cour, 2. saml. I,183 (b); Meyn og Loft 1. 528 (b).

Odder Nedermølle (Odder s.). Ved samme aa midt i Odder by. I 1688 var Jens Knudsen møller i »Odder mølle«. I næste aarhundrede optræder Niels Hansen, der døde 1737 og derefter Knud Sørensen, som var her 1741 og døde 1751. En Niels Sandager har saa senere haft møllen i fæste; hans enke var her 1799 og 1801. Imidlertid maa møllen før den tid være overgaaet til Jørgen Bisgaard, der døde her 1798. Hans søn er rimeligvis den Hans Peder B., der døde her som fæster 1807 (hans moder, møllerenke Mette Pedersdatter, døde 1799). I 1855 døde Hans Peter Laursen som ejer af møllen, og 1870 havde Kjeld Jensen den[1]).

[1]) Forholdet mellem møllerne i Odder sogn er ret vanskelige at

Møllen blev nedlagt omkring 1890, dammen er opfyldt og overbygget, medens stuehuset endnu eksisterer i stærkt ombygget skikkelse. Her har nu Odder elektricitetsværks kontor tilhuse.

Litt.: Meyn og Loft s. 424 (b).

Tuesmølle (Odder s.). Beliggenhed uvis. Den nævnes 1607 og tilhørte da kronen, hvis fæster havde klaget over for høj landgilde, som da nedsattes[1]). Den næste efterretning om denne forsvundne mølle har jeg fra kirkebogen, der meddeler, at Jørgen Møllers søn i Tuesmølle blev ihjelskudt af de svenske 1658. Fem aar efter døde J. M. selv. 1666 døde Rasmus Emmersen i Tuesmølle og samme aar Knud Møllers barn. I følge matriklen af 1661/62 hed mølleren da Jørgen Knudsen, og af 1688-matriklen fremgaar, at Knud Jørgensen (aabenbart sønnen) det aar var møller. Længere fremme i tiden opgiver kirkebogen Mogens Rasmussen som død 1735 og Rasmus Rasmussen i »Tuse« mølle som død 1787. Det er det sidste aarstal, jeg har i forbindelse med møllen. Den hørte i sin tid under Rodsteensejе, men hvor skal den søges? Folk i Odder ved at nævne et par steder i byens omegn, hvor der menes at have ligget vandmøller, men det er altsammen saa usikkert, at der intet kan bygges derpaa.

? Mølle ved Oudrupgaard (Hundslund s.). Oudrupgaard var forhen en lille by paa 3 gaarde og en vandmølle, Tue mølle, beretter Trap. Af disse ejendomme samlede Andreas Woetmann, forvalter paa Aakær, i 1772 gaarden Oudrupgaard. Tuemølle (Tugsmølle) er da samtidig forsvunden, mener Bønnelycke. Men det er dog meget mystisk med denne Tues- eller Tugsmølle, som har samme navn som ovennævnte mølle

---

udrede, da navnene ofte er skiftende og ubestemte. Jeg har nogle navne paa møllere i sognet, som jeg ikke er istand til at henføre til nogen bestemt mølle. Jeg kan med det samme gøre opmærksom paa en bemærkning i matriklen af 1688 under Odder sogn: »Et øde Mølle sted stod som hafuer eng til«. Med anden skrift er senere tilføjet »NB under Fillerup«.

[1]) K. B. 20-2-07.

i Odder Sogn. Der har næppe været andre paa egnen af det navn end den samme. Naturligvis er det muligt, at der kan have ligget en vandmølle ved Oudrupgaard — ved bækken mod vest —, men om den vides slet intet.

Trustrup mølle (Hundslund s.). I det 15. aarhundrede ejede Jep Andersen i Serridslev en gaard og en mølle i Trustrup, som han 1426 tilligemed mere gods solgte til biskop Ulrik Stygge i Aarhus[1]). Denne ellers ukendte mølle laa sydvest for Trustrup by ved den samme bæk, som muligvis har drevet en mølle ved Oudrupgaard. Pladsen, hvor den har ligget, benævnes endnu »gamle mølledam«. Vandmøllen er rimeligvis erstattet af en vindmølle, som laa paa bakken lidt nærmere Trustrup by og blev flyttet for et halvt hundrede aar siden.

Glibing mølle (Hundslund s.). Ved samme bæk, der løber til Horsens Fjord. I 1583 omtales »Skobling mølle«, da Mads Nielsen (Skade) mageskiftede hovedgaarden Skoblinggaard med tilhørende mølle til kronen, som straks delte hovedgaarden i 2 gaarde og lagde dem under Aakær[2]). Det har formodentlig været den nuværende Glibing (paa kortet 1787 »Gliborg«) mølle, idet denne hørte under Skobling (nu Skablund) by med sit oprindelige tilliggende og marken til en gaard i Skablund. Møllen optræder 1607 under dens nuværende navn og tilhørte da kronen, hvis fæster — som det saa ofte var tilfældet — klagede over for høj landgilde, der da blev nedsat[3]). To aar efter fik lensmanden saa ordre om at undersøge de mangler, der fandtes paa træværket i »Gibling« (!) mølle og lade disse udbedre[4]). Ca. 1661 var møllen beboet af Hans Christensen[5]). Et aarhundrede efter hedder mølleren Svend Pedersen, han var her 1786 og 1801. Møllen, der blev fæstegods under Stensballegaard, er i sin tid blevet forøget med 2 gaar-

[1]) Bønnelycke: Hads Herred før og nu, s. 175.
[2]) Trap.
[3]) K. B. 20.—2.—07.
[4]) Anf. st. 14.—2.—09.
[5]) Matriklen 1661/62.

des jorder i Brigsted by, Vor herred, saa at den blev en større ejendom. I 1814 og 34 hed mølleren Rasmus Sørensen, og i 1870 og 72 ejedes møllen af Christian Søltoft, en søn af Ole Johan S. til Tyrrestrup. Han var gift med Frederikke Saabye. Her var 1879 tillige dampmølle. Møllen brændte 1925, hvorefter det var forbi med mølleriet og en ny gaard byggedes paa pladsen. Det gamle møllehus havde bindingsværk, dammen laa nord for gaarden, men er nu tørlagt. Avlsbygningerne, der hørte til den oprindelige mølleejendom, ligger paa den anden side af bækken i Vor herred (nuværende Glibinggaard).

Oldrup mølle (Hundslund s.). I et pergamentsbrev af 1384 nævnes »Vldrup och et møllested«[1]), i 1408 udstedte Thomas Vesteni pantebrev paa Oldrup med en lille mølle vest for byen og et øde møllested i samme by, foruden mere gods[2]), og i 1482 toges lovhævd paa Oldrup mølle og Oldrup Aas[3]). Aaret efter skødede Iluard Andersen noget gods til Thomas Vesteni, deriblandt hele Oldrup by[4]). Det øde møllested maa have ligget ved det lille vandløb Bilsbæk, der flyder fra Oldrup by mod sydøst ud i Aakær Aa. Den lille mølle vest for byen kan derimod ikke godt have været en vandmølle, da der slet intet vand findes her. I 1761 omtales en Oldrup mølle med fiskeri, saa det kunde se ud til, at den øde mølle er bleven genopbygget. Ellers vides intet om den.

Sondrup mølle (Hundslund s.). Navnet paa denne for aarhundreder siden forsvundne mølle, der laa ved en bæk, som løber gennem Sondrup by ud i Horsens Fjord, forekommer i 1384 som »et møllested i Sondrup«[5]). Det var blandt det gods, som den under Oldrup mølle omtalte Iluard Andersen i nævnte aar skødede til Thomas Vesteni. Siden har jeg ikke set dette mølle-

[1]) Ældste danske Archivreg., II, 125.
[2]) Anf. st. II, 121.
[3]) Anf. st. II, 125.
[4]) Bønnelycke: Hads Herred før og nu, s. 175, 177.
[5]) Anf. st. s. 175.

sted nævnt. Sydligst i byen udvider bækken sig til en rund, vaad eng, hvor mølledammen nok kan tænkes at have ligget.

Vadsmølle (Falling s.). Ved Aakær Aa, der løber sydpaa til Horsens Fjord. Møllen, der altid har været fæste under Aakær, nævnes 1584 og var da beboet af Rasmus Clemitzen. Da det var bestemt, at den skulde nedlægges, fik R. C. bevilling paa i det aar uden afgift at maatte beholde afgrøden af den jord, der laa til møllen. Endvidere maatte han uden indfæstning faa Fillerup mølle, som den hidtidige møller skulde fratræde[1]). Møllen blev imidlertid ikke nedlagt. I hvert fald omtales den 1645, da der blev taget syn over Aakær hovedgaard og tilliggende efter svenskefejden. I beretningen herom hedder det: »Møllehusszet er Meget Forfalden, Loffted gandsche Ruineret, dog er tagett nogenlunde wed Magtt«[2]). I 1688 var Jens Mortensen fæster af Vadsmølle, han døde 1692. En senere møller var Søren Sørensen, der var her 1701. Han var en rig Mand, der 1722 købte 17 af Jost Rosenmejers gaarde paa Alrø[3]). Hans første hustru Mette Jensdatter døde 1701 (gravsten i Falling kirke), hvorefter han blev gift med Anne Maria Alrøe. Selv døde han 1746. To aar før var Jacob Rind, forvalter paa Aakær, fæster af møllen. Han var født 1691, døde ca. 1762 og blev 1732 gift med Catharina Hiersing, f. 1704, † 1744 (gravsten i Falling kirke). Senere var møllen (der 1787 kaldes »Vase« mølle) beboet af Jacob Eriksen Lüxdorph fra Aarhus. Han var søn af Erik Jacobsen L. paa Nissumgaard og døde 1770 paa et hospital i Batavia paa Java. (I kirkebogen er indført en skrivelse paa hollandsk angaaende hans dødsfald). Datteren Maren havde herefter møllen i fæste, hvorpaa hun (vist tidligst 1801) giftede sig med sr. Christen Ring. Han var vist her da møllen brændte natten til $^{29}/_{4}$ 1813. Ca. 1820 var her en Leth, hvis datter Severine Christiane var gift med Niels Schonning i Skvætmølle. Siden kom Joachim Diderich

[1]) K. B. 2.—6.—84.
[2]) Bønnelycke: Hads Herred før og nu, s. 320.
[3]) Østjydsk Hjemstavn 1937, s. 42.

Bevensee, f. i Kosel i Slesvig 1774; han var her 1834 og døde 1853. Han og hans kone Louise Elisab. Henriette Pauline Langhoff talte ofte plattysk indbyrdes. Bevensee var en velhavende mand. Af hans 4 døttre blev den yngste gift med godsejer Martini paa Williamsborg. Hun har skænket orglet til Daugaard kirke. I 1870 var møllen forpagtet af Peder Olsen, 1912 af J. P. Vestergaard, men mølleriet er nu for lange tider siden ophørt. Gaardens hovedbygning er opført af grundmur efter brand 1850, avlsbygningerne er af bindingsværk og granit. Møllehuset, der forlængst er forsvundet, laa adskilt fra gaarden nede ved aaen.

Litt.: La Cour, 3. saml. I, s. 256—57 (b.).

Jepsmølle (Gosmer s.). I nærheden af kysten ligger en lavning, som kaldes »Jeps Made«. Foran denne, ud mod havet, findes en afbrudt, noget spinkel dæmning, som har opstemmet vandet fra Vandmosen og Bjørnkærs voldgrave til en mølledam. Her skal fordums have ligget en vandmølle, om hvilken ingen skriftlige underretninger haves. Men stedet kaldes endnu i dag Jeps mølle. Navnet gaar muligvis tilbage til den Jep Kalf, der formentlig ejede Bjørnkær omkring aar 1400[1]).

Eskies mølle (uvist s.). Om denne mølle vides kun, at den laa i Aakær len. Den nævnes 1607, da kongen paa begæring af Marie Rasmus's i Eskies mølle bevilgede, at hendes datter Anna, der var vanfør, maatte blive indtaget i Aarhus hospital[2]).

Hjelmslev herred i Skanderborg Amt.

Som omtalt i forordet til denne vandmølle-skildring i aarbogen 1941, er møllerne i dette herred tidligere (aarb. 1920—37) mere indgaaende skildret, hvorfor de her behandles summarisk med enkelte nye tilføjelser.

---

[1]) Østjydsk Hjemstavn 1941, s. 64.
[2]) K. B. 19.—2.—07.

Skanderup mølle (Skanderup s.). En »stor vandmølle« skal paa Frederik II's og Christian IV's tid have ligget ved »Møllevadet« omtrent ud for Skanderborg realskole. Den hørte i det 18. aarhundrede under rytterdistriktet og regnedes da for at være af middelstørrelse. Møllen solgtes ved ryttergodsauktionen 1767 til den daværende fæster Peder Hofgaard. Den synes senere at have været en lille oliemølle, som menes nedlagt i 1820'erne, men der vides meget lidt om den. Ved dræning, opfyldning og bebyggelse er nu ethvert spor af vandløbet udslettet.

Fuldbro mølle (Skanderup s.). Ved Taaning Aa nær dens udløb i Mossø. Den nævnes allerede paa Valdemar Atterdags tid. Efter reformationen var den krongods. I 1620 var møllen forfalden, hvorfor lensmanden skulde lade den istandsætte med stærkt »rindværk« og andet tilbehør. Det nødvendige tømmer hertil skulde han lade hugge i lenets skove[1]). Om møllens tilstand under svenskernes indfald 1644 hedder det i en indberetning: »Fuldbromølle, er Rett paa Adelveyen, Som Heele Martzen er fremb och thillbagekommen gandsche Vdplunderett«. Blandt fæsterne var Jacob Koch, der ca. 1648 blev sparket ihjel af en hest[2]). Ved Skanderborg rytterdistrikts oprettelse blev møllen lagt under dette, men ved auktionen over samme købtes den 1768 til selvejendom af Peder Jørgensen, der 1757 blev gift med enken Anne Michelsdatter. Møllen ejedes 1804 og 16 af Adam Fausing, gift med Abigael Søegaard. Møllehuset er grundmuret og gammelt (man paastaar mindst 200 aar), beboelseshus fra 1898 i villastil.

Litt.: La Cour 1. sml. I, 259—61 (b); Aarhus Stifts Aarb. 1920, s. 101—03 og 1933 s. 100—127; Jespersen s. 151 (b).

Foerlev Nymølle eller Oliemøllen (Skanderup s.). Ved en bæk, der løber ud i Illerup Aa. Blev anlagt 1840 som stampe- og oliemølle af købmand Knud Søegaard i Skanderborg. Der kunde i 1843 stampes

---

[1]) K. B.
[2]) Saml. til jydsk Hist. og Topogr. 4. r. VI, 474.

300 alen vadmel i døgnet. Senere blev værket omdannet til kornmølle. Mølleriet, der havde et 8 alens overfaldshjul, nedlagdes i begyndelsen af dette aarhundrede. Bygningerne er grundmurede, det gamle frønnede og mosgroede møllehjul saas i 1920'erne.

Litt.: Aarhus Stifts Aarb. 1921, s. 8—9.

Foerlev Mølle eller Stampemøllen (Skanderup s.). Ved et andet tilløb til Illerup Aa. $^{4}/_{12}$ 1760 fik farver Mathias Mørck bevilling paa at maatte opbygge en stampemølle paa 6 fag mod deraf at svare 2 rdl. aarl.[1]). I 1796 ejedes den af Mads Pedersen, f. i Stjær 1757, † 1797, og i begyndelsen af forrige aarh. købtes den af Peiter Jensen Møller (forhen af Skvætmølle), der døde her 1812. Stuehuset er af bindingsværk, avlsbygningerne grundmur.

Litt.: La Cour, 1. saml. I, 273—74 (b); Aarh. Stifts Aarb. 1921, s. 9—10.

Skvætmølle (Skanderup s.). Smukt beliggende ved den nordøstre bred af Skanderborg Sø. Var fordum krongods og kom under rytterdistriktet. Niels Nielsen købte den til selveje 1768, og i 1770'erne ejedes den af hans svigersøn, student Hans Hansen Møller. Senere ($^{4}/_{9}$ 1793) fik Peiter Jensen Møller bevilling paa et grubeværk her[2]). Han solgte 1805 møllen til Niels Kraft fra Vejle. I 1938 blev den gamle bindingsværksmøllegaard nedrevet for at give plads til udvidelse af vejen. Kun det anselige møllehus, gammelt og grundmuret, staar endnu. Møllehjulet (udvendigt) drives af overfaldsvand fra den ovenfor liggende dam.

Litt.: La Cour, 1. saml. I, 268—69 (b); Jespersen s. 153 (b); Hansen s. 560—61 (b); Aarh. Stifts Aarb. 1921, s. 23—26; 1940 s. 117—23; Østjydsk Hjemstavn 1938, s. 183—200 (b) og 1939, s. 77—78. B.: Achton Friis: De Jyders Land I, 1932, fot. til s. 215.

Vestermølle (Fruering s.). Ved østbredden af Skanderborg Sø. Var 1587 krongods. 1632 nævnes

[1]) Rentekammerets ekspeditionsprot.
[2]) Anf. st.

Rasmus Hansen som fæster, 1703 hans formentlige søn Rasmus Rasmussen. 1718 kom møllen under rytterdistriktet og købtes 1768 af Jens Lassen Bøgh til selveje. I det 18. aarhundrede var her nogen industri med farvetilvirkning (gul okker). Mølleriet er for længe siden nedlagt, og nu drives her sommerrestauration. Det gamle møllehus brændte 1909 og blev ikke genopført. Det laa ovenfor den anselige grundmurede gaard ved den lille mølledam, som ligger meget smukt omgivet af Vestermølle Skov.

Litt.: La Cour, 1. saml. I, 277—78 (b); Jespersen s. 142 (b); Hansen s. 565—66; Aarh. Stifts Aarb. 1923, s. 14—21 (b). — B. Fredr. V's Atlas, 35 b. (Kgl. Bibl.): Galschiøt: Danmark I, 1887, s. 309.

Rødemølle (Fruering s.). Ved Skanderborg Sø lidt syd for Skaarup. Møllen var formentlig oprindeligt krongods og blev 1598 ell. 99 fæstet af Christen Rasmussen. I 1604 hed fæsteren Jacob Christensen og var da formodentlig forriges søn. Han berettede, at han for kort tid siden var kommen til møllen, der da saavel som nu var meget forfalden og næsten øde, hvorfor han søgte afslag i landgilden. Lensmanden skulde derfor skaffe ham tømmer, jern og andet til møllen og give mølleren tilhold om at istandsætte møllen paa egen bekostning og lade ham være fri for dette aars landgilde[1]). Siden kom møllen under rytterdistriktet og købtes 1767 til selveje af Peder Kaarsberg og Peder Herschend. I 1751 lod kronen anlægge en okkerfabrik paa Rødemølle, men virksomheden blev nedlagt i begyndelsen af forrige aarhundrede. Stuehuset er nyt, af grundmur. Ogsaa avlsbygningerne er grundmurede, men ældre, delvis dog bindingsværk. Mølledammen ligger nord for vejen. En bæk kommer fra en anden dam oppe i skoven, løber i en cementstøbt rende og styrter herfra i en kaskade ned i den nederste mølledam.

Litt.: La Cour, 3. saml. I, 347—48 (b); Meyn og Loft s. 545—46 (b); Aarh. Stifts Aarb. 1923, s. 21—23. — B.: Achton Friis: De Jyders Land I, 1932, fot. til s. 218—19.

[1]) K. B. 18—19—04.

Gesing mølle (Fruering s.). Laa i Gesing ved en arm af Ringkloster Aa, der flyder ud i Skanderborg Sø. En møller i Gesing omtales 1575. Møllen tilhørte kronen og brændte 1671 og 1729. Efter den sidste brand blev den ikke genopbygget og kaldtes fra da af Gesing Ødemølle. Ved ryttergodssalget 1767 købte

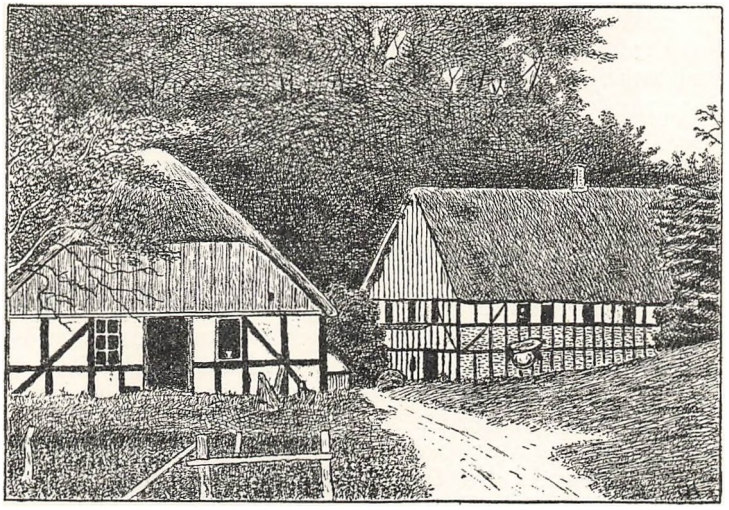

Herschendsgave mølle. Tegn. af forf. 1941.

kammerraad Peder Herschend ejendommen, der af denne og mere gods oprettede slægtshuset Herschendsgave.

Litt.: Aarh. Stifts Aarb. 1923, s. 26—27.

Herschendsgave mølle (Fruering s.). I skoven ved et tilløb til Ringkloster Aa 800 al. nordvest for Herschendsgave. Møllen er opf. 1828 og drives under gaarden. I 1843 havde den 4 værker og et $7^1/_2$ alens overfaldshjul[1]). I forbindelse med mølleriet drives savskæreri. Bygningerne bestaar af et beboelseshus af bindingsværk og en meget malerisk møllebygning af

[1]) Schytte: Skanderb. Amt, s. 100.

samme materiale med udvendigt hjul. Mølledammen ligger indrammet af skov — alt tilsammen den rene uforfalskede romantik.

Hedemølle (Fruering s.). Ved Hedemølle Aa, en gren af Ringkloster Aa. Møllen, der nævnes 1661, var sikkert oprindelig krongods og kom senere under rytterdistriktet. I det 18. aarh. var den fæstet af den bornholmske familie Koefod. P. Herschend købte den ved auktionen 1768, men solgte den vist straks til den daværende fæster, herredsfoged Anders Kier, der 1813 fik ejendommen gjort til en slægthusbesiddelse. Bygningerne er bindingsværk og særdeles idyllisk beliggende.

Litt.: La Cour, 2. saml. I, 205—06 (b.); Aarh. Stifts Aarb. 1923, s. 29—31 (b.); Meyn og Loft s. 449—50 (b.).

Aldrup Mølle (Blegind s.). Ved Aarhus Aa ved grænsen til Tiset s. Møllen er ældgammel, den skødedes 1289 af Erik Menved til Aarhus domkapitel. I H. F. Rørdams tillæg til »Aarhusiensis Liber«[1]) nævnes blandt domkapitlets godser i middelalderen »primo molendinum Olldrup«. I en fodnote bemærker Rørdam: »I Hundslund Sogn. Møllen findes der endnu«. Ganske vist, men det er en vindmølle, som vel ikke har eksisteret paa den tid. »Molendinum Olldrup« er jo sikkert Aldrup Mølle, som jo ogsaa laa adskilligt nærmere Aarhus. 1460 boede Marquard Marquardsen i »Aldrop« mølle; han sælger 1/9 samme aar noget jord i Aalborg til Mathis Mathisen, borger sammesteds[2]). I 1664 ejedes møllen af magister Christen Friis og mellem 1683 og 93 var den fæstet af Oluf Michelsen[3]). I 1743 omtales Erik Møller og 1749 sønnen Ove Eriksen som møllere. Ifølge dokumenter, deponerede i Tiset skole, har fæsterne (senere ejerne) af Aldrup mølle siden 1755 været følgende: 1755—64 Ole Jensen Sanne i Aarhus, 1764—67 Benjamin Selmer, 1767—(69) Andreas Stæhr, raadmand i Aarhus, (1779)—1806 Mette

[1]) Kirkehist. Saml. 3. r. V, 325.
[2]) Repertorium diplom. 2. ser. I.
[3]) Aarh. Stifts Aarb. 1937, s. 82.

Marie Stauning, f. Stæhr (forriges datter), 1806—12 Hans Engerslev, 1812—13 grev Fædder Charisius, 1813—16 Jens Julius Jensen, fuldm. ved Aarhus amtsstue, fra 1816 Ole Andersen Hvasgaard, 1818—(22) Jes Thomasen, 1846 Rasmus Christian Knudsen fra Ingerslev mølle, der samme aar skænkede Aldrup mølle til sin datterdatter Petrine Rasmine Hansine Hansen, senere gift med Joh. Chr. Bursche. I ovenstaaende liste er der dog en fejl, idet Jens Julius Jensen ikke kan have haft møllen længere end til 1815, da Niels Alling (forh. ejer af Randers vejrmølle) købte den. Han maatte fratræde den efter udsættelsesforretning af $^{25}/_{3}$ 1816, hvorefter O. A. Hvasgaard (senere Gaardejer i Tilst) overtog møllen. Forholdet mellem Alling og Hvasgaard førte til en retssag begrundet paa formentligt bedrageri fra Hvasgaards side[1]).

Litt.: La Cour, 2. saml. I, 209; Aarh. Stifts Aarb. 1927, s. 52—54 (b.). — B.: Østjydsk Hjemstavn 1937, titelbl.

Dørup mølle (Hørning s.). Dybt og malerisk beliggende i Pindsmølledalen ved Aarhus Aa. Den nævnes 1581 og kaldes da (ligesom ogsaa langt senere i tiden) »Lillemølle«. 1581 faar Michel tømmermand i Lillemølle mølleafgiften nedsat, men skal være villig, naar lensmanden tilsiger ham, til at arbejde for kongen[2]). Efter hans død 1594 eller 95 fæstedes møllen af Niels Jensen fra Flensted, som gav en daler og en okse i stedsmaal (indfæstning)[3]). I det 18. aarh. var her kobber- og hølé-værk. Bygningerne er gamle og maleriske, stuehuset bindingsværk, møllebygningen kampesten.

Litt.: Aarhus Stifts Aarb. 1929, s. 22—24 (b.); La Cour, 3. saml. I, 336—37 (b.).

Bodilmølle (Hørning s.). Smukt beliggende i samme dal ved Aarhus Aa. Den menes at datere sig fra det 15. aarh. Henrik Lykke skødede den 1586 til kronen. I 1740 fik Bertel Fischer bevilling paa her at

[1]) Se udførlig beretning herom i Diversa, 2. aarg. 1837/38, nr. 22, 25, 26.
[2]) K. B. ca. 1.—2.—81.
[3]) Skanderb. lens regnsk.

drive en hølé- og skæreknivfabrik, og 1767 solgte rytterdistriktet den til Jacob Rothhausen. Møllen købtes 1835 af Chr. Pedersen Leth, f. 1803, der ligesom forgængeren Ole Hvasgaard havde vadmelsstamperi. Mølleriet er for en del aar siden nedlagt, men i dens nærhed er et stort ørredfiskeri med mange damme. Bygningerne er gamle, stue- og møllehuset grundmurede, paa sidstnævnte staar aarstallet 1844.

Litt.: Aarh. Stifts Aarb. 1929, s. 24—27 (b.); Aarh. Amtstid. 10/4 1935.

Kollensmølle (Adslev s.). Overmaade romantisk beliggende i Jeksendalen ved Jeksen Bæk, der løber ud i Aarhus Aa. Den er paa begge sider omgivet af høje skovklædte bakker. Møllen skødedes 1581 af Hans Johansen Lindenov til kronen. I 1598 ell. 99 fæstede Peder Sørensen den efter Jens Nielsen for 8 daler og en okse. I første del af det 18. aarh. var den skovridergods, og 1767 købtes den fra rytterdistriktet af Anna Elisabeth Lassen til Lyngbygaard. Møllen ejedes 1898—1908 af Søren Jensen fra Nymølle i Nørager s., efter ham et par aar af Aage Lindberg og derpaa af Christen Mors, nu af Bjørn Graae. Mølleriet drives endnu. Af bygningerne er vist møllehuset det ældste, opført 1866.

Litt.: La Cour, 3. saml. I, 324; Aarh. Stifts Aarb. 1931, s. 27—29 (b.); Meyn og Loft s. 486 (b.). — B.: Bente: Danske Billeder 1919; Turisten 3. aarg. nr. 3; Vore Damer 1918 nr. 1; Aarhus og Mols, 1927.

Ravndals mølle (Mjesing s.). Denne længst forsvundne mølle laa i den søndre ende af Tingdalsskoven ved en bæk, der løber ud i Illerup Aa. Paa stedet ses endnu den tildels overgroede mølledam og rester af den nu træbevoksede mølledæmning. En eng nedenfor kaldes Møllemaae. Møllen nævnes 1554 og er saavidt vides ikke senere omtalt. Ved den fordums mølledam ligger i meget idylliske omgivelser Mjesing bys lille straatækte vandværkshytte.

Litt.: Aarh. Stifts Aarb. 1933, s. 61—62.

Illerup mølle (Dover s.) Paa markskællet mellem Illerup og Vrold ved Illerup Aa har der ligget en vand-

mølle, der nævnes 1416 og blev nedbrudt 1579, fordi den gjorde skade paa Vrold bys enge[1]). Lensmanden Laurits Ebbesen fik 1610 missive om at lade det store kær mellem Illerup Vad og »Fuolespang« (ɔ: Foerlev spang?) rydde og aaen opkaste[2]). Navnene Møllevad Illerup Møllebro ved Skanderborg-Ry landevej minder endnu om denne længst forsvundne mølle.

Litt.: Aarh. Stifts Aarb. 1920, s. 106-07; 1935 s. 13.

Svejstrup mølle (Dover s.). Ved et væld, der kommer fra bakkerne nord for møllen og løber ud i Vessø. Møllen er bygget for ca. 100 aar siden af Søren Andersen. Mølleriet er for en del aar siden adskilt fra møllegaarden, der ligger længere mod vest, og et nyt, mindre stuehus er opført ved siden af den gamle bindingsværks-møllebygning. Navnet »Møllefaldet« paa Svejstrup mark 1683 synes at tyde paa tilværelsen af en ældre vandmølle før den nuværende Svejstrup mølle.

Litt.: Aarh. Stifts Aarb. 1935, s. 36-37 (b). B.: Luplau Janssen: Feriebogen om Ry etc., 1941, s. 76.

Bensmølle (Dover s.?). Paa ældre kort findes afsat Bensmøllevad Bro, hvor vejen fra Jaungyde til Nygaarde gaar over Knudaa ved vestbredden af Ravnsø. Her i nærheden har der altsaa engang ligget en vandmølle ved navn Bensmølle, om hvilken dog ingen oplysninger foreligger. Dens beliggenhed spores ved et skovstykke vest for broen.

Knudstrup mølle (Dover s.?). Ved broen over Knudaa, hvor den munder ud i Knudsø, har man gættet paa beliggenheden af en mølle, der 1406 omtales som »Knwstrop« mølle. Denne havde Henrik Prip, til den i nævnte aar blev tildømt kronen. Møllen kan dog ikke have ligget paa dette sted, da aaen slet ingen fald har, men muligvis ved et eller andet væld fra bakkerne i nærheden.

Litt.: Aarh. Stifts Aarb. 1935, s. 39—40.

[1]) K. B. 30.—12.—79.
[2]) Anf. st. 11.—5.—10.

Sandflugtens Dæmpning i Gern Herred[1]).

Haarup Sande i Linaa Sogn.

Af Anth. Fuglsang.

Om Sandflugten i ældre Tid, inden Sandflugtsforordningen af 1792 udkom, har jeg for Aarhus Amts vedkommende kun fundet en enkelt Kildenote, en Missive af 15. Aug. 1621 til kgl. Lensmand Christian Holck, der ifl. Kancell. Brevbøger lyder paa, at Kongen har efter Supplik fra Kronens Tjenere i Truust, Silkeborg Len, bevilget, at hver af dem indtil videre maa være fri for at svare Halvparten af Smør-Landgilden, da deres Marker var blevne fordærvede af Sand.

Efter Sandflugtsforordningens Iværksættelse til Sandflugtens Dæmpning er det første Dokument blandt Amtets Sandflugtssager fra

1796.

Ansøgning til Rentekamret om Klitvipper.

Da ieg til en Sandflugt Beplantelse, som ligger paa min Eyendom ved Haarup Bye, Linaae Sogn, og hvis Inspektion ieg efter Professor Wiborgs Forslag har paataget mig i den gamle og blinde Doktor og Birkedommer Munkebergs Sted, behøvede i Aar et Hundrede Tdr. Klittetags Vipper, og Hr. Landv. & Sandflugtskommissær, Herredsfoged Møller paa Høyeriis alt har lovet at koste det, naar det var med det høykgle Rentekammers Tilladelse, saa vilde ieg jo før jo hellere ønske mig denne Tilladelse.

Silkeborg pr. Horsens, d. 6. Oktbr. 1796.

underdanig

Hoff

Vice Landsdommer i Nørre Jylland.

[1]) Fortsættelse af Anth. Fuglsang: Sandflugtens Dæmpning i Vrads Herred. Aarb. 1940, S. 1—45.

Kamret gav Tilladelsen og anmodede Møller om at levere Hoff Vipperne.

Sandflugtskommission udnævnes.

Aarhuus Stiftsamt $^{11}/_{10}$ 1796.

I Anledning af een fra Landsdommer Hoff indløben Efterretning om en Sandflugts forehavende Beplantelse paa een ham tilhørende Eiendom i Haarup Bye, haver Jeg under D. D. udnævnt D' Herrer Landvæsens Commisairer i Gjern Herred, Hr. Kammerraad Gundorph til Palstrup og Hr. Hastrup til Vester Keilstrup, at sammentræde med Hr. Landsd. Hoff, som Jeg af een mig tilstillet Kammerskrivelse erfarer, paa Hr. Birkedommer Munchebergs Vegne, at paatage sig disse Forretninger. Men da § 11 i Sandflugtsanordningen ikke tilstæder Nogen at være Commissarius, som eyer Jorder paa det sandfugne Stæd, saa har Jeg fundet det fornødent ærbødigst at forespørge, om Hr. Landsd. Hoff, uagtet han eyer det sandfugne Stæd, maae vedblive paa Hr. Birked. Munchebergs Vegne at være Medlem af denne Commission, som Jeg, da Beplantelses Tiiden er i Hænde, ey har kundet opsætte at udnævne.

Morgenstierne.

Herpaa svarer Rentekamret, at det ansees for rettest, at et andet Medlem af Kommissionen end Hoff til Dæmpningsforanstaltningerne bliver udnævnt.

Hvorefter Amtmanden melder, at han i Stedet for Hoff har udnævnt Birkedommer Ramsland til Sandflugtskommissionen. Samtidig bemærker han, at Sandflugten i Haarup har en meget stor Udstrækning og kunde, om der ingen alvorlig Anstalt var bleven gjort, være bleven farlig for de omliggende Byer, siden den allerede havde udbredt sig imod sydøst og øst, især om den var draget over nogle derpaa stødende Banker, som efter Sandsynlighed ikke var langtfra. Commissionen, som den 1. Decbr. anden Gang var forsamlet, melder endvidere, at den ved dette Møde har befundet, at Sandflugten allerede ved Hr. Landsd. Hoffs Virksomhed var bleven beplantet med 100 Tdr. Vipper eller Strandhavre, nemlig 17 Agre af 50 Alens Bredde, som for det første fandtes mest fornødent, hvilket i Sandflugtens vanskeligste Stæder med megen Forsigtighed var iværksat.

Landsd. Hoff har nu paataget sig at besørge Indfredningen, hvortil han leverer det fornødne Gierdsel, lige-

som Arbeydet ifl. Frdngn. er herfra udstædt de fornødne Ordrer til de omliggende Sogne.

1797.

Besigtigelse af Flyvesanden paa Haarup Mark og paa Gjern Mark,

foretaget af Amtm., Kmrh. v. Munthe Morgenstierne. Den lyder:

Ved en Reise i Septbr. i Amtets nordre Deel haver Jeg efterseet den efter Det kgle Rentekammers Foranstaltning i Fior foretagne Beplantning af de Flyvesande paa Haarup Mark. Stykket fandt Jeg betydeligere end Jeg troede, og Beplantningen, som efter den trykte Forskrift var iværksat, saa vel anslaaet, at Jeg ved nøye Eftersyn ikke fandt en eneste udgaaet Plante, men den af Landsdommer Hoff bekostede Indfredning var endnu ikke foretaget, som han dog i den Efterhøst og tilkommende Foraar lovede at istandsætte.

Ligeledes besaae Jeg det Sted paa Giern Mark, som har begyndt at flyve og allerede foranlediger Loven om Taxation ved forehavende Udskiftning. Uden Tvivl vil der ogsaa Foranstaltning træffes, naar man aleene ved Udskiftningen kand faae Fæegangen omlagt, som netop gaaer over dette Stykke Jord, og som Jeg i den Egn fandt mange Steder, hvor Jorden var tilbøyelig til Fygen, lod Jeg til disse Byeres Beboere udgaae en Advarsel om at holde sig Lovens 6. Bogs 19. Kap. 8. Artikkel og Frdngn. af 19. Septbr. 1792 efterrettelig.

Paa ommeldte min Reise besaae Jeg og Gudens-Aaen, som Jeg veed der har været gjort Forslag om at oprense og gjøre seylbar. Jeg kand ikke andet end ansee dette Arbeyde for Eet af de særdelees nyttige, og af det Slags som fortjener Regjæringens Opmærksomhed, særdeeles, da dette Arbeyde Kiøbenhavn i mange Aar kunde forsynes med Brændsel fra Rye og Silkeborg Skove. Det synes mig og troeligt, at naar det blev satt i Virksomhed, vilde der vel findes de, som fandtes villige til dertil at contribuere, og næppe vilde Randers Bye undslaae sig for dertil at medvirke. Hvilket alt saaledes ærbødigst indberettes.

1799.

Rentekamrets Sandflugtsinspektør og Konsulent i alle Sandflugtssager, Professor E. Wiborg, indberetter fra Rejse i Jylland, dat. Kragelund, d. 24. Septbr.:

Sandflugten ved Silkeborg paa Haarup Fælles-Græsgang, tæt ved Haarup Skov, findes i god Tilstand. Den er beplantet med Hjelme-Rør, bevoxen paa flere Steder med frivilligen fremkom-

men Sand-Starr og tillige godt fredet. Den vil, dersom Fredningen fortsættes, være dæmpet inden faa Aar. Mellem denne Sandflugt og Haarup Bye er der i denne Sommer foretagen en Hedebrand, som har taget Overhaand og har afbrændt Lyngen paa de høje Bakker, som vender mod vest til Sandflugten og vilde ødelægge Haarup By, dersom de bleve levende. Hr. Landsdommer Hoff vilde lade Gjerningsmanden tiltale, men da det er meget vigtigt, at der bliver statueret Exempel af Straf for slig en ulovlig Handling, som ofte foraarsager de farligste Sandflugter, saa vilde jeg underdanigst foreslaa, at det maatte blive Landsd. Hoff paalagt at indberette til Kamret Udfaldet af denne Sag.

I den Anledning tilskriver Rentekamret Landsdommeren:

Da Landsdommeren skal være sindet at lade Gjerningsmanden tiltale og Kammeret anseer det magtpaaliggende, at en saa lovstridig Handling, der let kan foranledige en farlig Sandflugt, bliver underkastet Lovens Straf, saa anmodes De om til Underretning i sin Tid at meddele om Sagens Udfald. Og Iøvrigt maa vi anmode Dem om at vaage over, at Hs. Majestæts Bud i Sandflugtsforordningen bliver paa det nøieste efterlevet.

1800.

Sandflugtskommissionen indberetter til Amtet.

Haarup Sandes Størrelse er 264 Tdr. Ld., ejes af Landsd. Hoff, som den ved Udskiftning blev tildelt. Det saaede Strandhavre har god Fremgang de fleste Steder. Kommissionen anmodede Landsdommeren om at indhegne, da Fredningen er meget vigtig, og indskierpede Klitfogden sine Pligter samt gav Haarup Byes Beboere Ordre om at overholde Sandflugtens Fredning. Der vil i dette Efteraar blive Brug for ungefæhr 70 à 80 Tdr. Vipper at saae i den nordre og vestre Side samt i de blotte Pladser, hist og her, hvor Havren ej ret har villet voxe. Landsd. Hoff er selv Opsynsmand og Anders Smed Klitfoged. For Kreaturers Indtagelse er indkommen 10 Rgdlr., som af Landsdommeren er udbetalt Klitfogden som Løn.

Sandflugtsstrækningen er ikke tienlig til Skovs Opelskning fordi den hele Strækning i Almindelighed er Sand, men Landsd. Hoff tilkiendegav, at han havde i Sinde i Tiiden at beplante Heeden som omgiver Flyvesandet med Buskvexter.

N. Hastrup, Stilling.

Stiftamtm. Morgenstierne bemærker:

Indberetningen om Haarup Flyvesands Tilstand er saa længe bleven opholdt fordi Opsigts-Manden Landsd. Hoff den hele Vinter og langt ud paa Foraaret har været fraværende, og det ønskedes ved Commissionens Møde, at see det med Landsdommeren udgjordt, at Pladsen efter hans Løfte kunde blive indhegnet. Ved mit Eftersyn fandt jeg Plantningen ikke svarende

til min Forventning; vel staaer det plantede kiendelig i sine Rader agerviis, men naar de Par Stæder undtages som have Læe af den opskydende Skov og af et Par smaae Forhøjninger i Sandet, præsenterer Resten ikke, men synes i svag, fortrykt Tilstand. Neppe har Fredningen været som den burde. Jeg skulde derfor gjøre mig all Umage for om det er mueligt, at bringe Landsdommeren til at afgive de fornødne Stave til Hegn om Sanden. De af Commissionen forlangte 80 Tdr. Vipper kan vist medgaae. Slette Mennesker have i dette Foraar paa fem Stæder paa eengang antændt den omkringstaaende Lyng; paa eet Stæd greb Ilden særdeeles om sig lige til Sanden, hvorved den fra denne Side endnu meere er blottet for Vinden. Gjernings Mændene har endnu ikke været at udspørge.

Til Indberetningen udtaler Prof. Wiborg:

Al Plantning af Hjelm Rørs Vipper er unødvendig, naar man vil frede Sandstrækningen, og uden dette vil hiin heller ikke hjælpe. At Fredningen har været god beviser de 10 Rgdlr., som var indkommen i Mulkter. Efter Frdngn. skulle Halvparten deraf falde til den kgle. Kasse, men da Klitfogden ingen Løn har, synes det billigt, at den kgl. Andeel skjenkes ham. Jeg vover at gjentage, at jeg indestaar for denne Sandflugt uden at den behøver Plantning, alene at den kun fredes.

Hvorefter Rentekamret i Skrivelse til Amtet afgør, efter Prof. Wiborgs Erklæring al videre Plantning paa Haarup Flyvesande unødvendig, blot den bliver tilbørlig fredet. Hvorfor Amtet anmodes om at bekendtgøre for Kommissionen, at Kamret ikke paatviler, at den vil lade sig det være magtpaaliggende at vaage over denne Flyvesandes Fredning og paase, at Klitfogden paa det nøieste opfylder sine Pligter i denne Henseende.

Hvad angaar, at Landsd. Hoff til Klitfogden har udbetalt det hele indkomne Mulktbeløb, 10 Rgdlr., for Kreaturers Drivt i Fredeklitten, da maa det tilmeldes ham, at det for denne Gang maa have sit Forblivende, men for Fremtiden skal den halve Del af Mulkter for Ufred i Overensst. med Frdngn. indbetales i Amtsstuen til Udgivternes Bestridelse ved Flyvesandens Dæmpning.

Iøvrigt maa man i Anledning af de i Aarene 1799 og 1800 flere Steder foretagne Hedebrande i Haarup Sande udbede sig Underretning om hvilke Foranstaltninger der ere trufne for at faa Gierningsmanden opdaget og tiltalt?

1802.

I Decbr. beretter Sandflugtskommissionen ang. Haarup Sande:

Flyvesandet har ikke udbredt sig. Det har manglet paa Fredning, da vi fandt noget af Strandhavren afædt og Spor af Kreaturer paa Sandet. Vi gav den alvorligste Ordre til paagrændsende Haarup og Skielderup Byer om Fredning, da de ellers en anden Gang kom til at betale Mulkter. Og Landsd. Hoff lovede at lade hegne for et Par Sluger hvor Kreaturernes Gang til Sanden falder.

Vipper skal til næste Aar, naar de ere modne, afskjeres, og udplantes til Efteraaret, hvad Opsynsmanden lovede at besørge til sin Tiid ved den nu ansatte Klitfoged Jens Mikkelsen, der boer ved Sanden og gives fri Huus af Landsd. Hoff.

Af Mulkter er indkommen 5 Rgd. og 2 Mk., som vi indstiller maatte gives den afgangne Klitfoged, Anders Smed i Haarup, der tiener uden Løn og er en fattig Mand, som det desuden brændte for sidste Sommer.

Stiftamtm. Morgenstierne oplyser ved Indsendelsen af Beretningen i Febr. 1803:

Den 14. Octbr. har Jeg selv nøje undersøgt Haarup Flyvesandes Tilstand og veed intet betydeligt at tilføje til Commissionens Beretning. Sanden bør efter min Indsigt stærkere beplantes, som vel nu efterhaanden kan skee ved de paa Stædet voxende Vipper. Fredningen, som ved Klitfogdens Huuses Afbrændelse maaske blev tilbagesatt, maae nøyere paasees. Iøvrigt anseer Jeg ikke denne Flyvesande af de Værste og meest levende Slags. Uden omkring den kunde vist groe Fyrre om de bleve plantede, hvilket Landsd. Hoff, om han kunde overkomme det med Arbeyde og Penge, ogsaa har Lyst til at entreprenere.

1804.

I Kommissionens Beretning for dette Aar hedder det:

Flyvesandet i Haarup har ikke udbredt sig og Fredningen synes at have været bedre end sædvanlig. De tvende Sluger som Landsd. Hoff i 1802 lovede at hegne, er ikke endnu hegnet. Opsynsmanden, Hoff, lovede, at besørge Klittagsvipper afklippede og udplantet dette Efteraar paa de mest aabne Steder, og Kommissionen gav skriftlig Ordre til Linaae Sogns Beboere om at forrette Arbeidet derved under Tilsyn af Opsynsmand og Klitfoged.

Som Opsynsmand er Hr. Landsd. Hoff meget forsømmelig i sine Pligters Opfyldelse, skjøndt Sanden er hans Eiendom; thi Vipper bleve ikke afklippede og udplantede, som han havde lovet; ejheller blev de 2de Sloger hegnede, som han gjentagne Gange havde lovet.

Den ny Stiftamtm. Güldencrone ledsager Beretningen med at anbefale Anskaffelse af 40 à 50 Tdr. Vipper til Sanden næste Aar og meddeler, at han har givet den trevne Landsdommer og Ejer af Sanden Paamindelse om at faa de belovede Vipper afklippet og Slogerne hegnet.

Professor Wiborg bemærker til Beretningen, at Kommissærerne maa erindres om at overvaage Fredningen samt Plantningens Iværksættelse, og han foreslaar, at Forsømmelser belægges med passende Mulkter.

Rentekamret tager sig god Tid. Først i Skrivelse af 5. Jan. 1805 til Stiftsamtm. Güldencrone siger det til:

Vedrørende det forsømte Arbejde med Vippers Indsamling og Hegns Sættelse og Vippers Nedlægning i 1804, anmodes Amtet om at erindre Sandflugtskommissionen om, at den aarlig og saa betids, at Arbejdet til rette Tid kan foretages, skal iflg. Frdngn. indsende Forslag til Amtet om hvilke Arbejder der bør udføres til Sandflugtens Dæmpning samt Arbejdets Fordeling paa vedkommende Beboere, som andet Hoveri, hvilket Forslag af Amtet vil være enten at foreslaa ændret eller approberet. Vedkommende Beboere skal tilsiges til Arbejdet paa de Tider hvor de ikke forsømmer deres eget Arbejde i Marken. Naar Kommissærerne paa deres Omrejsen i Klitten erfarer Forsømmelser eller Ufred, skal derom strax gives Indberetning til Amtmanden, som derefter bestemmer Mulktering i Henh. til Frdngn., hvilke i Mangel af Betaling inddrives ved Udpantning. Skulde den samlede Kommission i Forening med Rettens Betjent, der ifl. Frdngn. skal deltage i det befalede aarlige Syn over Sandflugtens Tilstand i den paagældende Retsbetjents Jurisdiktion, som afholdes om Efteraaret, erfare, at der formedelst Klitopsynets Forsømmelse findes Ufred, kan Kommissionen selv ifl. Frdngn.s § 4 dictere Mulkt. Mulkter for Ufred skal deles lige mellem paagældende Klitbetjent og den kgle. Kasse, hvis halve Del mod Kvittering indbetales i Amtsstuen og medsendes Aarsberetningen. Ligeledes skal Kommissærernes og Rettens Betjents Regning over Diætpenge medsendes.

1806.

Rentekamret til Baron, Stiftsamtm. Güldencrone.

Deres Indstilling om at Landinspecteur Sørensen, Lauen Hougaard, maatte ansættes som Sandflugtskommissær i Aarhuus Amt i Birkedommer Stillings Sted, som har anholdt om at blive entlediget, maa vi herved, da vi anseer det gavnligt om Opsynet ved Sandflugtens Dæmpning i Amtet, ligesom nu i andre Amter, overlades til een Mand alene i Stedet for hidtil to, anmode Dem om at meddele Deres Betænkning,

om De med Hensyn til den anden Sandflugtskommissær, Propr. Hastrup, der ikke har frasagt sig Forretningerne som Kommissair formeener, at noget kan være at erindre imod, at bemeldte Landinsp. Sørensen bliver beskikket som Eene-Sandflugts Kommissær, og tillige oplyse hvorvidt Sørensen har Eiendom paa Sandflugtsstrækninger i Amtet.

Og under 4. Oktbr. melder Kamret til Amtet:

Under 26. f. Md. har Hs. Maj. resolveret: Vi overdrager allernaad. Landinspecteur Sørensen, Lauen Hougaard, indtil videre Opsynet med Sandflugterne i Aarhuus Amt og bevilger ham derfor foruden frie Befordring 2 Rgdlr. daglig for de Dage han anvender paa Tilsynet. I Overensstemmelse med Frdngn. skal han med vedkommende Herredsfoged foretage en aarlig Hovedbesigtigelse over de sandfugne Strækningers Tilstand, hvorimod det iøvrigt tillades ham efter Godtbefindende at bestemme Vippers Indsamling, Plantning m. v., og indsende til Rentekamret aarlige Indberetninger med Synsforretning over Sandflugternes Tilstand, Forslag desang. samt Regnskab.

Repartition af Sandflugtsomkostningerne lægges i Leje.

Lige siden Sandflugtsforordningens Ikrafttræden 1792 havde der været mange Overvejelser om Tilvejebringelse af Sandflugtsdæmpningens Omkostninger, da de sandflugtsramte Egne var fattige og havde den forlods Byrde med Mandskab og Vogne til Sanddæmpningen Aar efter Aar i det uendelige. Ved Cirkulæreskrivelse af $^5/_7$ 1806 anmodede Rentekamret Amtmændene i de jyske Amter om at fremkomme med Forslag til Repartition af disse Omkostninger, som den kgle. Kasse forskudsvis havde udredet, men nu ønskede refunderet.

I den Anledning refererer Stiftamtm. Güldencrone Cirkulæret i Skrivelse til Amtsforv. Lund:

— siden Frdngn. af 19. Septbr. 1792 og til Udgangen af 1805 har den kgle. Kasse ialt forskudt noget over 21,000 Rgdl. til Jyllands Sandflugtsdæmpning efter at de indbetalte Klitmulkter er fradragne. Af dette Beløb er for Aarhus Amt forskudt 94 Rgdlr., og da Rentekamret ønsker Betænkning angaaende paa hvilke Distrikter i Amtet denne Udgift bør reparteres, anmodes Amtsforvalteren om at afgive Erklæring derom, til Brug for Amtets Betænkning. —

Amtsforvalteren erklærer da, at Udgiften bør ikke falde det Distrikt, hvor Sandflugt findes og hvis Beboere for Størstedelen er fattige, til Last, men paalignes om ikke hele Amtet, saa dog Skanderborg Amtstues Distrikt.

Og denne Erklæring gør Amtet til sin i Svaret til Rentekamret.

A. Aarhuus Amts (Aarhus Amtstue) Hartkorn ifl. Rentekamrets Fortegnelse af 1804.

Kontribuerende Hartkorn er i Regnsk. anført:

	Ager	Eng	Skovsk.
med	22905	7	
afgaar:	Tdr.		
Kalø Amt, Htk.	11781		195 7
Bjerre og Hatting Herreder, som hører under Vejle Amt	4981	2	50
	16762	2	245 7

	Ufrit Htk.		Frit Htk.	
	Ager og Eng	Skovsk.	Ager og Eng	Skovsk.
Igen kontribuerende Htk.	6143 4½	60 1½		
Tillæg for Bidstrup Gods som betaler Skatter i Randers Amtstue	42 3	1 5½		
Hovedgaardstakster i forr. Havreballegaards Amt, med Framlev & Sabro Herreder, samt Frijsenborg Hg. i Gjern Herred			518 6	20 2½
Kirkejorder til Frijsenborg Takst — Havreballegaards Amt			22 4	
Frijsenborg FrihedsGods i Gjern Herred			22 2	
Grevskabet Frijsenborgs frie Htk.			300	
Baroniet Marselisborgs frie Htk.			100	
Baroniet Wilhelmsborgs frie Htk.			100	
Aarhus Mølles Ager og Engs Hartkorn, der aarlig betales med 33 Rgdlr. 32 Sk.			1	
At overføre...	6185 7½	61 7	1064 4	20 2½

	Ufrit Htk.		Frit Htk.	
	Ager og Eng	Skovsk.	Ager og Eng	Skovsk.
Overført...	6185 7½	61 7	1064 4	20 2½
Aarhus Amt og Amtstue:				
Præstegaardenes og Degneboligernes Htk. i Havreballeg. Amt m. Framlev & Sabro Herr			172 7	4½
Aarhus Købstadjorder 186 Td. 3 Sk., Horsens Købstadjorder (ligger i forr. Stiernholm Amt, Nim H.) 139 Tdr. 5 Skp. Ialt 326 Td.				
B. Skanderborg Amtstue:				
Kontrib. Htk. beløber Ager, Eng 11330 3½, Skovskyld 120 6.				
Afgaar:				
Vrads Herreds Htk., det ufri Ager, Eng 1119 1, Skovskyld 25 7½, hvorunder for Them Sogn: Ager, Eng 59 3, Skovskyld 3 2.				
Derefter bliver.....	10211 2	94 6		
Tilkommer:				
for Propr. Fischer, Allinggaard, som af Htk. i Hids og Gjern Herreder erlægger Skatter i Viborg Amtstue.....	377 3	13 6½		
Hovedgaardstakster m. Undtagelse af Bjerregaard i Vrads Herred..			751 6½	45
Præstegaarde og Degneboligers Htk., ligeledes med Undt. af Vrads Herreds			261 5	3 5
Skanderborg Købstadjorder er ufri				
Summa for Aarhus Amt	16774 5	170 3½	2249 6	69 4½

Da Skatterne af Framlev & Sabro Herreder erlægges i Aarhus Amtstue og Skatterne af Nim Herred ligesaa i Skanderborg Amtstue, er Htk. derfor anført under

enhver Amtstue især, hvilket ikke gør nogen Forskel paa den totale Hartkorns Summa, men vel om særskilt Repartition finder Sted for forrige Stiernholm Amt og Skanderborg Amt. I Anmeldelsen er kun forlangt Efterretning om Aarhus Amts Hartkorn.

Iværksættelse af Repartitionen.

Rentekamret sendte under $^{6}/_{12}$ 1806 Amtmanden over Aarhus Amt følgende Skrivelse:

— Under $^{28}/_{11}$ har det allernaadigst behaget Hs. Majestæt at resolvere:

— Vi bifalde allernaadigst, at ved Repartitionen af de til Sandflugtens Dæmpning i Jylland siden Frdn. af $^{19}/_{9}$ 1792 udkom, af Kongens Kasse forskudte og samme ej endnu erstattede Omkostninger medtages i vedkommende Amter alt priviligeret Ager og Engs samt Skovskylds Hartkorn af hvad Navn nævnes kan, til Bidrags Udredelse lige med det upriviligerede.

Og i Overensstemmelse med den kgl. Resolution har Rentekamrets Kollegium resolveret:

1) Skovskylds Hartkornet udreder $^{1}/_{2}$ mod Ager og Engs Htk.
2) I de Amter, hvor Udgiften beløber fuldt fra 2 til 8 Skilling pr. Td. Htk. skal det hele reparteres saaledes, at Skovskylds Hartkornet regnes $^{1}/_{2}$ mod Ager og Enge indtil det fulde Forskuds Beløb er refunderet den kgl. Kasse, dog saaledes, at ingen Brøkskillinger betales, men henstaar til Repartition næste Aar, men at mere end 8 Skill. pr. Td. Htk. ikke noget Aar maa reparteres, om end Udgiften maatte beløbe til mere for et Aar.
3) I de Amter hvor Udgiften ikke opløber til fulde 2 Sk. pr. Td. Htk. skal Repartitionen udsættes indtil der kan reparteres 2 Sk.

Men da de Udgivter som af den kgl. Kasse er forskudte til Sandflugtens Dæmpning i Aarhus Amt . . . . ialt har udgjort 94 Rgdl. 0 Mk. 0 Sk., hvori er indbefattet $^{1}/_{9}$ af de 208 Rgdlr. til Professor Wiborgs Rejser, ikke beløbe sig til 2 Skilling pr. Td. Htk., saa har Kamret besluttet, at Repartitionen af ommeldte Udgivter skal udsættes til samme kan beløbe 2 Sk. pr. Td. Htk.

Synsforretning.

Sammen med Jens Nicolai Boserup til Skovsrod paa By- & Herredsf. i Skanderborg Baggers Vegne foretog Sandflugtskommissær Sørensen den 29. Decbr. det befalede aarlige Syn over Haarup Sandflugts Tilstand. Det hedder:

Efter at have overalt bereist denne Sandflugt i Hosværelse af Sognefogden Anders Jørgen Hansen Bæhr af Haarup haver

vi ved eget Eftersyn og hans Underretning befundet Tilstanden saaledes: For omtrent otte Aar siden har Hr. Landsdommer Hoff foranstaltet en Plantning derpaa foretaget; samme staar i skikkelig god Grøde og bære tildeels Vipper. Efter Øyesynet skiønnes, at $^1/_{10}$ Part af hele Sandflugtsstrækningen derved pletviis er beplantet. Sognefogden berettede, at der ikke siden er bleven noget beplantet. Bemeldte Hr. Landsd. Hoff foranstaltede i hans Eyertid af Silkeborg et Slags Tilsyn med Sandflugten, men siden han forlod Silkeborg for et Par Aar siden har der ingen ordentlig været antaget som Opsynsmand eller Klitfoged til at have det jevnlige Tilsyn. Derover har Ufrede fundet Sted, som var kiendbar af Kreaturers mangfoldige Fodtrot samt og nogle Steders Afædning af Sandvexterne, saa at det vil være fornøden for at tilveiebringe Fredning, at der antages Opsynsmand og især Klitfoged til at have jevnlig Tilsyn. Naar dette tilveiebringes, saa formeenes paa Grund af den Fremgang det beplantede har havt, at en videre fortsadt aarlig Beplantning med Klittags Vipper af den øvrige betydelige Strækning Sandflugt, hvis hele Areal, $264^1/_2$ Tdr. Ld. geom. Maal, vil være tilstrækkelig til at dæmpe med Besaaning. Sandflugten er en sammenhængende Strækning, men irregulair i Henseende til dens udvendige Figur. Inde i samme findes ingen andre Jordarter end Sandflugt.

I selve Beretningen omtales, at der efter Skøn er beplantet 26 Tdr Ld. af Sandflugten og at der vil behøves 30 Tdr. Vipper til næste Aar, som maa haves andetsteds fra. Sandflugten er forsømt af Mangel paa Tilsyn. Sørensens Regning over Diætpenge er 5 Rgdl. 4 Mk. og Baggers 5 Rgdl. 1 Mk. 11.

Ved Aflevering af Beretning og Synsforretning til Amtet medgiver den ny Sandflugtskommissær:

— uden at have nogen Efterretning fra de forrige Sandflugts-Commissairer havde jeg foranstaltet Synsforretningen, da Veiret tillod det den 29. og 30. Decbr. For at faa den nødvendige Fredning af Sandflugten indført har jeg foreløbelig formaaet og antaget Huusmand Poul Hansen, Udflytter fra Haarup Bye, paa Marken lidet norden Sandbiergdal, i Nærheden af Sandflugten, paa Vilkaar, at han faar 8 Rgdlr. aarl. i Løn og de halve Optagelsespenge efter Frdngn. for de Kreaturer han selv maatte opdage paa Sandflugten, hvilket indstilles til Approbation. Og til Opsynsm. foreslaas Sognefoged And. Jørg. Hansen Bæhr i Haarup, hvis Mark grændser lige til Sandflugten. Men da det er tungt nok for Avlsbrugere, hvis Arbeide kan optage al deres Tid, at forrette samme for aldeles Intet, saa indstilles underdanigst, om han ikke for dette Opsyn maatte tilstaaes en Erkiendelse af 2 Rgdl. aarlig, saa kan han ikke siige at have denne Besværlighed aldeles for intet og man har desmeere Grund til at fordre vedbørlig Opsyn. Og at jeg, for at have desmeere Motiv for dem,

saavel Opsynsmanden som Klitfogden, til at iagttage deres Pligt, maatte kunne afkorte dem en liiden Deel af foreslaaede Belønninger i Fald de forsømmer deres Tilsyn, og tillige, om dette blev fornøden, antage andre i deres Sted.
Lauenhougaard, d. 11. Jan. 1807.

Amtet lod Sørensens samtlige Dokumenter tilgaa de forrige Sandflugtskommissærer til Erklæring. De skriver i Fællig:

Hr. Landsd. Hoff, som Eier af Silkeborg og Haarup Sandflugt, havde paataget sig at være Opsynsmand over Sandflugten. Han havde i Forening med os antaget Jens Mikkelsen til Klitfoged og som Løn derfor overladt ham et Huus i Nærheden til frie Beboelse. Bemeldte Landsdommer forlod Silkeborg uden til os at frasige sig det paatagne Opsyn, og Klitfogden fløttede fra Huuset og antog en Gaard uden at melde os det. Vi boede i for lang Afstand fra Sandflugten til strax at kunde blive underrettet herom, og det kan da være at Sandflugten i det sidste Aarstid har havt Mangel saavel paa Fred som Opsyn.
Den Maade Hr. Landinsp. Sørensen foreslaar, at Klitfoged og Opsynsmand gives en passelig Løn, og at han bemyndiges til efter Omstændighederne at afkorte denne eller tage andre i deres Sted i Tilfælde af Forsømmelser, anseer vi hensigtsmæssmæssig og fornøden, og den foreslaaede Løn billig.
Dyrhuuset og Vester Keilstrup. N. Hastrup. Stilling.

Ved Indsendelsen til Rentekamret af samtlige Dokumenter tiltræder Stiftamtmanden Hastrups og Stillings Udsagn om at være ladt i Uvished baade af Hoff og af Klitfogden, som begge stiltiende var bortflyttede, hvorfor de maa anses sagesløse m. H. t. Sandflugtens Forsømmelse. Han billiger Sørensens Antagelse af det nye Klitopsyn og anbefaler den foreslaaede Løn for disse, som velbegrundet og billig.
Prof. Wiborg erklærer, da han faar Dokumenterne til Gennemgang:

Bemeldte Sandflugt behøver ikke nogen Beplantning med Vipper naar den fredes behørigen. Sandet er ejheller levende nok til at befordre Klittagets Vækst. Derimod er Sand-Starrens Dyrkning her mere passende. Den findes paa Sandflugten og vil ved Fredning udbrede sig af sig selv.
De faldne Mulkter skal indbetales i Amtstuen.
Klitfogdens Løn er for høj og Løn til en Opsynsm. kan ifl. Frdngn. ikke finde Sted.

Og da Rentekamret d. 20. Juni afregner Diætpengene, anmodes Stiftamtmanden om at tilkendegive Søren-

sen og Herredsfogden, at de har fri Befordring in natura til deres Forretninger paa Haarup Sandflugt og derfor fremtidig ikke kan vente at faa Befordringsgodtgørelse anvist. Ang. de begærede 30 Tdr. Klittagsvipper, da kan disse ikke bevilges fremskaffet, fordi de er ufornødne efter Prof. Wiborgs Udsagn, naar blot Sandflugten fredes, og det saa meget mere, som der ifl. Wiborg findes Sandstar i Sandflugten, som bedre er egnet, og ved Fredning udbreder sig af sig selv.

Kamret billiger Antagelsen af det nye Klitopsyn, blot nedsættes Klitfogdens Løn til 8 Rgdl. og Opsynsmandens Løn bortfalder helt i Henh. til Frdngn. Og endelig vil Amtet drage Omsorg for, at de 5 Rgdl. 2 Mk. som indkom i Mulkter i forrige Kommissions Tid bliver indbetalt i Amtstuen, hvis Kvittering imødeses.

1807.

Bekendtgørelse fra Sandflugtskommissæren.

Til Sognefoged Anders Jørgen Hansen Bæhr:

6/1. Ved det over Haarup Sandflugt tagne Syn med anden Underretning, har jeg bragt i Erfaring, at Sandflugten i de 2de sidste Aar har været i fuldkommen Ufrede. Det er min Pligt at sørge for at samme bliver i Freede og til den Ende foreslaas Eder til Opsynsmand og foreløbig antaget Poul Hansen til Klitfoged, hvilket alt vil ankomme paa Kammerets Approbation. Imidlertid maa jeg herved bringe samtlige vedkommende deres Pligt i Erindring til at frede Sandflugten efter Forordn. af 19. Septbr. 1792, hvorefter enhver paastødende Grundeier skal være ansvarlig for den Ufreede der kan opdages eller spores lige udfor hans Grund, hvad enten saadant foraarsages af hans egne eller andres Kreaturer, som antræffes i Sandflugten, og skal for hvert Høved betales noget anseeligt i Optagelsespenge foruden at Skaden erstattes. For at have fuld Freede maa heller ingen Uvedkommende, som ikke haver Tilsyn med Sandflugten, komme der, enten Gaaende, Ridende eller Kiørende, uden at vente at blive mulcterede. Paa det ingen af Uvidenhed skulde forfalde i Mulct ved at handle imod foranstaaende, saa ville I som Sognefoged bekiendtgiøre samme for Haarup Byes samtlige Beboere og Udfløttere, Skiellerupgaardes Beboere, Manden i Resenbroe og ham i Skierbek Huuset samt for Hr. Skovrider Pettersen, forsaavidt Silkeborg Grund tilstøder.

Denne Bekiendtgiørelse maae endelig skee enten for saa mange i Samling, som passelig paa eengang af Byens og Ud-

fløtternes Folk kan komme tilstede, ellers ved hvers Boepæl saaledes, at ingen kunde undskylde sig med Uvidenhed. Med Paategning om saadan Forkyndelse beder jeg mig dette tilbagesendte.

Lauenhougaard, d. 6. Jan. 1807. S. Sørensen.

Sandflugtskomm. Sørensen rapporterer i Juli, at Fredningen er god og Væksterne paa Sandflugten i Grøde. Han anmoder paany om at faa Vipper tilstaaet.

Stiftamtmanden mener, at naar Sandflugten omhyggelig fredes, hvilket med Sørensens bekiendte Virksomhed og Iver tør haabes, saa Sand-Starren ubehindret kan udbrede sig, »skulle ieg formeene, at dette kunne blive tilstrækkelig til Dæmpningen og Omkostningerne ved Hjelmevippers Anskaffelse være unødvendig«.

Prof. Wiborg tiltræder dette Udsagn, som Rentekamret i Skrivelse til Amtet stadfæster.

Den aarlige Synsforretning

foretoges den 26. Novbr. Det hedder deri:

Den østre Ende af Haarup Sande som pletviis er besaaet, staar i skikkelig Grøde med Klittag, hvoraf en Del bærer Ax. Imellem Klittagsplantningerne findes og hist og her skikkelig Grøde af den saakaldte Sandstar, Senegræs eller Sandskiergræs. Derimod i de bare og ubesaaede Strækninger, hvor intet Klittag er, findes i Almindelighed heller ikke Sandstar eller anden Vexst. Kommissionen formoder, at Klittaget, velfredet, med Tiden vilde kunne udbrede sig over de bare Strækninger og derved tillige fremlokke Sandstar ved at give Lye for denne, der af Naturen er af saa liden Vext, at den ikke kan give Lye for sig selv.

Den vestre og største Ende af Sandflugten, som ikke er besaaet, er paa det nærmeste af Længde 1800 og af Middelbredde 800 Al. i en sammenhængende Strækning, foruden de omtalte bare Strækninger imellem de besaaede Steder. Paa den Strækning findes ingen Vext undtagen nogle enkelte Lyngknolde i den allervesterste Ende. Ikke Spor af Sandstar eller andet, som kunde formodes at sammengroe til Sandets Dæmpning. Kommissionen synes det derfor fornødent, at der paa denne store Strækning af reen og bar Flyvesand maatte hist og her pletviis udstrøes Klittagsvipper om det skal formodes, at derpaa noget skulde kunne sammengroe til at standse Sandets Flyvning. De fornødne Vipper dertil, en Part et Aar og et andet Aar en Part o. s. fr. kunde ad Aare haabes, naar de blev plukket paa den nordøstre Kant af Sandflugten selv, hvor de uden Skade kunde tages, at groe sammen.

Sandflugten antagelig fredet. Vel kan det ikke nægtes, at der hist og her fandtes Spor af Kreaturer, som derpaa har stødt ind, hvilket om Efteraaret næsten er en Umuelighed aldeles at forekomme. Klitfogden kunde forklare hvis de paastødte Kreaturer havde været og nogle vare af ham optaget, saa Kommissionen fandt at han havde efter Muelighed og Evne gjort sin Pligt. Og ligesaa Opsynsmanden. De formanedes begge til al muelig Paapaseenhed, ja endog med en Erindring om, at de kunde vente Sandflugtskommissæren engang endnu inden Vinteren, naar de mindst ventede det, for at see den Freede handthævet, som han specielt af det høykgle Rentekammer er paalagt at see indført.

Regnskabet viser paa Indtægtssiden, modtaget af forrige Kommission	5	Rgd.	2	Mk.
Klitmulkter 7 Rgd. 1 Mk., hvoraf fragaar til Klitfogden	3	-	3	-
Paa Udgiftsiden, Sandflugtskommissærens Diætpenge	10	-		
Herredsfogdens Diætpenge	3	-		
Udbetalt Klitfogden i Løn mod hans Quittering	8	-		

Professor Wiborg skriver, da Indberetning og Synsforretning naaede til hans Dør, til Rentekamret d. 25. Marts 08:

Landinsp. Sørensen handler selvraadig, naar han lover Klitfogden bestemt Løn uden at afvente højere Approbation og udbetaler samme. 5 Rgdlr. er her en høj Løn i Forhold til andre Klitfogders Lønninger. Om det høje Kollegium for denne Gang vil tilstaa ham de udlagte 2 Rgdlr., saa var det mere for at føye en Mand, der har en god Villie, end at Billigheden udkrævede det. —

I samme Skrivelse af samme Dato og om samme Sørensen er Wiborg endnu bidskere, men derom naar Anledningsskrivelsen fra Landinspektøren under det kommende Aar foredrages. —

1808.

Anledningsskrivelsen, der virker Irritation hos Prof. Wiborg:

— Ved kgl. allernaad. Resolution blev jeg i 1806 befalet at have Opsigten med Sandflugten i Aarhuus Amt, og det bestemmes i sammes Slutning, at det tillades ham (Sørensen) efter Godtbefindende at bestemme Vippers Indsamling, deres Plantning m. v. Efter at have gjort mig bekiendt med denne ubekiendte Ting, Sandflugtens Dæmpning, indberettede jeg under 11. Jan. 07 Sandflugtens Tilstand, bl. a. at det ansaaes fornøden at der blev udsaaet Klittags Vipper. Det høykgle.

Rentekammer resolverede dertil under 20. Juni, at naar bemeldte Sandflugtsstrækning behørigen fredes, hvilket han (Sørensen) maa paasee, og saa meget mindre behøve Plantning af Vipper, som der efter Prof. Wiborgs Beretning paa ommeldte Sandflugt voxer Sandstar, som ved Fredning selv vil udbrede sig.

At jeg fra det allerførste jeg fik Opsigten overdraget har været betænkt paa at søge planmæssig Foranstaltning til praktikabel Freede for Sandflugten vil være det høykgle. Rentekammer bekiendt af hvad jeg har indberettet og af vedlagte min Bekiendtgiørelse til alle Sandflugten paagrændsende Beboere. Det maa vel forudsættes at være Hensigten med Foranstaltningerne ved Sandflugterne, at see Sandets Flyvning saa vidt mueligt dæmpet ved mindst bekosteligt Arbeide, snarest ske kan, proportionalt derhen. at Fordeelene derved ere overstigende, saa tør jeg underdanigst haabe, at det høye Rentekammer lige gunstbehagelig, af det lidet jeg kan anføre derom, vil erkiende, at den blotte muelige Fredning endnu ikke sandsynlig er tilstrækkelig til at opnaa denne Hensigt. Til Oplysning herom vil jeg underdanigst henvise til den sidst afholdte Synsforretning over Sandflugten af 26.—27. Novbr. sidst. Deraf sees, at den mindste Part i vester Ende er besaaet, at denne langagtige Strækning indeholder over 100 Tdr. Ld. ikke besaaet, og her er heller ikke andre Vexter, Sandstar eller andet. Denne vester Ende ligger udsat for den altid stærkest virkende nordvest Vind over efter Balle Bye over Gudenaae og aaben Mark. Beliggenheden kan i det mindre sees af det geographiske Kort. Det som ved øster Ende er besaaet vil ikke ved Selvbesaaning kunne udbrede sig mod vester Ende, men formedelst vest og nordvest Vindene mod Øster, ei at tale om det og var mod øster ville den gandske ubesaaede Strækning være for stor og blive for langvarig at vente paa at besaa sig selv. Da der altsaa i den store ubesaaede Strækning ingen Sandstar Vext er, saa er der ingen god sandsynlig Haab om, at den vil kunne komme til Nytte for Sandets Dæmpning uden Hiælp ved Klittags Vipper.

Vel er det mueligt at Sæden dertil er tilstede i Jorden, men saalænge Sandet er i saa levende Bevægelse ved Flyvning, vil denne liden Vext, Sandstaren, ikke kunde tilgroe og fæste sig, den maatte ellers dog nogen Steder havde vist sig.

Den pletviis besaaede øster Ende giver samme Resultat. Hvor Pladserne imellem det i tæt Grøde staaende Klittetag ikkun er smaa eller saaledes, at Sandet er i nogenlunde Roelighed, der viser Sandstaren sig meere eller mindre i Grøde. Hvor derimod disse Pladser ere for store og Sandet levende i Bevægelse, der er ingen Grøde af Sandstar; og lægger jeg endnu til, at de forrige Sandflugts Commissairer og have følt Fornødenheden af at udplante Klittags Vipper, hvad deres Beretninger for Aarene 1800 til 1805 viser, og at fornævnte kgl. Resolution forudsætter denne Fornødenhed, saa er dette m. m. da Grunden som bevæger mig til at troe, at det er hensigtsmæssig fornøden, at der endvidere fra vester Ende udplantes Vipper paa Haarup Sandflugt, til Flyvsandets Dæmpning. Hvilket jeg saaledes finder at være min Pligt underdanigst at

ytre for det kgl. Rentekammer, og som jeg underdanigst haaber og beder naadigst vil optage min yttrede Mening, den jeg iøvrigt indstiller til det høye Kammers Godtbefindende og gunstige Resolution.

Anmærker tillige, at jeg nu haaber, at de fornødne Klittags Vipper for Eftertiden kan faaes paa selve Sandflugten, saaledes som Synsforretningen forklarer.

Ved føromtalte det høye Rentekammers Resol. af $^{20}/_{6}$ 07, bevilgedes 6 Rgdlr. aarlig Løn til Klitfogden Poul Hansen. Min Indberetning af 11. Jan. forud viser, at jeg var i den Fornødenhed strax at faae en Klitfoged. Ved at udsøge den som derfor boede beqvemmest og derfor bedst kunde forrette det daglige Tilsyn, maatte jeg dog efter nøieste Accord bestemt love ham 8 Rgdlr, som min Indberetning viser. Disse 8 Rgdlr. har jeg for at holde Ord og betalt ham, som jeg haaber det høye Kammer gunstig lader passere til Udgivt, da de 2 Rgdlr. ellers for denne Gang vil blive for min Regning, som ei vilde være opmuntrende for mig om jeg foruden min store Uleilighed skulle give Penge til. Det høye Rentekammer ville naadigst tilgive mig, at jeg derforuden indstiller, om Klitfogden fremdeles maatte beholde 8 Rgdlr. aarlig Løn, hvilket vist ikke er for meget og ingen fuld Erstatning om han skal opfylde sin Pligt efter Frdngn. og saaledes bevogte Sandflugten, at den mueligste Freede vedbliver, uden hvilken de øvrige Anstalter for det meeste vil være spildte. Overbeviist om Nytten og Billigheden heraf tør jeg haabe det høye kgle. Rentekammer naadigst vil biefalde samme, saa meget meere som de forrige Sandflugts Commissairer ved Indberetning af 1801 har foreslaaet 16 Rgdlr. i Løn til en Klitfoged. Klitfogden er en fattig Mand med Koene og mange Børn, og naar han, ved af mig at indskierpes og opmuntres til sin Pligt, siger mig, at hans Løn er for liden i Forhold til hans Møie, tillige giør mig det Spørgsmaal: — hvad skal vi imidlertid æde — hvad skal vi faa at drikke — og hvormed skulle vi klæde os? — saa veed jeg ikke ret tilfredsstillende at bielægge dette Spørgsmaal. Efter endnu 2 Aars Forløb kan han ifl. Frdngn. entlediges! Det er sandt, at han tillige faaer de halve Optagelsespenge, men disse haaber jeg vil blive færre og færre, naar de tilgrændsende Beboere erfarer, at der bliver holdt stadig og nøye Opsigt med Freede, og de tillige, som det har været og er min Agt, ved kierlige Advarsler, vil bevæges til med god Villie at iagttage den dem vistnok byrdefulde, men fornødne Freede.

Endvidere har det høykgle Rentekammer gunstig resolveret, at jeg paa mine fornødne Reiser til og fra Sandflugten skulle reqvirere Befordring in natura. Dette indskrænker mig i mit hurtige og nyttige Tilsyn paa Aaestederne. Dette maatte helst skee uventet for vedkommende for at see Tingene an uden Forberedelse. Sognefogden, af hvem Befordringen skal forlanges, boer i Haarup Bye, paa hvis Mark Sandflugten ligger. Naar jeg nu betimelig forud skal tage Vogn hos ham og denne af ham af en anden Bye forlanges og kiøres ligesaa langt til mig forgieves, som Touren selv er, saa er min Komme forud bekiendt

og enhver holder da vist alting kiøn tilsiide og i Orden den Dag og hver Gang jeg personlig kommer til Sandflugten. Og jeg finder ikke Tingene i sin hverdags naturlige Gang, men med al Agtsomhed forberedt paa det bedste. Mit Møde er da ikke fuldelig nyttig! Ei at tale om at Sognets Beboere og de Sandflugten nærmest boende, foruden at have den Byrde som Bevogtningen til Sandflugtens Fredning medfører, tillige skulde bebyrdes med Befordring. Af disse Aarsager ønsker jeg for en billig Penge at maatte befordre mig selv, som jeg for at lette paa Tingen, selv vil forrette for en modereret Betaling af 1 Rgdlr. for hver Gang, baade Tour og Retour til og fra Haarup Sande, om saadant maatte finde det høykgle Rentekammers gunstige Biefald. Dette vil for de paagieldende være en Besparelse, og da Omkostningerne til Sandflugtens Dæmpning ifl. den kgle Resol af 28. Novbr. 1806 og Rentekamrets Bekiendtgiørelse deraf af 6. Decbr. næstefter, skal lignes paa Amtets heele Hartkorn, saa kunde og samme ligelig paalignes det heele. — Jeg indstiller foranførte til Hr. Kmrh., Stiftamtm., Baron af Güldencrone, til gunstig Erklæring og Indsendelse til Det kgle Rentekammer, hvis gunstige Resolution jeg underdanigst forhaaber.

Lauenhougaard, d. 4. Jan. 1808. S. Sørensen.

Idet Stiftamtmanden i sin Erklæring henviser til Sandflugtskommissærens Udsagn om, at de fornødne Klitvipper kan faas paa selve Sandflugten, anbefaler han denne Del af Sørensens Forestilling til Kamret.

Ogsaa den næste Forestilling om at lade Klitfogden beholde 8 Rgdlr. i Løn anbefaler han paa de af Sørensen anførte Grunde.

Derimod spænder han fra i Henseende til Befordringen, og begrunder dette med, at denne Egns Beboere sielden og gandske uforholdsmæssig til andre Egne af Amtet bebyrdes med Kiørsel for det Offentlige, og Sørensen desuden ofte, om ikke stedse, kan nyde Befordring af det Sogn hvori han boer, saa behøver Tilsigelse af Befordring ikke at komme til Klitbeboernes Kundskab, og den Hensigt han søger, kan altsaa ligefuldt opnaaes. Saa fordrister jeg mig ikke til at anbefale ham til at erholde den søgte Tilladelse.

Vi har foran citeret et enkelt Stykke af Prof. Wiborgs bidske Votum til Sørensens aabenhjertige og i mundrette Vendinger fornuftige Skrivelse om hans Handlemaade og Syn paa Tingene.

Professoren fortsætter:

Landinspektør og Sandflugtskommissær Sørensen er ukyndig i Sandflugts Dæmpningen, handler egenraadigen og anser Haa-

rup Sandflugt for mere farlig end den er, naar han forlanger at befordre sig selv derhen for at paasee den fornødne Orden.

Han viser sin Ukyndighed, naar han vil plante Klittagsvipper i den vester Ende af Sandflugten, hvor de ikke kunne trives af Mangel paa den flyvende Sande. Selv Sandstarren vil ikke engang her trives af den Aarsag. Ogsaa er det overflødigt at foretage Plantning af Vipper paa dette Sted, da denne vilde ikke give mere Sand af sig. Han har ikke Kundskaber nok til at indsee dette og troer ej at opfylde den kgle. Resolution (ved hans Ansættelse) naar han ej selv maa lægge Vipper. For ej at svække hans Gavnelyst skulde jeg underdanigst foreslaa, at det tillades ham at nedlægge de Vipper som Sandflugten giver af sig paa de Steder hvor den flyvende Sand kunde give den Næring.

At lade Landinspektøren kjøre med sin egen Befordring for 1 Rgdlr. Touren, er aldeles unødvendigt. Klitfogden kan ganske overskue den hele Sandflugtsstrækning, og let indtage Kreaturerne, naar han vil, og Sandflugtskommissæren kan se Ufred af Sporene. Dersom Landinspektøren ikke i sin Beretning havde røbet sin Vankundighed i Sandflugts Sager, saa kunde snart Skygge af Egennytte falde paa ham ved dette Forslag. Al Kontrol med ham vilde ved egen Befordring ophøre, ogsaa angaaende hans Diætpenge, saa det selv fra denne Side betragtet ikke vil kunne tilraades. —

Rentekamret afgør Sagen ved i Skrivelse til Amtet at sætte Tingene paa Plads:

Sørensen skal advares imod tiere at giøre nogen Udgivt uden forudgaaende Ordre, derunder at udbetale Klitfogden Løn, da samme vil blive ham fra Kamret anviist. De 8 Rgdl. 5 Mk. 8 Sk., som Sandflugtskommissæren ifl. Regnskabet ligger inde med skal indbetales i Amtstuen og Kvittering indsendes. Og endelig anmodes Amtet om at tilkiendegive Sørensen, at uagtet Kamret ikke anseer det nødvendigt til Haarup Sandflugts Dæmpning, at nedlægge Klitvipper, har man dog intet imod at han nedlægger de Vipper som kan faaes paa Sanden paa Steder, hvor Sandflugt kan give dem fornøden Næring. Befordringen med eget Køretøj afslaas naturligvis. Alle sagkyndige har jo erklæret sig enige i at Sørensen godt kunde komme bag paa Opsynsmand og Klitfoged og eventuelle andre i Sandflugten, ved at rekvirere Ægtvogn, som jo tillige betød en vis Kontrol.

Af Syns- og Aarsberetningen.

Linaae Sogns Folk har afskaaren omtr. 15 Tdr. Klitvipper i August, som 22 Folk af Alling, 44 af Tulstrup, 37 af Laasbye og 53 af Dallerup Sogne i Novbr. udplantede, medens 10 Vogne af Linaae Sogn befordrede Sandflugtskommissæren og de afskaarne Vipper til henholdsvis Sandflugten og Plantestederne derpaa.

For optagne Kreaturer 5 Mk. 4 til Klitkassen.

Sandflugtskommissærens Diætpenge for 10 Dage, 20 Rgdl., Herredsfogden 3 Rgdl. og Klitfogdens Løn, 6 Rgdlr.

Den pletvise Besaaning paa Haarup Sandflugt stod ved Synet i Decbr. i god Grøde og Sandstarren ligesaa derimellem paa de bare Pletter, hvor de havde Lye. Men hvor Lye manglede, fandtes ingen Vext. Kommissionen finder det fornøden at vedblive med aarlig Udsaaning af Vipper forsaavidt saadanne kan vedblivende faaes paa Sanden, som den mindst bekostelige og meest sikre Maade til Sandflugtens Dæmpning. De 15 Tdr. Vipper, som dette Efteraar blev plantet i den vestre Ende over et Areal, pletvis, af en 40 til 50 Tdr. Ld., i samlet Plantning vel en 20 Tdr. Land.

Fredningen er skikkelig overholdt af Klitfogden, medens Anders Jørgen derimod fik en Formaning om mere Flid for Eftertiden.

Prof. Wiborg erklærer sig tilfreds med denne Aarsberetning, som nu gør gode Fremskridt med Hensyn til Haarup Sandflugts Tilstand.

Og Kamret afregner uden Kommentarer d. 11. Marts 09.

1809.

Til Sandflugtens Dæmpning

afskar 40 Folk af Skanderup i Septbr. Klitvipper, som 78 Folk af Tvilum Sogn udplantede i Decbr., medens 14 Vogne af Linaae befordrede Sørensen til og fra Sandflugten samt befordrede Vipperne, 3 Tdr. ialt.

Mulktbeløbet til Klitkassen mod Amtstuens Kvittering beløb 1 Rgd. 4 Mk., medens Udgiften beløb til Sørensen 30 Rgdl., Bagger 3 og Klitfogden 6 Rgdlr.

Ved Synet af 11. Decbr. stod det gamle besaaede i sædvanlig Grøde og det nyplantede af ifjor meget godt opløben og i saadan Grøde, at det tegner til at lykkes vel. Da der i Aar kun var lempelig Grøde af Klittagsvipper, formodentlig paa Grund af langvarig Sommertørke, blev et lidet Areal beplantet. Fredningen er det vanskeligste at opnaae, dog skikkelig efter Omstændighederne.

Klitfogden havde optaget de Kreaturer han havde kunnet træffe, men nogle havde undgaaet hans Opmærksomhed. Han er en flittig Mand og har kun 6 Rgdlr. i Løn for hans besværlige Tilsyn i disse dyre Tiider. Under disse Omstændigheder kunde Kommissionen ikke skiønne andet end at han havde giort sin Pligt. Men det var at ønske, at ham kunde tilstaaes noget meere i Løn imod at have skarpere Tilsyn.

Thi Kommissionen finder det ikke efter det locale og Omstændighederne at foreslaa en anden Klitfoged, saalænge Poul Hansen er at formaae til at vedblive, da han boer i Nærheden og viiser ved enhver Leilighed god Villie til at iagttage Fredningen. Ifald en anden ansattes, som boede længere borte, frygter man for, at Tilsynet vilde blive meget slettere.

Hvad Anders Jørgen angaar, da har han ikke saa tilbørlig som han burde iagttaget Opsynet. Sandflugtskommissæren har ofte mindet ham om Paapassenhed, baade mundtlig og skriftlig, og dog har han ikke taget sig af Sagen; thi han har ikke optaget Kreaturer, ejheller anmeldt noget for Kommissæren om begaaet Ufred. dog hans Mark støder paa Sandflugten.

Professor Wiborg atter striks.

I sin Erklæring om Beretning og Syn over Sandflugten, til Kamret, anfører han i hvasse Ord sine Bemærkninger:

Haarup Sandflugt er en kostbar Sandflugt! Man kan overskue den hele Sande i ½ Time. Rettens Betjent behøver 3 Dage for at rejse 8 Mil og syne Sandflugten.

Sandflugtskommissæren har været 15 Gange paa Sandflugten og har dog ikke kunnet bevirke Fredning. 40 Folk er bleven brugt til at samle 3 Tdr. Vipper og 78 Folk til at udplante dem. Det første Arbejde kunde letteligen være forrettet ved 3 Folk og det sidste ved 14. (Se mit Prisskrift om Sandflugtsdæmpning, § 24).

At forøge Klitfogdens Lønning kan jeg paa ingen Maade tilraade. Han kan paa en Bakke overse den hele Sandflugt og kunde let forøge sine Indtægter, naar han flittigen vilde optage Kreaturerne, som kommer derpaa.

Og Kamret finder da ingen Anledning til at forhøje Klitfogdens Løn, da Sandflugtsstrækningen er ubetydelig i Forhold til andre Sandflugtsdistrikter, hvor Klitfogderne endog har mindre Løn. —

1810.

Til Haarup Sandflugts Dæmpning i dette Aar

har 36 Folk af Tvilum Sogn afskaaren 6 Tdr. Klittagsvipper, som 59 Folk af Svostrup Sogn i Novbr. udplantede. 16 Vogne af Linaae Sogn befordrede mig og Herredsfogden til og fra Sandflugten samt Klittagsvipperne.

Klitkassens Andel i faldne Mulkter, 1 Rgdlr. Nogle ere dicterede Mulct for Udeblivelse fra Klitarbejdet i Efteraaret, men disse ere endnu ikke indkomne som Indtægt. Udgiften ialt 41 Rgdlr.

Ved Synet i Decbr. stod det gamle plantede saavel som de nyere Plantninger fra de to sidste Aar i god Grøde og tegner vel. Atter dette Aar Misvext af Klitvipper, ventelig fordi Forsommeren var saa tør. De 6 Tdr. Vipper udplantedes i Pletter og nogle saakaldte Agre paa Sandflugten beplantedes med Klittagsrødder, opgravede i Udkanterne hvor ingen Skade kunde giøres dermed. Denne Plantningsmaade har vist sig at være fortrinlig oekonomisk nyttig. Kommissionen erfarer fremdeles, at Sandstar eller Sandskjær-Græsset, som ellers af Naturen fremkommer i Sandflugten ikke i mindste Maade ytrer sig førend Klittaget har dæmpet Sandflugten, saa den er kommen i Ro.

Om Beretning og Syn bemærker Prof. Wiborg $^{22}/_{2}$ 11 til Rentekamret:

Det gaar bedre med Dæmpningen af Haarup Sande end det hidindtil har gjort. Hvad Sandflugtskommissæren iøvrigt fortæller om sine Erfaringer i Sandflugte-Dæmpning ere gamle Nyheder for den Sagkyndige. Jeg har eengang tilraadt at udsaa Sandstaren paa de nøgne Strækninger. Dette mislykkedes fordi man udsaaede Frøet deraf i levende Sand, hvor de enten bortførtes eller overkrøges. Der berettes nu, at dette Græs først fremkommer naar Klittaget væsentligen har dæmpet Sandflugten. Havde han kjendt de Efterretninger, som ere givne i mine Skrifter om Sandstarren, vilde han have spart sig selv og mig disse Bemærkninger.

Det er imidlertid meget godt, at han ivrigen udsaaer og udplanter Klittaget, thi dette maa dog eengang fæste denne Sandflugt, som man ikke har kunnet faaet Bugt med fordi Fredningen var slet. Jeg tvivler om at denne er saa god som den burde være og troer det raadeligt, at opmuntre Landinspektøren til paa det strengeste at paasee Fredningen, som det

nyttigste Middel til at faa Haarup Sandflugt i den Stand, at den engang kunde overleveres til Godsejeren og derved befri det offentlige fra at bære en Skat, som hans Skjødeløshed med Sandflugten har forvoldt.

1811.

Forhøjelse af Diætpengene.

Under $^{12}/_{12}$ f. A. har Rentekamret indstillet til Hs. Maj.: — om de Diætpenge af 2 Rgdlr. daglig som ifl. forskellige kgle. Resolutioner tilkommer Sandflugtskommissairerne i Danmark for de Dage de anvender paa Forretninger til Sandflugtens Dæmpning maa forhøjes med et Tillæg af 1 Rgdlr, saa at de herefter indtil videre bestemmes til 3 Rgdlr. daglig, — og om vedkommende Rettens Betjente maa paa de aarlige Hovedbesigtelser over Sandflugtens Tilstand, som de sammen med Sandflugtskommissairerne foretager i Distrikterne, i Stedet for 1 Rgdlr. herefter indtil videre erholder 2 Rgdlr daglig i Diætpenge.

Herpaa har Hs. Maj. resolveret bekræftende.

Sekretær Esmarch ved Jyllands og Lollands Landvæsenskontor under Rentekamret indberetter i Maj:

Ifølge Det kongelige Rentekammers Befaling om at meddele en saadan Efterretning fra alle vedkommende Sandflugtskommissairer i Jylland angaaende Sandflugtsstrækningernes Størrelse i ethvert Distrikt, hvormange Tdr. Land deraf er dæmpede siden Forordningen af 19. Septbr. 1792 udkom og til Udgangen af 1810, samt hvor meget der i samme Tid af den kongl. Kasse er forskudt til Sandflugtens Dæmpning m. v.

Aarhus Amt, Haarup Sandflugt i Giern Herred, Landinsp. & Sandflugtskommissær Sørensens Distrikt fra 1806, er Sandflugtens Størrelse 264 Tdr. Land. Deraf er i 4 Aar beplantet og dæmpet 35 Tdr. Ld. Den samlede Omkostning 222 Rgdl. 3,11 eller 4 Rgdlr. 0,3 pr. Td. dæmpet Areal. Indbetalte Mulkter i Klitkassen 10 Rgd.

Der afklippedes dette Aar 6 Tdr. Vipper, og 52 Personer af Balle Sogn, 35 af Gjødvad og 20 af Alling Sogn udplantede i Novbr. Klittag, medens 15 Vogne i Aarets Løb befordrede Sandflugtskommissæren til og fra Haarup Sande.

For de 19 Personer i Tvilum Sogn, som sidste Aar blev dikteret Mulkter for Udeblivelse fra Klitarbejdet, har Byerne Horn, Faarvang og Truust indbetalt 12 Rgdlr. 4 Mk. og for optagne Kreaturer indkom 1 Rgdlr. 2 Mk., som Klitkassens Andel.

Udgiften beløb: 16 Dages Diætpenge a 3 Rgd. til Sandflugtskommissæren, er 48 Rgdl. samt 4 Dage til de fornødne Expeditioner a 3 Rgd., 12, ialt 60 Rgdlr. Diætpenge ifl. Herredsf. Baggers Regning a 2 Rgdlr., 6 Rgdlr., for Klitsynet ved en Stedfortræder, samt Klitfogdens Løn, 6 Rgdlr, ialt Udgift 72 Rgdlr.

Til Klitsynet havde Sandflugtskommissæren paa Herredsfogdens Vegne, i dennes Forfald, medtaget Selvejer Rasmus Jensen af Lauen, og tillige var Opsynsmand Anders Jørgen og Klitfogden med.

De gamle Plantninger, hvor Vinden ej havde opgravet Aabninger, stod stadig i god Grøde, og det viser sig fremdeles, at Sandstar eller Skiærgræsset ikke fremkommer uden der hvor Klittaget har dæmpet Sandets Flugt. Det siges i Synsforretningen, at Misvæxt har forhindret Indsamling af Klitvipper, hvorfor der ejheller nogen blev udsaaet. Derimod skete Udplantning af Klittagsrødder efter foregaaende gode Erfaringer til en mindst bekostelig Dæmpning. Fredning fandtes skikkelig og det anses, at baade Hans Jørgen og Poul Hansen har efterkommet deres Pligter efter de lokale Omstændigheder.

Professor Wiborg, der nu i 25 Aar har været Rentekamrets Førstemand i alle Sandflugtssager, er efter Anmodning blevet fritaget for at afgive Votum i de løbende Sager. Kun i særlige Tilfælde raadspørges han.

Rentekamret afvikler Aarets Beretning og Regnskab under 15. Febr. 12 i Skrivelse til Amtet, hvor Sørensen afkortes Regningsposten paa 12 Rgdlr. for de Dage han har anvendt til Ekspeditioner, d. v. s. til at skrive Beretning og Regnskab. For dette Arbejde ydes ikke Diætpenge. Ligeledes stryges Herredsf. Baggers Regningsbeløb, 6 Rgdlr., da han ikke i sit Forfald har anmeldt dette for Amtet saa en anden Embedsmand kunde udmeldes til i hans Sted at overvære Klitsynet. Den Bonde, Sandflugtskommissæren dertil havde medtaget, kan ikke udbetales Diætpenge.

1812.

Dette Aar afskar 55 Personer af Tulstrup Sogn 9 Tdr. Klitvipper. I Novb. nedlagdes Vipperne og udplantedes Klittagsrødder af 58 Folk fra Dallerup og 32 fra Laasbye Sogne, medens 15 Vogne af Linaae Sogn befordrede Sandflugtskommissæren med Hans Jørgen som Vognleder.

Der faldt ingen Mulkter. For 19 Dage skriver Sørensen 57 Rgdlr. paa Regning, Baggers lovlige Stedfortræder, Over- & Underrets Procurator, Universitetsforvalter Riis, 6 Rgdlr. og Poul Hansen 6 Rgdlr.

Fra Klitsynet meldes, at paa de blotte Steder i Sand-

flugten, hvor Vindene suser og Sandet er i levende Bevægelse, fremkommer stadig ingen Vexter af nogen Slags. De plantede Klittagsrødder kommer til snarere Fuldkommenhed end de afskaarne Vipper, som nedlægges, hvorfor Kommissionen formeener, at der fornemmelig bør plantes Rødder.

Sandflugten fandtes skiellig fredet, men med Hensyn til den liden Løn Poul Hansen faaer, hvorfor han ej engang nu kan kiøbe 1 Td. Rug, der koster over 8 Rgd., var det at ønske at ham kunde tilstaaes noget meere i Løn nu da han ifl. Frdngn. kan forlange sig entlediget, og Sandflugtskommissæren frygter for, at om en anden længere borte boende Mand ansættes, den fornødne befalede Freede ikke vil være at opnaae.

1813.

Gangarbejde er ei i dette Aar forrettet paa Sandflugten. 16 Befordringer af Linaae Sogn har befordret Sørensen og Rettens Betient til og fra Sanden.

Ingen Klitmulkter. Sørensens Diætpenge, beregnet efter Statsbankerotten 5 Jan. i Sølvværdi 35,1,3$^{1}/_{3}$, Rettens Betient 3,3,9$^{3}/_{5}$ og Klitfogden 6 Rgbdlr., ialt 44,4,12$^{4}/_{5}$ i Rigsbankpenge, Sølvværdi. (S. V.).

Synet i Decbr. foretoges sammen med den kst. Stedfortræder N. Riis og i begge Klitbetjentes Overværelse. Alle Plantninger i god Grøde. Dog nordvest Vinde, som har lige aaben Strøg ind paa Sandflugten, har i den vester Ende hvor de senere Aaringers Plantninger og Besaaninger er foretaget, voldt megen Skade. Det med Rod plantede Klittag har staaet sig bedst, hvorfor dermed fortsættes næste Aar. I Aar er ingen Vipper lagt, da der ikke fandtes tilstrækkelige; ejheller Klittag plantet. —

I Kammerskrivelsen til Amtet lyder det, at der efter den indkomne Beretning aldeles intet er foretaget paa Sandflugten til dens Dæmpning, hvorfor Exellencen, Geheimekonferentzraad og Stiftsamtm., Baron Güldencrone anmodes om at tilkiende Sandflugtskommissæren, at Kammeret ikke kan antage den af ham fremførte Undskyldning hvorfor intet er

foretaget, nemlig at der ikke gaves Klitvipper til Udsaaning, for fyldestgiørende, da han i Stedet kunde have foranstaltet Plantning af Ryktag paa de farlige Steder, hvilkel han saa meget meere burde have foretaget, da han selv har anmærket at rykket Klittag udplantet fandtes mindre beskadiget af Stormvindene end de Strækninger som med Vipper var besaaede. Den samme Erfaring har man fra alle andre Sandflugtsstrækninger.

Ligeledes vil Exellencen melde ham, at da det efter Beretningen især er nordvest Vindene som tilføier Sandflugten Skade, maae han drage Omsorg for at Udplantningen af Ryktaget skeer i Rader, som gives en modsat Direction af Vindstrøget og altsaa maae gaae i nordøst til sydvest samt Raderne ikke sættes længere end $1^1/_2$ til 2 Alen fra hinanden. Udplantningen i Rader maae begynde i den Side af Sandflugtsstrækningen som først er udsat for Paavirkning af Stormvindene, thi om Plantningen begyndes fra den modsatte Side vil saadant medføre, at det udplantede Klittag vil blive tildækket med den Flyvesand som Stormvindene medfører og derved blive qvalt. Endvidere maa vi efter den Erfaring som andre Steder har viist, at der vindes betydeligt i Tid som af Arbejde, naar Udplantningen skeer i pløyede Furer. Alt dette vil De giøre ham opmærksom paa samt at Furerne pløyes 2de Gange saaledes, at en Fure lægges til hver Side, og naar dette er skeet, plantes det rykkede Tag i Furerne; tyndt, men dog sammenhængende, hvorefter Furerne sammemtrædes eller sammemskydes med Spade.

1814.

Dæmpningsarbejdet i Haarup Sandflugt.

Der afklippedes 8 Tdr. Klitvipper. 375 Personer med 7 Plove af Skanderup, Tvilum, Svostrup, Giødvad, Balle, Alling og Tulstrup Sogne, forrettede Gangarbejdet, medens 20 Vogne af Linaa Sogn befordrede Sandflugtskommissæren til og fra Sanden.

Til Klitkassen indkom i Mulkter for optagne Krea-

turer 5 Mk. 8 Sk. Sandflugtskommissærens Diætpenge for 23 Dage androg 129,2,4 i Rigsbanksedler, (N. V.) Rettens Betjents Diætp. 11,1,8 og Klitfogdens Løn 11,1,8 N. V. Ialt 151,5,4 N. V. (Navneværdi).

Fra Klitsynet i Novbr. meldes:

I afvigte Sommer var ingen Vipper af Værdi at faae til Udsaaning. derimod blev i Efteraaret udplantet en betydelig Deel Klittag i vester Spidse af Sandflugten og videre i øster imellem det forhen besaaede, i samme Direction som forhen, saaledes at Rødderne vender Siiden mod den stærke nordvest Vind.

1815.

Sørensen regner om igen.

Den sidste Dag i Februar staar Landinsp. & Sandflugtskomm. Sørensen ved Pulten inde ved den varme Kakkel i sin Stue paa Laven Hovgaard og skriver med Gaasefjeren, der altid i hans Haand kradser:

. . . . Det var 6 Stk. Fæekreaturer tilhørende Udfløtter Jens Jensen i Haarup, hvoraf nok 1 eller fleere ifl. Klitfogdens Sigende til mig kunde være beregnet som Smaanød eller Ungnød, men de blev nu henregnet til store Høveder, og Mulct a Stk. 1 Mk., ialt 6 Rgbdlr. S. V. eller beregnet til Navneværdie med 11 Rgbdl. 4 Sk. eller gl D. C. 11 Rgd. 24, som Klitfogden efter hans Forklaring fik betalt med 11 Rgdl. gl. D. B. S., men de 24 Sk. d. C. eller 24 Rgbsk. fik han ikke, deels af Mangel paa smaa Skillemynt og deels af Hensyn til nogle af de optagne Krees Lidenhed. Af de betalte 11 Rgbd. tilkommer Klitfogden Halvdeelen, og den anden Halvdeel indbetalte jeg i Amtstuen med $5^1/_2$ Rgbdl.

Iøvrigt har jeg slet intet faaet betalt af fornævnte Indtægtspenge, men af min egen Lomme betalt dem paa Amtsstuen, ligesom jeg og derforuden inden Jul har betalt Klitfogden, som er en fattig Huusmand, 5 Rgbdlr. paa hans tilgodehavende Løn for at opmuntre ham til des nøyere Paapassenhed med Sandflugtens Fredning.

Og angaaende sine egne Diætpenge beregner Søren-

sen efter Kamrets givne Direktiv Daler for Daler af de oprindelige 2 Rgdl., det giver for 23 Dage 46 Rgbdlr. S. V. og 1/5 Part af 1 Tillægsdaler i 23 Dage . . . . . 4 " 3 Mk. 9 " eller tilsammen 94, 5. 4 Rigsbanksedler. Og efter samme Regel faar han som Facit Diætpenge til Rettens Betjent 6, 4, 8 Rigsbankpenge. —

Cirkulæreskrivelse til Amtmændene om Skovplantning.

Under 22. Septbr. tilstillede Amtet Sandflugtskommissæren følgende Genpart:

Paa Rentekamrets Forestilling har Hs. Maj. resolveret, at de i Randers Amt gjorte Forsøg med Skovs Opelskning paa Sandflugterne maa fortsættes og udvides til andre Sandflugtsomraader, i Jylland, som maatte ansees beqvemme.

Sandflugtskommissæren skal meddeles Veiledning om hvorledes der maa forholdes med Frøudsaaning, Træplantning m. v. og at deres Bestræbelser for Skovs Opelskning derefter skal kunne komme i Betragtning ved aarlig Gratifikation af indtil 100 Rgbdl. S. V. ifl. kgl. Res. af 15/1 1800, til Kommisrærer, der udmærker sig ved Flid.

Lodsejerne skal giøres opmærksom paa hvad der andre Steder allerede er udrettet i Henseende til Skovplantning paa Sandflugter og for at opmuntre til Skovplantningsforsøg maa der i de første 5 Aar gratis skienkes Partier af passende Frøe og Træeplanter fra de kgle Skove i Sjelland.

Sandflugtskomm. Sørensen tilstilles 2 Bøger af Holzførster Schæffer og Skovrider Winholtz hvori findes Underretning om Fremgangsmaaden med Skovs Opelskning paa Sandflugtsstrækninger og Heder. Og Amtet vil behage at underrette vedkommende Eier af Haarup Sandflugt om, at saavel i Sjelland som i Randers Amt er i flere Aar anstillet Forsøg i Sandflugter, især med Naaletræer, og at disse ellers øde og ufrugtbare Strækninger have havt heldig Fremgang med at opelske Skov, saa de om nogle Aar ville blive nyttige og indbringende. Kamret paatviler ikke, at Exellensen jo vil række Haand til dette Foretagende.

1816.

Kammerskrivelse til Amtet

i Anledning af at Sandflugtskommissær Sørensen har berettet, at han efter Kamrets Forskrivt har udplantet Ryktag paa Haarup Sande i pløiede Furer og at han i det sidste Aar har udplantet 310 Birkeplanter paa Sandflugten. Exellencen vil derfor behage at meddele ham, at Kamret bifalder at han vedblivende planter Ryktaget efter Plov, hvilken Maade Erfaring fra alle Steder har viist sin Fortrinlighed fremfor andere Plantemaader. Ligeledes bifaldes, at han har plantet Birke og andre passende

Træsorter. Sørensen har ligeledes indstillet, at Klitfogden tilstaas et passende Tillæg til hans Løn eller en Gratifikation for 1815, og derover anmodes Exellencen om at meddele sine Tanker. —

Regningskrav for at møde i Retten.

Rentekamret tilskriver Amtet under 24. Aug. i Anledning af at dette har forespurgt hvorledes der bør forholdes m. t. en Regnings Udbetaling af 20,1,12 N. V. som Landinsp. & Sandflugtskomm. Sørensen har fremlagt ved et inden Hjemslev-Giern Herreders Ret d. $^{20}/_{4}$ optaget Forhør i Anledning af nogle Personers Udeblivelse fra Arbejde paa Haarup Sandflugt.

Kamret er af den Formeening, at Sørensen ikke tilkommer Betaling for at møde ved ommeldte Forhør saafremt nævnte Ret er hans Værneting, da han i saa Fald er pligtig at møde ved Retten saavel som enhver anden af de indstævnte Personer, men i modsat Fald og i Mangel af almindelig Forening imellem ham og Sognefogden i Svostrup Sogn, Peder Jensen Smed i Grauballe, hvis Forhold havde foranlediget Forhøret, vil Sagen være at afgiøre ved Lands Lov og Ret, hvorfor De tillige vil tilkiendegive ham, at Kamret i sidste Tilfælde, om Sagen ikke i Mindelighed afgiøres, efter nærmere Ansøgning fra ham vil anbefale ham til det kgle. danske Kancelli at erholde Beneficium processus gratiate i Sagen.

Sørensen redegør i Skrivelse nærmere hvorfor han mener at være berettiget til at kræve sin Regning betalt, og dette afføder en ny Kammerskrivelse til Amtet af $^{23}/_{11}$, hvori det hedder:

..... i Anledning af hans Anmeldelse til Deres Exellence om Forsømmelsen ved Klitarbeidet afvigte Efteraar til Haarup Sandflugts Dæmpning, har han bl. a. ytret, at dette Forhør (i April) var unødvendig, naar den af Sognef. P. Jensen Smed afgivne Erklæring, som foranledigede Forhøret afholdt, var bleven ham tilstillet til Erklæring. Tillige synes han at kunne slutte af Kamrets Skrivelse af 24. Aug. om Sagen, at Collegiet ikke har havt fuld Underretning, hvorfor han har indsendt en Gienpart af hans Anmeldelse tilligemed Gienparter af nogle andre Skrivelser til Deres Exellence fra ham i Sagen, idet han anholder om at maatte forhielpes til at faa sin Møderegning betalt eller og at erholde fri Proces til at indtale sin formentlige Ret overfor Sognefogden. Kamret bifalder Forhørets Optagelse og at der er idømt Mulkter.

Til Sandflugtens Dæmpningsarbejder

forrettede 498 Folk med 9 Plove af 10 omliggende Sogne Hoveri, beregnet efter 1 Dags Arbejde, medens 27 Vogne af Linaae Sogne forrettede Ægtkørslerne til og fra Haarup Sande.

Der samledes 11 Tdr. Klitpipper i Aug. & Septbr. og plantedes i Octbr., Novbr. og Decbr. Klitsynet melder:

Dette Efteraar er efter Planen betydelige Strækninger beplantede med Klittetag, men Frosten kom og standsede Arbejdet. Ligeledes var det min Agt at plante nogle Birkeplanter, som vare bestilte og Folk tilsagte, men det maatte paa Grund af Frost og Snee udsættes.

Men saa snart Veiret tidlig Foraar tillader, agter Sandflugtskommissæren at anstalte dem plantede. Plantning af Klittaget er sket i pløiede Furer og dermed agtes fortsat ad Aare. Men han beklagede, at trods al Paapassenhed og jevnlige Paamindelser og Advarsler til Vedkommende, baade skrivtlig og mundtlig, dog ikke havde kunnet opnaae den Freede for Sandflugten han ønskede, hvortil Grunden ligger i Klitfogdens liden Løn, som ei tillader ham at opofre den fornødne Tiid til def mueligste Tilsyn. Klitfogden, Poul Hansen, som siden 1806 har været ansat, døde afvigte Forsommer.

Derefter formaaede Sandflugtskommissæren hans Enke og Søn, Carl, at vedblive Tilsynet Aaret ud med Amtets Samtykke. Begge har nu frasagt sig Bestillingen.

For at faae een Sandflugten nogenlunde beqvem boende, til at være Klitfoged, har Kommissionen talt med Udfløtter, Parcellist Jørgen Olesen, som boer i Nærheden, om godvillig at være Klitfoged. Han indvendte, at Lønnen 6 Rgbdlr. Sølv var altfor lidet i Forhold til den Tiid han som en uformuende Fæster af 1 Tdr. Htk. skulde forsømme sit Arbejde hiemme for at opofre sig Tilsynet. Og dette kunde Kommissionen kun billige. Det foreslaaes derfor, om ikke Lønnen efter nærværende Pengevæsens og Tiids Omstændigheder kunde ansættes til 8 a 10 Rgbdlr. S. V., da Klitfogden i den lange Plantningstiid om Efteraaret nu maa give Møde og have Tilsyn.

Endvidere finder Kommissionen at burde giøre op-

mærksom paa, at Poul Hansen har været Klitfoged i 10 Aar og altid viist Flid og god Vilie, ligesom Sønnen Carl i det forløbne Efteraar daglig gav Møde ved Plantningerne og tilsaae disse, om ikke Enken, der er fattig, deels som Paaskiønnelse for Mandens lange og troe Tieneste, deels til Opmuntring for den efterfølgende Klitfoged, kunde forundes en Gratifikation, hvilket underdanigst tilstilles. —

Fortegnelse over indkomne Mulkter, samt ubetalte.

For Udblivelse fra Arbeide paa Sandflugten i Efteraaret 1815 og efter Anmeldelse til Amtet, af Giern Herred, ialt 14 Personer a 4 Mk. S. V. eller 1,1,8 N. V., ialt 17 Rgbdlr. 3 Mk. N. V. Og af Hids Herred 10 Personer, hver 1 Mk., samt Sognef. Peder Jensen Smed i Grauballe for utilbørlig Forhold, hvilke ikke har betalt Mulkterne, og det er mig ubekiendt om de ere paalagt nogen.

For optagne Kreaturer (Specifikation udelades) til Klitkassen 5 Mk. 12. Ialt Indtægt 18,2,12 N. V.

Mine Diætpenge for 33 Dage.....	111,2,4 N. V.
Rettens Betient for Syn.....	6,4,8 —
Klitfogdens Løn.....	11,1,8 —
Ialt...	129,2,4 N. V.

Sørensen.

1817.

Stiftamtm. Güldencrone til Rentekamret.

2/5. Ved Synsforretningen over Haarup Sandflugt sidste Efteraar foreslaar Kommissionen en ny Klitfoged i afdøde Poul Hansens Enkes og Søns Sted, nemlig Parcellist Jørg. Olsen, og at Lønnen maatte ansættes til 8 a 10 Rgbdlr. Sølv, og at Poul Hansens Enke maatte tilstaaes en Gratification.

Jeg giver mig Friehed til at anbefale saavel den foreslaaede Løn, som en passende Gratification.

Ang. Mulkterne medfølger Amtstuens Kvittering for 18,2,12. Af de resterende Mulkter, 8 Rgbdlr. 1 Mk. 8 Sk. N. V. er efter fleere Erindringer endelig en Deel nu indkomne og af mig indbetalte i Amtstuen, nemlig af Poulsen til Allinggaard, Stabell til Alling Skovgaard, Rievers til Øster Keilstrup, Johan Jacobsen i Giødvad, Parcellist Chresten Madsen, Giødvad Hede, Sognefoged Peder Jensen Smed er for utilbørligt Forhold forgjeves

krævet til Ansvar. Han eier aldeles intet. Og da han nu som uvederhæftig er afskediget og en anden i hans Sted beskikket, vil de endnu manglende Mulkter formeentlig snart ved denne vorde inddrevne, hvorom vedkommende Herredsfoged paany er tillagt Ordre.

Jeg havde haabet at kunde have indsendt Rigtighed for samtlige indmeldte Mulkter og har derfor opholdt Indberetningen m. m., hvilket jeg ikke haaber misbilliges.

Under 24. Maj afgør derefter Rentekamret Problemerne i Indberetning og Regnskab ved Skrivelse til Amtet.

Poul Hansens Enke anvises 30 Rgbdlr. Sedler foruden naturligvis Aarslønnen. Og Jørgen Olesens Ansættelse som Klitfoged med 10 Rgbdl. Sølv i Løn bifaldes.

— — —

I 1817 høstedes 15 Tdr. Klitvipper og der var ved Aarets Slutning plantet ialt i de sidste 3 Aar 6370 Birke. Funder Sogn er kommen med blandt de hoverigørende til Gangarbejdet ved Dæmpningen af Haarup Sandflugt. Ialt 11 Sogne forrettede 459 Gangdage og som sædvanlig var Linaa Sogn alene om Spanddagene, ialt 34. De 11 Sogne mødte med 12 Plove, idet Tvilum mødte med 2.

Ifl. Klitsynet i Decbr. stod baade det besaaede og beplantede godt, dog har vestre Ende lidt en Deel af de strænge nordvest Vinde. Ogsaa de udplantede Birke stod i skiellig Grøde, naar Hensyn tages til den skadelige Nordvesten de ere udsatte for. Betydelige Strækninger blev atter dette Efteraar beplantet med Klittetag foruden en Mængde Birke. Med Tiden haabes det saa at faa Sandflugten dæmpet.

Sandets Flyvning, der forhen var meget levende og fløi langt væk, er nu gandske mærkelig aftaget. Lyngbakkerne ved øster Ende og Skoven ved sydøst Ende, der før af tilfløyet Sand var tyk belagt og derved og blev en Flyvesand, ere nu næsten sammengroede og der er ikke mere Sandflugt.

Mulktlisten indeholder for Udeblivelse 6,1,8, og for Høveders Indtagelse den halve Del, 1 Rbdl. 1 Mk.

Udgiften beløb ialt 165,4,8 N. V., deraf til Sandflugts-

kommissæren for 34 Dage 140,1,8, Rettens Betjent 6,4,8, og Klitfogden 18,4,8.

En Passus i Rentekamrets Cirkulæreskrivelse af 1815 havde aabenbart bidt sig fast i Sandflugtskommissærens Sind, den om Gratifikationen for Flid. Der maatte jo være en Chance for en flittig og paapasselig Mand, naar een selv endelig skulde sige sin Mening om egen Dont. Sørensen har tænkt meget over Sølvdalerne der blinkede i den her Skrivelse fra det høykgle Kammerkollegium. Og saa listelig lagde han nu en strategisk Plan til at erobre Aarets hæderfulde Gratifikation.

Vi faar Besked med hans Forehavende igennem to Masseudtalelser, der indleder selve Angrebet, hans Ansøgning.

Første Udtalelse.

I forrige Tider og før Landinspectør Sørensen fik Haarup Sandflugt under Opsigt, Overopsyn og Bestyrelse, var Flyvesanden i stærk Bevægelse og ved Blæst fra Vesten fløi Sanden over Heeden og østerpaa som en tyk Taage eller Snefog, og fløi og over Woel Mark og Bye, som ligger 1/4 til 1/2 Miil østen Sandflugten. Men i de sidste Aaringer flyver Sanden ikke saaledes og fornemmes ingen Uleilighed af Flyvesanden, da den ved Sørensen foranstaltede Plantning er saaledes bleven stanset, at den ikke flyver synderlig. Hvilket tilstaas af os underskrevne gamle Mænd.

Woel, den 21. Novbr 1817.

Jens Jensen Krog, Anders Christensen Høng, m. paaholden Pen.
Niels Pedersen Haurum, Jens Nielsen Hiort, med paaholdt Pen.

Anden Udtalelse.

Haarup Sandflugt har i forrige Tider og før Sørensen fik Overopsyn med samme fløyet stærk med Flyvsanden, som med tyk Sneefog ved Blæsten fra Vester og østerpaa, saa Lyngbakkerne østenfor var overlagt med en tyk Flyvesand, og Træer paa Grøndals Kol og Hestbiergene vare over 3 Al. dybt belagt med Flyvesand. Og naar de ved Vesten Blæst pløyede paa Skiellerupgaarde Mark og den tilgrændsede Haarup Mark, ved Hestbierge, kunde pløye, saa fyldtes Furerne med Sand blot ved at kiøre omkring Agrene. Men nu i de sidste Aaringer er Sandflugten ved Plantninger, foranstaltet af Landinsp. Sørensen, saaledes bleven standset, at den ikke synderlig flyver og giør paa de de nærmest beliggende Agemarker østen Lyngbakkerne ingen Skade. Og selve Lyngbakkerne, som før var belagt med dyb

Flyvesand, er nu næsten sammengroet. Hvilket tilstaaes af os gamle Mænd i Skiellerup, Nyegaarde og Haarup Bye, d. 29. Novbr. 1807.

Af Haarup:
Niels Laussen, m. paaholdt Pen.
Anders Sørensen Smed, m. paaholdt Pen.
Hans Christensen.

Af Skiellerupgaarde:
Niels Mortensen, m. paaholden Pen.

Af Skiellerup Bye:
Peder Jensen, m. paaholden Pen.
Anders Lauritsen, m. paaholden Pen.

Sørensens Ansøgning om Gratifikation.

Udi Aaret 1806, nu paa 12te Aar siden, blev jeg efter kgl. allern. Resol. som Sandflugts Commissær overdraget Opsigten m. v. over Sandflugten i Aarhuus Amt, som bestaar i Haarup Sandflugt i Linaae Sogn, Giern Herred, stor 264½ Tdr. Ld. Deri var da kun besaaet 26 Tdr. Ld., og desuden meget forsømt med Ufreede, og stærk langveis Flyven med Sanden.

Siden den Tid har jeg Aar efter Aar besørget og selv stedse personlig overværet og bestyret det deri besaaede og beplantede med Klittetag 90 Tdr. Ld, foruden Udplantning af 6370 Birkeplanter, hvorved Flyvningen af Sanden for det meste er standset og ventes ved fortsat Plantning, at næsten heele Sandflugtsstrækningen skal gro sammen.

Foranførte beviises med de aarligen afholdte og indsendte Synsforretninger over Sandflugtens Tilstand, Indberetningerne, og af de vedlagte de Attester fra de ældre af de nærmest boende Beboere.

Men dette Arbeide og vedholdende Fliid falder mig besværlig efter min Alder, nu næsten 56 Aar gammel, især da Plantningerne skal foretages paa den ublide Aarsens Tid, sildig om Efteraaret, ofte i Storm, Regn og Snee, hvorfor jeg kun nyder i Diætpenge daglig 2, 1, 3⅕ S. V., blot for de Dage jeg er ude fra Hjemmen, paa Reiser til og fra, og paa Aaestederne, og intet for den øvrige Tid jeg hiemme anvender paa Bestyrelsen, ved Skriverie, af 12 Sogners Tilsigelser, Andragender, Indberetninger, Regnskab m. v.

Paa foranførte m. fl. Grunde vover jeg underdanigst herved at ansøge Det høykongl. Rentekammer om mig ikke for saadan min udviiste, i saa mange Aar udholdende Fliid med at see Sandflugten dæmpet og bragt til en nyttig i Stedet for en forhen høist skadelig Jordstrækning, naadigst maatte forundes den Gratification af 100 Rgbdl. Sølv, for afvigte Aar 1817, og siden fremdeles aarlig, som Det høykgle. Rentekammer efter dets Circulaire af Septbr. 1815, er bemyndiget til at tilstaae de Sandflugts Commissærer som udmærke sig ved Fliid.

Som Bigrund til naadigst Bønhøring kunde maaskee og komme i naadigst Betragtning, at jeg og i andre Henseender

haver været befalet byrdefulde Forretninger, f. Ex. som Skatteansætnings Commissær i 1802 og 03, og Tiende Commissær i 1810, som endnu vedvarer, uden i nogen Henseende at nyde nogen aarlig staaende Gage.

Stedets høye Øvrighed, Deres Exellense, Hr. Geheime Conferentsraad og Stiftsbefalingsmand, Baron af Güldencrone, Storkors af Dannebrogen og Dannebrogsmand, som kiender mit Andragendes Rigtighed, ansøger jeg underdanigst om at ville ved sin gunstige Erklæring indsende dette til Det høykgle. Rentekammer og jeg forhaaber naadig Bønhøring.

Lauenhougaard, d. 6. Jan. 1818, underdanigst

S. Sørensen.

Sammen med Aarets Beretninger og Regnskab indsendte Stiftamtmanden da under 6. Febr. 18 Sørensens Bønskrift med sin Anbefaling.

I Rentekamrets Svarskrivelse anmodes Stiftamtmanden om at tilkendegive Sandflugtskommissær Sørensen, at Kamret ikke finder sig foranlediget til at tilstaa ham den ansøgte Gratification. —

I 1817 udredede Aarhus Amt den første Repartitions Omkostninger til Sandflugtsdæmpningen, som den kgle. Kasse havde forskudt. Beløbet var med de indkomne Mulkter fradraget 451,2,10½ N. V.

1818.

Repartitionsudsættelse.

27/6 Kamret meddeler Amtet:

Rest fra forrige Repartion	44,1,8½ N. V.
I 1817 den kgle Kasse forskudt Sandflugtsomkostn.....	220.2,9 —
	264,4,1½ N. V.

og da samme ikke beløber 2 Skill. N. V. pr. Td. Htk. udsættes Repartitionen.

Dæmpningsarbejdet paa Haarup Sande

forrettedes for Gangarbejdets Vedkommende af de sædvanlige 11 Sogne med 357 Gangdage og 11 Plovspand, medens Linaa Sogn besørgede den ordinære Ægtkørsel med 29 Dage. Ekstra forrettede de 11 Sogne 12 Spanddage.

Arbejdet omfattede Afskæring og Nedlægning af 10

Tdr. Vipper og forresten Udplantning af Klittag efter Plov.

Ved Synet den 10. Decbr. stod baade gammelt og nyt i skikkelig Grøde. Sammengroeningen af Flyvesanden tiltager.

Fredningen fandtes nogenlunde, men hverken Opsynsmand eller Klitfoged har fuldelig opfyldt deres Pligter. Vel har dette været vanskeligt i dette Efteraar, siden Vinteren saa længe udebliver og Kreaturerne gaae løse om paa Markerne. Klitfogden har vel optaget nogle Kreaturer, men ved Kommissærens Bereisninger af Sandflugten erfaret Ufreede og ofte advaret ham om at skaffe bedre Fred. Kommissionen finder derfor, at Jørgen Olesen bør iflg. Frdngn paalægges en Mulct af 4 Rgbmk. Sølv og indstiller hvorledes samme skal opkræves.

Mulkterne beløb for 2 Mænds Udeblivelse fra Arbeide 2 Rgd. 3 Mk., og for Optagelse af Kreaturer, til Klitkassen 4 Mk. 6 Sk., ialt 3,1,6 N. V.

Sørensens Diætp. beløb 88 Rgbdlr., Rettens Betiente 4,3 Rgbdl, og Klitfogdens Løn 12,3 N. V.

1819.

Repartition af Sandflugtsomkostningerne.

Forskudt af den kgle Kasse 575,5,10½ N. V., reparteres dette Aar med Bortfald af Brøker til næste Gang.

Til dette Aars Dæmpningsarbejder

tilsagdes Alling, Tulstrup, Dallerup, Skanderup, Giern Sogne og Tvilum Sogns nordre Deel med ialt 275 Gangdage, 6 Plovdage og 10 Spanddage, medens Linaae Sogn befordrede Sandflugtskommissæren 21 Gange til og fra.

Der høstedes 11 Tdr. Klittagsvipper, som udplantedes sammen med en Del Ryktag.

Sørensen meddeler ved Indsendelse af Beretning til Amtet, at Synet pleier at foretages naar Efteraarsplantningen er fuldført. Men i Aar kom Vinteren usædvanlig tidlig med Frost og Snee, som stadig vedvarer, der

med eet standsede Plantningen den 17. Novbr. og giorde Klitsynet umuelig med nogen Nytte at anstalte.

Han forespørger, om han saasnart Veirliget tillader det skal anstalte Syn over Sandflugtens Tilstand eller det maa beroe til næste Efteraar?

Mulkterne beløb til Klitkassen 1,1,6 N. V., idet Klitfogdens Mulkt var bleven indbetalt paa Amtstuen i Maj 19. Den samlede Udgift beløb 70,4,11 N. V.

1820.

$^{19}/_{2}$. I Kammerskrivelse til Amtet paalægges det at tilholde Sørensen at lade det befalede Syn afholde snarest mueligt, naar Veirliget tillader.

Synet foretoges derefter den 27. Marts, hvorfra Melding lyder om, at saavel Klittags som Birkebeplantningerne staar i skiellig Grøde, navnlig naar hensees til de to sidste tørre Somre.

Repartition.

$^{1}/_{8}$. Kamret underretter Kmrh. Stiftamtm. Rosenørn om at den kgle. Kasse i 1810 efter Fradrag af Mulkter har forskudt 216,4,7, Rest fra sidste Repart. 162, 3,14$^{1}/_{2}$, ialt 379,2,5$^{1}/_{2}$ N. V., der for hvert Amtsstue Distrikt efter Htk. skal reparteres som enhver anden kommunal Udgift og ifl. Placat af $^{31}/_{12}$ 1809 og Kammerskrivelse af $^{26}/_{2}$ d. A., afholdes af Amtets Repartitions Fond. Amtmanden vil tillægge Amtsforvalteren fornøden Ordre om at foretage Repartitionen.

Sandflugtskomm. Sørensen ansøger paany om Gratifikation.

$^{4}/_{11}$. Kamret underretter Stiftamtm Rosenørn om at det fra det kgle. danske Kancelli har modtaget en dertil indkommen Ansøgning fra Landinsp. Sørensen om at faa tilstaaet en Gratifikation af 1 à 200 Rgbdlr. Sølv aarlig, bl. a. paa Grund af, at han er antaget som Sandflugtskommissær ved Haarup Sandflugt. Denne Ansøgning kan Kamret ikke indlade sig med. Hvilket tjenstligt bliver at tilmelde Sørensen.

$^{16}/_{12}$ anmoder Kamret Amtet om, foranlediget af at Sandflugtskomm. Sørensen har forlangt sin Ansøgning med Bilag tilbagesendt, at meddele ham, at Ansøgningen maa forblive ved Kamret, hvorimod Bilagene vedlægges tilbage.

1821.

Sørensens Indberetning

oplyser, at Haarup Sandflugtsstrækning eies af Silkeborgs Eier, H. P. Ingerslev. Af Strækningerne 264½ Tdr. Ld. er fra 1808 til 19 beplantet 111 Tdr. Ld. og i dette Aar 29 Tdr. Ld. Tilbage er 26 Tdr.

Ved Dæmpningsarbejderne mødte Alling Sogn med 10 Folk, 1 Plov og 1 Vogn, hvorved nedsattes 4 Læs Ryktag. Tulstrup mødte med 40 Folk, 1 Plov, 2 Vogne, og plantede 44 Læs Tag. Dallerup mødte med henhv. 45 F., 1 Pl., 1 V. og plantede 20 Læs Tag, Skanderup Sogn med 34 Mand, 1 Plov, 2 Vogne, der plantede 24 Læs Tag, Skanderup Sogn med 34 Mand, 1 Plov, 2 Vogne, der plantede 24 Læs Tag, Giern Sogn med 44 Mand, 1 Plov. 2 Vogne, der plantede 30 Læs Tag, Svostrup Sogn med 158 Mand, 2 Plove, 4 Vogne, der plantede 62 Læs Tag (2 Dage), Giødvad Sogn med 32 Mand, 2 Plove, 3 Vogne, der plantede 33 Læs Tag (2 Dage), Balle Sogn med 66 Mand, 1 Plov, 2 Vogne, der plantede 30 Læs Tag, Funder Sogn med 44 Mand, 1 Plov, 2 Vogne, der plantede 24 Læs Tag, Tvilum Sogn med 66 Mand, 2 Plove, 3 Vogne, og skulde have plantet 42 Læs Tag, men paa Grund af indtræffende Frost maatte det opgives. Linaa Sogn besørgede 29 Ægtkørsler med Sandflugtskommissæren.

Mulktbeløbet til Klitkassen beløb 4 Mk. 6 Sk. N. V. og den samlede Udgift 102,2,5 N. V., hvoraf Sørensens Diætpenge udgjorde 84,4,4.

Med Beretningen for 1820:

I betimelig Tid har jeg flere Gange talt med Rettens Betient, Hr. Politierets-Assessor Blichfeldt om at faa Klitsynet afholdt, som han har meldt selv at ville overvære, men andre Embedsforretninger og tilsidst Sygdom hindrede ham i at komme de bestemte Tider inden Aarets Udløb. Og siden har Frost og snee hindret. Saasnart disse Aarsager ophæves skal jeg besørge Synet afholdt og indsende Beretning.

Lauen Hougaard, d. 10. Jan. 1821. Sørensen.

Ved Afvikling af Beretningen 10. Febr. 21 bemærker Rentekamret til Amtet, i Anledning af Sandflugtskommissærens Meddelelse om det manglende Klitsyn, at Sørensen maa tilkiendegives, at det befalede aarlige Syn skal foretages om Efteraaret efter at Arbeidet er endt. Thi et Syn Maaneder efter kan ikke vise hvad det bør vise. Og i Tilfælde af, at Rettens Betient fremtidig faar lovligt Forfald vil Sandflugtskommissæren have at anmelde dette for Amtet, der da vil konstituere en Stedfortræder til Synsforretningen.

Forretningen blev da foretaget i Febr. 21. Sørensen meddeler heri, at der paa Grund af indtrædende Frost ikke sidste Efteraar blev plantet Birke, men han skal tidligt Foraar faa dem plantede.

Dertil bemærkede Stiftamtm. Rosenørn, der igennem en ca. 15 aarig Amtmandsperiode i Ringkøbing Amt havde et godt Begreb om alt hvad der vedrørte Dæmpning af Sandflugt:

. . . . Da Sandflugtsstrækningen er mig hidtil ubekjendt, kan jeg ikke tilføje nogen videre Oplysning, kuns maa jeg tilstaa, at det efter min Erfaring forekommer mig besynderligt hvis det virkelig skulde være fordelagtigere at tilplante end at besaa en Sandflugt med Birke, allerhelst da Træplantning forrettes ved tilsagte Bønder og rimeligvis uden Vanding samtidig, hvilket vel ejheller det locale vilde tillade. Det maa uden Tvivl for en stor Del være spildt Arbejde. Ved Samtale med Sandflugtskommissæren har jeg ogsaa gjort denne Indvending mod at plante Birke, hvilken han dog tog meget i Forsvar.

Rosenørn.

Kamrets Gensvar til Stiftamtmanden.

Da Kamret er aldeles enig med Hr. Kammerherren i hvad De har ytret ang. Skovs Opelskning paa Haarup Sandflugt nemlig, at det er mere hensigtssvarende at udsaae Birkefrøe end at plante Birkeplanter paa bemeldte Sandflugtsstrækning, hvorved tillige skaanes endeel Arbejde for de vedkommende Beboere, saa maae vi anmode Dem om, at De ved herom at underrette Sandflugtskomm. Sørensen tillige vil tilkiendegive ham, at den bedste Tid at udsaae Birkefrøet er tidlig Foraar medens Jorden endnu er vinterfugtig, samt at Erfaring har viist, at det er fordeelagtigst at udsaae Frøet paa Sneen inden den smelter, og tildækkes (for ikke at blive ædt af Fuglene), saa behøves slet ingen Tilberedning af Jorden. —

Repartition.

$^{23}/_{6}$. De af den kgle. Kasse i 1820 forskudte Omkostninger til Sandflugtens Dæmpning, 173,0,8 Sedler, bliver dette Aar at refunderes af Amtets Repart Fond.

Fornyet Fremstød for at opnaa Gratifikation.

Sandflugtskommissær Sørensen, Laven Hovgaard, har ikke tabt Kuragen i Henseende til at blive benaadet med en Gratifikation. Han indsender paany Ansøgning til Kongen, der fylder 5 Folioark, hvori han mobiliserer foruden en bred og filosofisk knirkende Veltalenhed en Hærskare af Attester for Vandel, Dygtighed og Flid samt en Række indehavende Tillidshverv med det Formaal at aabne Øjnene paa de Stormægtigheder, der faar med Ansøgningen at gøre. Vi faar deraf at vide, at han foruden Landinspektør og Sandflugtskommissær er Landvæsens-, Tiende- og Forligelseskommissær, og af Attesterne gøres et beskedent Udpluk til Oplysning.

I.

1786. Velædle Hr. Sørensen har tient mig som Foged og har for Gaard og Gods aflagt god og fornøjelig Rigtighed, og iøvrigt har hans gode og troe Forhold og Opførsel fortient min bedste Recommendation.

H. F. Brüggemann, Meilgaard.
Kmrjkr & Proprietair.

II.

1789. Oberstløjtnant og Proprietair P. K. Hoff, Ryomgaard, bevidner, at Landmaaler Sørensen, Fuldmægtig ved Silkeborg, saavel i Jura som i Landmaaling og Landvæsen har megen Færdighed, hvorom jeg ved Prøver paa dem alle 3 er fuldkommen overbevist. Dertil er han et sindigt og arbeidsomt Menneske, der passer de Ting han paatager sig.

III.

1791. Det attesteres, at exam. juris Søren Sørensen har sisteret sig til publique dansk Examen for det juridiske Facultet, i hvilken Examen han viiste sig saaledes øvet i Naturens Ret, som og i den danske og norske Lov med tilhørende Forordninger og Rettergang, ligesom han og over et ham forelagt Tema har vel forfattet et Specimen practicum af Stævning, Indlæg og Dom, saa at han af Facultetet eragtes Bequem til en Justice Betiening ved Underretten . . . . .

IV.

1791. Landinsp. & Kapt. M. H. Lunn i Charlottenlund, som største Lodsejer af Kragelund Byes Ejendomme, samt Stiftslandinsp. A. Haar i Aarhus bevidner Sørensens hurtige og habile Opmaaling af Kragelund Bys Ejendomme.

Og Kapt. i Infanteriet og Konduktør ved Hedernes Opmaaling i Jylland, giver Sørensen for de Prøver paa Flid han har aflagt da han hjalp ved Opmaaling af kgl. Majestæts Alhede, sin bedste Anbefaling. Han har kendt Sørensen fra hans Ungdom af.

Ligesaa en Bevidnelse af Landmaaler Konduktør N. Morville for Sørensens Genie til Udskiftnings forretninger, da han er veloplagt til de mathematiske Elementer og til Anmeldelse af disse Videnskaber.

1801. Endelig erklærer Stiftamtm. Høegh Guldberg, Aarhus, at efter at den saare duelige og fortiente Stiftslandinsp. Wesenberg er andetsteds befordret, er her i Stiftet ingen som til fuld Tilfredsstillelse har forrettet flere Udskiftninger og hurtigere og endeligere fuldført dem, end Landinsp. Sørensen, og slet ingen, som med den hertil udfordrende Videnskab forener tillige juridisk Kundskab. Her i Stiftet er han brugt overalt, kiendt troet og agtet. —

Sørensens nye Ansøgning lyder atter om en aarlig Gratifikation af 200 Rgbdlr., i Forening med hvad Hs. Majestæt allernaadigst maatte behage at tilføje. Han begynder med at anføre, at han nu er gammel, 60 Aar, er i Besiddelse af 100 a 200 Attester og Tilstaaelser for Veltilfredshed med ham som Landmaaler og Landinspektør, for Flid og Hurtighed, men disse anseer han det altfor vidtløftig at lade medfølge.

Vi faar at vide, at han er født 1762 i Bondestanden, og deri var han til det 16de Aar og lærte Landoekonomiens Pracsis paa Bonde-Maneer, fortæller om Bønders Skik og Tanker, der er som spæde Børns, der ej taaler for stærk Føde etz. etz.

»Som Landmaaler kan jeg nu intet mere forrette formedelst mit Svagsyn, og ved Beregninger kan jeg kun med stærkt bevæbnet Øje og med stor Møje udrette noget. Det er mig saare velbekiendt med hvilken kgl. Opmærksomhed og Naade Deres Majestæt belønner enhver undersaatlig veludført Handling, hvormeget mere da mangeaarige, gode og sande Idretter.

Jeg har ikke endnu havt den Lykke at forundes aarlig Gage, men blot som en anden Daglønner faaet

hvad jeg har kundet fortiene dagviis«. Og idet han opregner en Række kgle Resolutioner, hvori hans Navn nævnes. slutter han med at paapege Ansøgningens Formaal: 200 Rgbdlr. aarlig.

Han fik imidlertid som sædvanligt Afslag.

Aarsag til Striden imellem Sandflugtskommissæren og Sognefogden i Grauballe, som affødte et retsligt Forhør i 1816, hvortil Sørensen indstævnedes, og for hvilket Møde, da han var uvidende om Forhørets Optagelse, forlangte Vidnegodtgørelse, var ifl. et Dokumentlæg blandt Sandflugtspapirerne for 1821 den, at under Dæmpningsarbejde paa Haarup Sande i Novbr. 1815 havde Sandflugtskommissæren overdraget til Sognefogden og Klitfogden at besørge Rykning af Klittag med en Del Folk, medens Sørensen med en anden Del af Mandskabet paa et andet Sted i Sanden vilde lede Udplantningen af det rykkede Tag. Sognefogden forlod imidlertid i Utide det overdragne Hverv og Sanden, hvilket gav Folkene Anledning til at drive med Arbejdet og endte med, at ogsaa de i Utide forlod Sanden, af hvilken Aarsag ogsaa Plantningen gik for tidlig i Staa.

Under Forhøret forklarede Sognefoged Peder Jensen Smed, at Grunden til at han gik sin Vëj var, at Vejret var saa haardt at intet Menneske kunde udholde det.

Sandflugtskommissæren havde jo anmodet Rentekamret om fri Proces imod Sognefogden, og tillige ytret Tvivl om hvorvidt Stiftamtm. Güldencrone havde givet Kamret fuldstændig Underretning om Sagen, der dog endte med, at Rentekamret erklærede sig rigtig underrettet og bifaldt Stiftamtmandens Foranstaltninger i Sagen, baade Forhørets Optagelse og de dikterede Mulkter. Sagen maatte derfor have sit Forblivende med Kammerskrivelsen af 24. Aug. 1816. Og kunde Sørensen ikke være tilfreds dermed, maatte han for egen Regning sagsøge Sognefogden.

Dæmpningsarbejdet paa Haarup Sandflugt i 1821.

Der anvendtes 300 Læs Ryktag, 65 Spanddage, 17 Plovdage og 528 Gangdage, Arbejdet forrettet ved

Linaa, Giødvad, Svostrup, Balle og Funder Sogne. 20½ Tdr. Ld. behandledes.

Til Klitkassen indkom i Mulkter for optagne Kreaturer	6,0,14	Rbgdl. N. V.
Sandflugtskommissærens Diætpenge f. 36 Dage	99	—
Rettens Betjents Diætpenge for Aars Klitsyn	9	—
Klitfogdens Lønning	12,3	—

I Klitsynet hedder det, at de udplantede Birke staar for en Del i god Vext, men dette Aar har der ingen modne Birkebælge været paa Grund af Sommertørke.

Ved Indsendelsen af Beretningen bemærker Stiftamtm. Rosenørn, at det er muligt det har sin Rigtighed med Misvæxt af Birkefrø, hvad han ikke har havt Lejlighed til at erfare. Men det anførte leder til Formodning om, at man har været for sildig paa Færde med at søge Birkefrøet indsamlet, da det modner sidst i August til hen i Septbr.

1822.

Rentekamret antager den erfarne Stiftamtmands Formodning ang. Birkefrøets Indsamling og anmoder ham om at tilkendegive Sørensen, at man venter han til næste Aar vil i rette Tid faa det fornødne Frø indsamlet til Udsaaning. Og det meddeles tillige Amtet, at uagtet Balle m. fl. Sogne i Hids Herred nu (ved Omlægning) hører under Viborg Amt, skal de vedblivende forrette Hoveri til Sandflugtsdæmpning paa Haarup Sande.

I Skrivelse af 1. Aug. meddeler Stiftamtm. Rosenørn Rentekamret, at han nylig har haft Lejlighed til at besee Haarup Sandflugt. Den kan næppe længer ansees synderlig farlig, da den tildels er sammengroet, dels er blottet for den fineste og letteste Sand, og endelig ej har Marker i Nærheden, der er udsat for Beskadigelse. Mod Vest, hvorfra de herskende Vinde kommer, beskyttes Sanden af en høj Bakke. Sanden ligger i en Dal. Plantning og Saaning af Træfrø tør jeg ej antage vil have heldig Fremgang;

at faa Sanden aldeles dæmpet og bevoxet med Lyng er udentvivl alt hvad der kan ventes. At faa den bevoxet med Skov burde efter min Mening i al Fald støtte sig alene til den tilgrændsende Haarup Skov, som mod Sønder og tildels mod Vester omgjærder Dalen, hvori Sandflugten ligger. Og da Skoven i nordre Side og i Udkanter har mange Birketræer, vilde det næppe være vanskeligt at udvide den over Sandflugtsstrækningen. Men dette kan vel næppe nærmere overvejes til Udførelse med mindre det maatte blive Tilfældet, at Silkeborg med Tilliggende kom under forstmæssig Behandling.

Denne Rapport medførte, at Rentekamret omgaaende spurgte, om Stiftsamtmanden mener, at Haarup Sandflugt er saaledes dæmpet og sammengroet at den kan overgives til Ejerne til Afbenyttelse og saaledes udgaa af offentligt Tilsyn og Behandling, uden Fare for paany at adstedkomme Sandflugt?

Derpaa svarer Rosenørn, at skjøndt Sandflugten ej helt er sammengroet og maaske vanskelig nogensinde vil blive sammengroet, kan jeg dog ej skjønne, at der vil kunne befrygtes nogen farlig Følge deraf for de tilstødende Ejendomme, ifald den overgives til Ejerne, især hvis det bliver Tilfældet, at Silkeborg, hvortil den hører, overdrages Hs. Majestæt og kommer under Forstbehandling, med Udsigt til at komme i Forbindelse med Birkeskov.

Det aarlige Arbejde og Bekostningen paa denne Sandflugt staar efter min uforgribelige Formening ej i Forhold til Følgerne eller Fordelene ved dens videre Dæmpning. —

Repartitionen af Sandflugtsomkostningerne i 1821, med Fradrag af de indkomne Mulkter, 226 Rgbdl. 84 Sk., at udrede af Amtets Htk., og 4 Rgbdl. 17 Sk. af Amtets Købstæder, til den kgle. Kasse, paabydes. —

Af Klitsynet fremgaar, at med de 6000 Birkeplanter, der i dette Aar er sat, er der ialt anbragt 16,600 Stkr. De 12 Pd. tilsendte Granfrø, der ej var gode, blev udsaaet. En Del løb op, men formedelst langvarig Tørke og Sandets Skarphed henvisnede det meste igjen. Atter i Aar er betydelige Strækninger beplantet

med Klittag. Møjsommeligt blev indsamlet 5 Skpr. Birkebælge, hvori der i de fleste kun fandtes faa Frø.

I Mulkter indkom 3,5,8 Rgbdl. i Sedler & Tegn.

Sandflugtskommissærens Diætpenge for 42 Dage 115 Rgbdl. S. & T. Rettens Betjent for Klitsyn 4,3 Rgbdl. og Klitfogden 12,3 Rgbdl. S. & T.

Af Materialier og Arbejde til Dæmpningsarbejdet anvendtes 166 Læs Ryktag, 72 Vogndage, 12 Plovd. og 599 Gangd. Behandlet 15½ Tdr. Ld. Arbejdet forrettet af Alling, Tulstrup, Laasby, Dallerup, Skanderup, Gjern, Tvilum, Svostrup, Balle, Gjødvad og Funder Sogne. Linaa Sogn samlede Birkekoglerne og besørgede Skovarbejdet.

1823.

Sandflugtsomkostningerne for det forløbne Aar, 289,80 Rgbdl. S. & T. reparteres af Amtsrepartitionsfondet med 284,56 og af Amtets Købstæder med 5,24 Rgbdl. —

Til Sandflugtsdæmpning dette Aar anvendt 150 Læs Ryktag, 59 Vogndage, 11 Plove og 494 Gangdage, udredet af de 12 i Gjern og Hids Herreder henlagte Sogne.

Udgiften beløb til Sandflugtskomm. Sørensen for 36 Dage 99 Rgbdl. Sedler. Diætpenge til Rettens Betjent 4,3 og til Klitfogden 12,3 Rgbdl. S. & T.

Ved Klitsynet i Novbr. bemærkes, at Klitf. Anders Jensen, som i 3 Aar med Flid og Paapasselighed, har vel forrettet Klitarbejdet, og har viist passelige Gaver til med Godhed og Alvor at omgaas Arbejderne, saa de og er flittige og forretter deres Arbejde temmelig vel. Kommissionen ser derfor ugærne, at han kvitterer Bestillingen for en uvant og maaske en uduelig Mand. Anders Jensen er fattig, og da han er paapasselig, bliver der ingen Sportler ved Ufred af Kreaturer. Det indstilles derfor, om han ikke kan bevilges et Løntillæg af 3 a 4 Rgbdl. Sølv.

Stiftamtm. Rosenørn anbefaler Løntillægget, men mener iøvrigt, at Haarup Sandflugt kan anses uskadelig, og at dens fremtidige Anvendelse og Behandling i Skovøjemed bekvemmere vil kunne overdrages Skov-

betjeningen under Silkeborg, hvis Ejer er eneste Lodsejer i Sandflugten.

Rentekamret tilstaar da Klitfogden 5 Rgbdl. Sølv i Gratiale, men ikke Løntillæg, og forbeholder sig at tage nærmere Bestemmelse om den fremtidige Behandling og Bestyrelse af Haarup Sandflugt, naar Resolution angaaende Silkeborg Skoves fremtidige Bestyrelse først er tagen. (Fortsættes).

Biskop Hygom og Stiftsprovst Nannestad.

Af F. Elle Jensen.

Da Peder Jacobsen Hygom, der ellers især er kendt som Oversætter og Bearbejder af Salmen »Jesus din søde Forening at smage«, 1738 blev udnævnt til Biskop i Aarhus, hvor han derefter virkede til sin Død (1764), fik Stiftet i ham en af den danske Pietismes mest udprægede Mænd som tilsynsførende.

Han var en Præstesøn fra Hygum i Nordslesvig[1]), født 1692, havde studeret i København og der bl. a. sluttet Venskab med Brødrene Brorson; efter 1714 at have taget Attestats og derpaa et Aars Tid opholdt sig ved Universitetet i Kiel blev han 1718 først Kapellan og siden, 1730, Sognepræst i Lintrup. Om hans Gerning paa dette Sted tier Kilderne, men der er næppe Tvivl om, at han ogsaa her arbejdede nidkært og energisk i Tilslutning til den hallensiske Pietismes Tanker, som han sikkert er blevet grebet af i Kiel; i alt Fald kom hans Indstilling klart for Dagen i Hygum, hvor han med Opgivelse af sit selvstændige Embede 1732 blev Medhjælper hos sin gamle Fader, der trængte til hans Bistand. Følgen af hans meget ensidige Forkyndelse blev et skarpt Skel og en bitter Strid i Sognet mellem de vakte og den øvrige Befolkning, som han tiltalte med haarde Ord, saa der tilsidst klagedes over ham til Biskop Anchersen i Ribe.

[1]) Dansk. biogr. Lexicon (v. Bricka) XI, S. 54 f. Kirkehist. Saml. 4—I—499 ff.

Hygom værgede dog saa godt for sig, baade skriftligt og mundtligt, at Biskoppen skønt selv udpræget ortodoks ved en Visitats 1735 afgjort tog den unge Præsts Parti og gav Menigheden en alvorlig Irettesættelse, fordi den ikke forstod, hvad han lærte den[1]).

Genlyden af denne Strid, som naaede helt over til København, skadede saa langt fra Hygom, at den tværtimod utvivlsomt var medvirkende til hans paafølgende hurtige Avancement. Allerede Aaret efter blev han Sognepræst ved Aarhus Frue Kirke og Provst for Ning Herred, 1737 kaldedes han til Stiftsprovst i Aalborg og udpegedes 1738 til Biskop i Kristiania, men forinden Udnævnelsen kom, fik han Tilbud om Bispestillingen i Aarhus og tiltraadte samme Aar sit nye Embede her.

Som Biskop har Hygom, der var i Besiddelse af en stærkt udviklet Selvfølelse, næppe været nogen forekommende Tilsynsmand, saaledes som Hans Adolf Brorson i Ribe og Broder Brorson i Aalborg, der ogsaa sluttede sig til Pietismen, vistnok har været det. Hvor der syntes ham noget at paatale — og der var adskilligt af den Art — skred han ind med megen Myndighed, og han har utvivlsomt sagt sine Præster og Degne adskillige drøje Sandheder. Hans til Kirke-Inspektions-Kollegiet i København indsendte Visitatsberetninger (1739—52) er en interessant Læsning, der ikke alene kaster Lys over Tilstande i Aarhus Stift, saadan som Biskoppen saa dem, men i lige saa høj Grad over deres Forfatter, som her uden

[1]) I Modsætning til, hvad der ellers var Tilfældet adskillige andre Steder i Sønderjylland, viste Vækkelsen i Hygum ikke nogen stor Holdbarhed. 1744 var Biskop H. A. Brorson paa Visitats, og hans Dom over Forholdene var, at den var meget aftaget og næsten helt uddød. 1749 kunde den endnu mærkes; der var nogle faa Levninger af den med Begær efter Naadens Ord, hed det. 1757 siges, at den næsten var bortdød, og at Folk var uvillige til at sende deres Børn i Skole. Brorsons Bedømmelse er dog maaske for haard, men det er ret troligt, at den exalterede Stemning, som Kapellanens voldsomme Ord skabte, kun var en Overfladekrusning og derfor ikke kunde holde i det lange Løb; nogen Sognebevægelse kom der ikke ud af Bevægelsen, men at den slet ingen Spor skulde have sat, er dog ikke sandsynligt.

Omsvøb og uden at stikke noget under Stolen siger sin Mening om Gejstlighed og Menigheder[1]).

Nogen stor Psykolog har han vist ikke været, men han har med Iver og Nidkærhed røgtet sit Embede. Skønt han til Tider kunde udvise et betydeligt Frisind overfor anderledes tænkende, blot han var overbevist om deres Flid og redelige Hensigter, var hans Domme dog ofte meget ensidige og skaanselsløse, naar han traf paa Folk og Forhold, som han havde Mistillid til, undertiden ogsaa præget af en vis spydig Humor. Om Præsten Mikkel Lerche i Houlbjerg hedder det saaledes 1740, at han er »fuld af Visdom, men om det just er den Visdom, som er herovenfra, tør jeg ikke sige«, og efter 1744 at have hørt Mt. Jessen i Viby prædike, sukker han: »give Gud, han mente det af Hjertet«. Samme Aar faar Ole Winther i Maarslet en Røffel for ikke at have indført Pontoppidans Lærebog, hvad han maatte love at gøre, »og skal ogsaa vorde efterset, om han derudi vil handle redeligt«, tilføjes der truende. Menighederne maatte ligeledes holde for, naar Biskoppen var misfornøjet med dem; om Bønderne i Vejlby siger han f. Eks. 1744, at de ligesom de fleste, der bor nærmest ved Købstaden, er bekendt for »et ondt og genstridigt Folk«. De i Haslund og Onsild ved Randers fik et tilsvarende Skudsmaal.

Mens kun de færreste Præster naaede mere end en passiv Modstand mod deres Biskops Ensidighed, tog hans nærmeste undergivne, Stiftsprovst Nannestad i Aarhus, derimod ikke i Betænkning aabenlyst at stille sig i Modsætning til ham, og Følgen blev hurtigt et meget spændt Forhold mellen de to gejstlige.

Fr. Nannestad[2]) (1693—1774) var født i Eidsberg i Norge, hvor hans Fader var Præst. Efter 1715 at have taget theologisk Embedsexamen og Magisterkonferens i 1718, blev han 1722 Regensprovst og gjorde sig allerede da bekendt ved sin strenge og myndige

[1]) Uddrag af Visitatsberetningerne i Jydske Saml. 1—III, S. 375 ff. og Aarh. St. Aarb. 1930, S. 174 ff.

[2]) Norsk biogr. Lexicon IX, S. 593 ff. Dansk biogr. Lexicon (v. Bricka) XII, S. 126 f.

Optræden. Hans Dygtighed var imidlertid umiskendelig, og hans Lærdom saa stor, at der 1731 tilbødes ham et Professorat i Metafysik, som han dog ikke ønskede at modtage; 1732 udnævntes han derimod, skønt han ikke var Pietist, af Christian VI til Stiftsprovst i Aarhus. Her virkede han nu i 16 Aar og opnaaede ved sin kraftige Personlighed og sin i det daglige imødekommende Færd megen Popularitet, ligesom han roses for sin Godgørenhed, og efter hvad der siges, befandt han sig ogsaa vel ved at være i Byen. Sin afgjorte lutherske Ortodoksi lagde han ingen Skjul paa, mens han paa den anden Side følte sig stærkt frastødt af den pietistiske Subjektivisme, der efter hans Mening virkede opløsende paa den gamle Kristendom, og man forstaar derfor, at han, der kun lignede sin foresatte i, at han ikke gjorde nogen Røverkule af sit Hjerte, maatte støde voldsomt sammen med denne i Bedømmelsen af de kirkelige Forhold.[1])

De to Mænd har naturligvis lært hinanden at kende, og har haft Forbindelse med hinanden i det Aar, Hygom var Præst ved Frue Kirke, og der kan ikke være Tvivl om, at de allerede da gensidig har følt sig frastødt af hinanden; dog meldes der intet om Rivninger imellem dem fra den Tid, skønt det ikke er usandsynligt, at der har været saadanne. Men da Hygom vendte tilbage til Byen som Biskop, varede det ikke længe, inden der udbrød aaben Strid.

En medvirkende Aarsag hertil har vistnok været af ren personlig Art, idet Nannestad følte sig forbigaaet ved Besættelsen af Bispestolen, som han mente sig mere kvalificeret til end Hygom, men hvortil Christian VI, der netop i disse Aar bestræbte sig for at anbringe sine Meningsfæller i de ledende kirkelige Stillinger, ønskede en Pietist udnævnt. Dette tog Stifts-

[1]) Da et Reskript af $^1/_5$ 1739 til Fordel for de af Pietismen saa yndede Katekisationer indskrænkede Antallet af Prædikener paa Landet, og i de fleste Byer delvis afskaffede Fro- Tolv- og Ugedagsprædikener, gjorde Nannestad Indsigelse herimod, og Kongen tog for saa vidt Hensyn til hans Argumenter, som Lørdagsprædikenen i Aarhus blev bibeholdt. Kirkeh. Saml. 3—VI—773 ff.

provsten imidlertid meget fortrydeligt op, og ved given Lejlighed lod han sin Misfornøjelse komme temmelig tydelig til Orde, og især kom det til at gaa ud over Hygom. Til ham tog han i det hele grumme ringe Hensyn, og han søgte efter Evne at modvirke ham. Hertil kom saa de rent dogmatiske Uoverensstemmelser, idet Nannestad vejrede Kætteri og Afvigelse fra den rene lutherske Lære hos Biskoppen og hans Venner, og fra Prædikestolen kom han tidt med Udfald mod og Hentydninger til alt dette nye, som han i stærke Ord advarede sine Tilhørere imod. Pontoppidans Forklaring var ham en Torn i Øjet, selv om han var nødt til at lade den indføre i sit Sogn, og han ivrede stærkt mod den af Hygom og adskillige andre af de yderliggaaende Pietister forfægtede Lære om Bodskampens Nødvendighed, d. v. s. at en sand Tro maatte fødes og fremgaa gennem Angst, Bedrøvelse og Pine, hvad »mange skinhellige nu om Stunder giver for«.

Der var saaledes Sprængstof nok til Stede, da Hygom d. 12. Juni 1739 tilskrev Nannestad et langt Brev[1]) om disse Spørgsmaal. Heri foreholdt han ham at have kaldt de nye Talemaader og den nye Katekismusforklaring for vanskabte, og at have sagt, at man maatte bede Gud bevare sit Ord og sine Sakramenter for deres Indflydelse, og han bad ham betænke, om ikke netop en evangelisk Lærer (d. v. s. Præst) burde prædike Omvendelse og Tro paa Jesus og fremhjælpe den sande Kristendom i Stedet for at ophidse Almuen mod uskyldige og brave Mænd, ja mod Regeringen selv, og indgive den Frygt for Forandringer i Kirkens Anliggender. Han skulde ogsaa mod Kongens Bud have talt mod Pietisterne fra Prædikestolen, og Hygom bebrejdede ham ligeledes, at han saboterede Indførelsen af Pontoppidans Forklaring. Men der var nogle, der forvendte Sandheden, ja endog modarbejdede saa gode Bøger som dem, der udgik fra Vaisenhusets (Pietismens Hovedkvarters) Forlag! Selv havde han, skriver han, Tid efter anden »med særdeles Fornøjelse« hørt Nannestad prædike, men han maatte dog anholde

[1]) Kirkehist. Saml. 4—I—604 ff.

hans Udtalelser St. Bededag, at Omvendelsen var en saare let Sag, og i en lang Udvikling fremsætter han derpaa mod Stiftsprovstens Standpunkt et kraftigt Forsvar for Bodskampen. »Gud er mit Vidne«, hedder det tilsidst i den lange Skrivelse, »at jeg elsker og venererer alt det, som godt og redeligt er, baade hos Deres Velærv. og alle andre, tilstaar derhos, at Han fremfor mange kunde være og blive et meget udvalgt Redskab, dersom Gud vilde, det han visselig vil, naar Han paakalder og anmoder hjerteligt derom, give Hannem Naade til ved den før omtalte Selvfornægtelse at slide sig løs fra alt det, som hidindtil har holdt Ham fangen.... og som en lydig Discipel give sig i den Hellig Aands Skole for at lade sig som et lidet Barn lokke og lede af ham til al Sandhed, hvilket visselig er den eneste Vej og Maade at komme til den herlige Fordel, som David taler om: »Jeg blev forstandigere end alle de, som lærte mig«, og iøvrigt det allerypperste Gode, som Deres Velærv. her i Livet kan tilønskes og tilbedes af

Deres oprigtige Ven og Tjener i Herren
P. J. Hygom.«

Om Nannestad, saaledes som Biskoppen ønskede det, har svaret paa dette Brev, kan ikke oplyses, men at han ikke har syntes om dets faderlige Formaninger og overlegne Tone, tør man betragte som givet. Hygom fortæller dog, at i den første Tid herefter var han i sin Opførsel mere »manerlig«, men nogen Afspænding i de to Mænds indbyrdes Forhold indtraadte der ikke, og Nannestad begyndte snart igen, hvor han kunde, at modarbejde og chikanere sin foresatte. Saaledes næste Aar, 1740, da Biskoppen paa Landemodet d. 4. Maj udstedte et Monitum, hvori han i stærke Ord anbefalede Stiftets Præster ved deres daglige opbyggelige Læsning, som de ved deres Ed var forpligtet til, næst Guds Ord at fordybe sig i den vidtberømte Dr. Rambachs[1]) Theologia moralis eller Christliche

[1]) J. J. Rambach, Generalsuperintendent i Hessen og Professor i Giessen, frugtbar pietistisk Forfatter († 1735). Har bl. a. skrevet Salmerne Nr. 180 og 571 i Salmebog f. Kirke og Hjem, oversat af H. A. Brorson.

Sittenlehre, da denne Bog ikke alene talte grundigt om Kristendommens Hovedstykker, om Naturens Fordærvelse ved Synden og Omvendelsens Nødvendighed, Beskaffenhed og Forhindringer, men ogsaa kunde være Læserne selv til uskatterlig Nytte for deres Sjæle. Nannestad udsendte, som han skulde, dette Monitum til Gejstligheden i Hasle Herred, men tilføjede for egen Regning et Par spydige Bemærkninger om, at det anbefalede Skrift vel indeholdt meget godt, men ikke alle Forfatterens Domme, især angaaende Tusindaarsriget, stod paa Højde med det øvrige og maatte derfor »som det ringere udskilles fra det dyrebare, som i stor Overflødighed er at finde«.

At Biskoppen ikke var tilfreds med denne temmelig tvivlsomme og egenmægtige Anbefaling, siger sig selv, og da han ogsaa i andre Henseender mente at have skellig Grund til at føle sig tilsidesat og gaaet for nær i sit Embede, klagede han tilsidst til Kirkekollegiet i København over sin Stiftsprovst.

Den ydre Anledning hertil var, at Hygom havde misforstaaet Kollegiets Paabud om Indsendelse af en Redegørelse for Forholdene i Stiftet og kun udtalt sig i Almindelighed derom, mens man i København ønskede nærmere Besked om Enkeltheder, d. v. s. en Beskrivelse af Tilstanden i Gejstlighed og Menigheder. Da imidlertid en saadan afkrævedes ham, misforstod han det atter, og i Stedet for en Beretning om sine Iagttagelser fra Visitatsrejserne, som man ventede, sendte han nu (d. 10. Marts 1741) en Skrivelse[1]), der indeholdt Oplysning om tre Tilfælde i Stiftet, hvor Forholdene gav Anledning til store Betænkeligheder. I det ene drejede det sig om en anonym Klage over Præsten i Gerlev, som dog ikke kunde bekræftes og derfor var sluttet med en Advarsel, i det andet om de graverende Rygter, der gik om Præsten Søren Giessing i Vinding[2]), hvorfor han bad Kollegiet om nærmere Instrukser, men medens disse to — og sidste — Sager behandledes paa knap

[1]) Findes i Biskoppernes Visitatsrelationer til Kirkekollegiet. Rigsarkivet.
[2]) Om ham se Aarh. St. Aarbg. 1931, S. 1 ff.

halvanden Side, optog den første — og øjensynlig væsentligste — det allermeste af den indsendte Skrivelse, og den mundede ud i et voldsomt Angreb paa Stiftsprovsten.

Indledende bemærker Biskoppen, at naar han ikke før har skrevet, er det, fordi de »allerfornødneste og sandfærdigste personalia plejer at være odiøse«, især naar de angaar en, der har vidst at skaffe sig Anseelse, og fordi Sagen dengang ikke var oplyst eller passeret, men siden det nu »saa alvorligt befales ham at gaa frem med Sandheds Aabenbarelse ligesom for Guds Aasyn, da forholder det sig derved i al Sandfærdighed saaledes«. Herefter følger saa Angrebet.

Biskoppens første Klagepunkt mod Nannestad gaar ud paa, at han anholdt uskyldige Talemaader, selv om de kunde være bibelske og fandtes i den befalede Katekismusforklaring (Pontoppidans), f. Ex. »Saliggørelsens Orden«, og sagde, at visse Folk kun brugte dem for dermed at skjule, hvad de ikke turde sige: Retfærdiggørelse af gode Gerninger. Desuden modarbejdede han sin foresatte, idet han havde givet hans Monitum en Paategning, og selv om han helt havde mistydet det paagældende Skrift af Rambach, »ytrer sig derved ikke desto mindre Mandens urene Intention, som er at gøre alle mine gode og til Guds Riges bedste hensigtede Anstalter mistænkte og foragtede, derimod ostentere sig selv som noget stort og som den, der forstaar det bedre end en anden«. Og naar theologiske Kandidater holdt Prøveprædikener i Domkirken, og disse ikke som hans egne bestod af tørre og ufrugtbare Kritikker, men af opbyggelige og guddommelige Sandheder, overfusede han dem bagefter med haarde Ord, saa de kom forbavsede og forfærdede til Biskoppen. Saaledes havde han f. Ex. i Aar handlet mod en, fordi han skelnede mellem den bogstavelige og den aandelige Kundskab og havde sagt, at Daaben ikke gavnede dem, der ikke blev i Pagten.[1])

Videre beskyldte Hygom Nannestad for under hans

[1]) Vedkommende, P. Schmidt, blev pers. Kapellan og 1747 Sognepræst for Følslev—Kærby († 1775).

Fraværelse paa Visitats at paatvinge Rektoren ved Katedralskolen »sine egne Kreaturer« til Hørere, og da Bispinden havde sendt en Student til ham for at tale med ham om Sagen, havde han givet hende saa groft og uhøfligt et Svar tilbage, at hun »over saa stor og uventelig en Ugudelighed« blev syg og var Døden meget nær!!

Naar fromme Folk spurgte ham om Grunden til hans Optræden, kunde han svare — »thi ved en besynderlig Guds Dom eller Forsyn er Forstand og Vittighed hos denne Mand lige saa liden, som Ondskab og Arrighed er stor« — at Hygom var ham i Vejen, og han selv burde have været Biskop; men Fortjeneste gælder ikke i Guds, kun i Kongens Rige, og han forstaar ikke Begyndelsesgrundene i den sande Kristendom. »Ve den Menighed, der skal have saadan en elendig Mand til Præst, men dobbelt Ve det Stift, der skulde have ham eller hans lige til Biskop!« Hygom resumerer sine Klagepunkter i, at Guds Kirke trykkes og trænges mest af den, der med ham især skulde befordre den, hvad alle, som elsker den Herre Jesus, med ham vil underskrive. Saalænge denne store Hindring findes, kan der ikke ventes sønderlig aandelig Frugt hverken i Byen eller Stiftet, hvor alt, hvad der er mod Sandheden, næsten tilbeder ham som et guddommeligt Orakel, hvorfor de, der vil dølge denne Tilstand eller tage hans Parti, ikke kan anses for at have det mindste med Gud at gøre, langt mindre være tro Undersaatter af Kongen.

Naar Hygom ikke tidligere havde klaget, skyldtes det ogsaa, at han ikke vilde give Verden Anledning til at tro, at han ønskede at skade Nannestad; han saa, skriver han, ham oven i Købet gerne forfremmet til en anden Stilling, hvor han kunde være sit Fædreland gavnlig »eller i alt Fald ikke nær saa skadelig«, desuden havde han haabet at kunne vinde ham, hvad dog ikke var lykkedes, og Biskoppens Langmodighed var nærmest blevet udlagt som Frygt. Men nu haabede han, at der paa en eller anden Maade maatte blive raadet Bod paa de Forhindringer og den Modstand, som Guds Rige hidtil havde mødt i Aarhus

By og Stift, eller »jeg i det mindste ved en oprigtig og sandfærdig allerunderdanigst Relation derom være ren af alles Blod«. Vedlagt fulgte som Bilag Kopier af Hygoms Brev til Nannestad fra 1739, hans Synodalmonitum fra 1740 om Rambachs Skrift og Stiftsprovstens Bemærkninger hertil.

Det er tydeligt, at disse voldsomme Anklager stammer fra en irriteret Mand, som nu for Alvor gør Forsøg paa at ramme en Modstander, som han ikke ellers har kunnet magte, men paa den anden Side synes det ogsaa af Skrivelsen at fremgaa, at Hygom har haft Ret i, at Nannestad ved enhver Lejlighed har stillet sig i Vejen for Pietismen i Almindelighed og Biskoppen i Særdeleshed, og man faar Indtrykket af. at dette er lykkedes ham i en ikke ringe Grad, og at det var ham, som havde Almenhedens Øre.

Det pietistiske Kirkekollegium kunde og vilde ikke sidde disse haarde Beskyldninger overhørig, og det besluttede at afæske Stiftsprovsten en Erklæring angaaende de indsendte Ankeposter, dog uden at lade ham vide, fra hvem de stammede. Dette meddelte man Biskoppen d. 2. Maj, samme Dag som Skrivelsen til Nannestad udfærdigedes.

I dette meget skarpe Aktstykke[1]) hedder det først, at der Tid efter anden er kommet Kollegiet adskillige Ting for Øre om hans Konduite og Prædikemaade, hvorpaa Hygoms Klagepunkter mod ham saavel fra Privatbrevet som den officielle Skrivelse opregnes, og der tilføjedes truende, at om sligt kom Kongen for Øre, vilde det se slet ud for ham.

Men havde man i København ventet at kunne gøre Indtryk paa Stiftsprovsten og skræmme ham, blev man i høj Grad skuffet. Nannestads Svar lod ikke vente længe paa sig; allerede d. 19. Maj havde han sin Erklæring færdig[2]), og den var en i enhver Henseende fuldstændig Afvisning af alle Poster, og som om han ikke var klar over, at det var Kollegiet, som han stod til Regnskab, og at det var dette, der havde skrevet

[1]) Kollegiets Kopibog. Rigsarkivet.
[2]) Indkomne Sager til Kirkekollegiet 1741. Nr. 121. Rigsark.

til ham, stilede han sin Skrivelse alene til dets Formand, Grev Holstein-Ledreborg.

Angaaende Beskyldningen for at angribe nye Talemaader hævder Nannestad, at han vil kalde dem vanskabte, enten de er nye eller gamle, naar det er fornødent, og de er det, og paa samme Maade optræder han, naar Talen er om Katekismusforklaringer, men han savner en nøjere Angivelse af, hvad der sigtes til, saa det kan afgøres, om han har haft Ret eller ikke. Han anerkender Udtrykket »Saliggørelsens Orden«, men mener, at det kan misbruges. Pietisterne har han ikke angrebet fra Prædikestolen, og Pontoppidans Forklaring er indført hos ham. Har der været Uorden i Latinskolen, er Skylden Biskop Hygoms, som med ubeviste og nærgaaende Beskyldninger har ladet en Hører afskedige. Det undrer ham, at Angiveren antager sig Biskoppens Sag, thi det kan da umuligt være ham, der har klaget, da han derved alt for tydeligt vilde give sine Meninger om sig selv til Kende, og han afviser med haarde Ord Paastanden om, at han skulde have vist Opsætsighed og Bitterhed imod ham, fordi det ikke var ham, der var bleven Biskop. Mellem Linierne kan man læse, at Nannestad nok har anet, fra hvem det var, Angivelserne stammede, og hans selvfølende Erklæring var da ogsaa i mange Maader mindre et Forsvars- end et Angrebsskrift mod Hygom.

Nannestads Svar kom til Behandling i Kirkekollegiets Møde d. 1. Juni, og det er i høj Grad interessant at lægge Mærke til Udfaldet. Man skulde jo efter dets egen hvasse Skrivelse og Stiftsprovstens stejle Afvisning med de gentagne Stikpiller til Biskoppen have ventet Vedtagelsen af den Indberetning til Kongen, som man havde truet med, eller andre drastiske Forholdsregler. Men intet af dette skete. I Margen af Forhandlingsprotokollen staar der ud for Sagen kun: »Henlægges«. Det vil med andre Ord sige, at Kollegiet efter først at være faret op som en Løve nu er faldet ned som et Lam og har besluttet ikke at foretage sig videre. Dette er saa meget mærkeligere, som det kun kan antages, at det i det hele og store afgjort har staaet

paa Hygoms Side, og man ellers ved andre Lejligheder ikke var bange for at skride kraftigt ind. Grunden har formodentlig været, at Nannestad trods alt nød saa stor en Anseelse, at man har kviet sig ved at anlægge Proces mod ham; maaske har han desuden haft høje Velyndere — hvad Biskoppen ogsaa antyder — som kan have antaget sig hans Sag og dermed lagt Baand paa Kollegiets mulige Krigslyst. Under alle Omstændigheder synes Striden mellem de to højtstaaende gejstlige at være standset, d. v. s. for Offentlighedens Øjne, thi at to saa forskellige og kamplystne Naturer skulde slutte en virkelig Fred, kan vanskeligt formodes. Hvordan deres indbyrdes Forhold ellers har været i de følgende Aar, vides ikke, det ligger nærmest at antage, at det fra begge Sider har været en Slags bevæbnet Neutralitet, hvor man gensidig passede paa hinandens Ord og Gerninger.

At Nannestad stadig var vel anskrevet paa højeste Steder, viste sig, da han, der 1742 var bleven theologisk Doktor, 1747 udnævntes til titulær Professor og Aaret efter til Biskop i Trondhjem. 1746 var Christian VI død, og selv om der ikke i udvortes Henseende skete noget kirkeligt Systemskifte under den nye Konge, kunde utvivlsomt nu en Ikke-Pietist lettere blive forfremmet end tidligere, naar han ellers var vel kvalificeret, og at dette kan have spillet en Rolle i det foreliggende Tilfælde, er meget troligt. Forøvrigt kan det bemærkes, at Nannestad altid udtalte sig i de allermest underdanige Vendinger overfor Kongehuset, og enhver ved, at noget saadant heller ikke var uden Betydning i hin Tid. Paa den anden Side er det ogsaa muligt, at man har erindret det spændte Forhold mellem Stiftsprovst og Biskop og ønsket at befri den sidste for en ubehagelig Modstander, og der kan heller ingen Tvivl være om, at Hygom har draget et Lettelsens Suk ved Nannestads Bortrejse fra Byen.

Nannestads Antipietisme synes at have været noget mindre fremtrædende i hans nye Embede, og han polemiserede ikke mere mod Pontoppidans Forklaring, kun fremhævede han — og med Rette — at det al-

tid mere kom an paa at forstaa end at kunne Bogen udenad. Men han maatte nu selv som Biskop opleve, at andre opponerede mod ham, idet Rektoren ved Latinskolen i Trondhjem, og da han 1758 blev forflyttet til Kristiania Bispestol, den derværende Stiftsprovst Helbersdorph († 1762) stod ham stærkt imod; derimod samarbejdede han godt med den følgende Stiftsprovst Holmboe. Selv døde han 1774.

Det dramatiske Selskab i Skanderborg.

Ved Chr. Holtet.

I Slutningen af det 18de Aarhundrede og Begyndelsen af det 19de gik en dramatisk Raptus over Landet. Et Utal af Folk fra alle Samfundslag fandt, at de havde »Lyst og Evne til den theatralske Kunst«, og de satte sig det høje og skønne Maal »selv at kunne blive bedre underrettet forbedret og oplyst« og at kunne »forbedre og oplyse sine Medbrødre«, som det hedder i Lovene for det dramatiske Selskab i København, stiftet 3. Maj 1777.

Skuespil kunde dog ikke alene gøre det, ogsaa Musikkens Udøvere og Yndere var med, og Haanden raktes yderligere ud til unge og ældre Folk, der vilde sætte Kulør paa den graa Hverdag med et Bal nu og da, en Selskabsudflugt eller anden lignende anstændig, borgerlig Fornøjelse.

Fra København bredte Ideerne sig til Provinsbyerne. Først naturligvis til Øerne og noget senere til Jylland, hvor Aarhus fik sit dramatiske Selskab 5te Jan. 1800. Fra Baumgartens Afhandling herom[1]) ved man, at Selskabet om Vinteren opførte Skuespil og opførte Koncerter i Lokaler i Løveapotheket, hvor der var Sal til Theater og Baller, og om Sommeren samledes man til Konversation i Gæstgiver Bruuns Have, hvor der tillige var Musik fra Kl. 6 Aften. Om Vinteren isprængtes den alvorlige Dyrkelse af de skønne Kunster med Baller og Udflugter (f. Ex. Slædeture).

[1]) Aarhus Stifts Aarbøger VII, S. 58—115. 1914.

Som man ser, var det en Form for selskabeligt Liv, hvori dramaturgisk Liv, der dyrkedes paa alvorligste og højtideligste Maade, saa vidt Evne og Formaaen tillod det, samt Musikliv sad i Højsædet.

Det var naturligvis væsentligst de bedre stillede, der tillod sig at være med, men de gode Borgerdyder, Barmhjærtighed og Velgørenhed, glemtes ikke, og ofte afholdt man Koncerter og spillede Komedie til Fordel for de fattige.

Skanderborg var i Begyndelsen af det 19de Aarhundrede en fattig og lille By — 1801 kun 488 Indbyggere og 831 Indbyggere i 1834.

Dens smaatstillede Borgere hutlede sig sparsomt igennem med lidt Købmandsskab, Haandværksdrift og Landbrug, og man skulde have forsvoret, at der her kunde være saa høj aandelig Stræben, at der kunde blive Trang til og Mulighed for et dramatisk Selskab.

Ikke destomindre har det været Tilfældet, hvad Købstadens Domprotokol beviser.

Hvornaar det dramatiske Selskab i Skanderborg blev stiftet, og hvad godt, stort, ædelt og til Fremme af Borgerdyd sigtende, det maatte have udrettet, er der intet bevaret om, men derimod lidt om dets Undergang.

I 1820 anlægger nemlig »Forhenværende« By- og Herredsfoged Bagger Sag mod »Directeurerne for det dramatiske Selskab i Skanderborg«, nemlig Apotheker Seidelin, Kiøbmand Søegaard, exam. jur. Tolstrup og Procurator Calundann in solidum til Betaling af 200 Rdl. for det sidste Aars Leje af det Selskabet overladte Locale. Man kan heraf se, hvor Skanderborg dramatiske Selskab har øvet sit Virke, for det har været i Byfoged Baggers store, smukke to-Etages Ejendom, der nu er Amtsgaard, og man kan temmelig sikkert gaa ud fra, at Selskabet er gaaet under i 1819. Hovedaarsagen hertil er sikkert den for et saadant Selskab skæbnesvangre kongelige Plakat af $^{20}/_{10}$ 1819, der paabød, at enhver Klub og ethvert dramatisk Selskab i Danmark skulde erlægge 2 Rdl. Sølv aarlig for hvert af sine Medlemmer til Istandsættelse af Frue Kirke i København, der var brændt og ødelagt under Københavns Bombardement.

Det kunde Selskaberne rundt i Provinsbyerne ikke holde til, og det har Selskabet i Skanderborg heller ikke kunnet holde til, og det har øjensynligt maattet ophøre med Kassedeficit.

Men Byfoged Bagger var ikke bedre stillet. Dels havde han forbygget sig paa Ejendommen, og dels var han som de fleste Embedsmænd i de Aaringer kommet i Vanskeligheder under Nedgangens og Statsbankerottens sørgelige Aar, og han var paa Grund af en meget betydelig Kassemangel blevet afskediget i 1820. At han vilde have sine tilgodehavende Penge, var der ikke noget at sige til, og at Dhrr. Directeurer — det vil sige Bestyrelsesmedlemmer — ikke var videre villige til alene at betale for hele Selskabet, er ret forstaaeligt. De protesterede og gav ondt af sig, og Apotheker Seidelin endda saa kraftigt, at Bagger paastaar ham idømt »Mulct for ulovlig Procedure«. Der hjalp imidlertid intet. Bestyrelsen blev dømt til in solidum at betale de 200 Rdl., dog med Regres til hverandre indbyrdes som til Selskabets Medlemmer. Senere sagsøgte Bestyrelsen i H. t. den tillagte Regresret et Par menige Medlemmer nemlig Sadelmager Brandt og Købmand Wilhelm Uch, der hver havde tegnet sig for 2 Billetter à 10 Rdl., men saa hører man ikke mere, og Resten af Medlemmerne har vel under de afsagte Dommes Tryk refunderet Bestyrelsen, hvad denne kunde gøre Krav paa.

Om Repertoire, om hvem der har været agerende, o. s. v., vides desværre intet, men de faa Oplysninger, man har, kaster alligevel et Lysstrejf over Tiden.

Man er saa tilbøjelig til at mene, at der i Datidens smaa Byer, der laa indestængte og isolerede fra Omverdenen, kun herskede Sløvhed og aandelig Stilstand, men et Forhold som det, at et dramatisk Selskab har kunnet opstaa og virke i et saa lille Samfund, viser, at der for 125 Aar siden alligevel herskede mere aandeligt Liv, end man skulde vente.

En Skolesag fra Ousted Sogn.

Ved R. P. Randløv.

Anledningen til denne Sag var et Andragende til Aarhus Amt fra den daværende Skoleholder i Riis, Rasmus Randlev, hvori han besværer sig over, at der ingen Jord er tillagt Skolen og heller intet Foder, saa han ikke har noget at fodre sine Kreaturer med om Vinteren. De Bylag, der hørte til Skoledistriktet, vare villige til at købe Jord med Undtagelse af Elling, der synes, at de med Urette er henlagte til Riis Skoledistrikt, som de boer for langt fra og derfor ingen Nytte kan have af.

De paagældende Aktstykker, der her gengives efter nogle Arkivalier, som beroer i Amtets Arkiv i Skanderborg, giver et Indblik i Datidens Skoleforhold og især Lærernes Lønningsmaade og økonomiske Forhold.

Stiftamtmand Güldencrone sendte Degnens Andragende videre til Kancelliet og modtog som Svar følgende Resolution:

»Hr. Kammerherre har i Skrivelse af 4. August d. A. udbedet Dem dette Collegie Resolution hvorvidt Beboerne i det Skoledistrict som er henlagt til Riis Skole, kunne paalægges at udlægge den befalede Jord til 2 Køers og 6 Faars Græsning til bemeldte Skole efter den, fra den nu ansatte Degn og Skolelærer Randlev til Amtet indgivne Ansøgning. — Efter desangaaende at have corresponderet med det Kongelige Rentekammer, skulde man ikke undlade, herved tjenstligst at melde til behagelig Efterretning, at, da de meddelte Oplysninger vise, at Skolen i Riis Bye allerede siden Aaret 1747 har været funderet og indrettet for Riis med flere Byers Beboere, som ere saa langt fraliggende fra Hovedskolen i Ousted Sogn, at deres Børn ikke kunne søge denne Skole, saa er Skoleholderen berettiget til at erholde Jord udlagt til 2 Køers og 6 Faars Græsning, forsaavidt

han ikke allerede dermed maatte være forsynet, og i Tilfælde, at den fornødne Jord ikke straks maatte kunne udlægges til Skolen, da at nyde Græsning in natura vexelvis hos Riis Byes Beboere, imod at Græsningens Værdie lignes paa det hele District, alt i Overensstemmelse med Placaterne af 25de Novbr. 1801 og 18de April 1804.

Det Kongelige Danske Cancellie d. 28. Oktober 1809.

Knudsen, Bülow, Monrad, Berner, Lassen.
/ Lüders.«

»Underdanigst Pro Memoria.

Omindskiøndt det Naadigst har behaget det Høy Kongelige Danske Cancelie Collegie, ved Resolution af 28de Oktober f. A. at Paalægge Beboerne i Riis Skoledistrigt at udlægge det Anbefalede Anordningsmæssige Jord til denne Skole, Og Høybemeldte Collegie har »i Anledning af een fra de Elllng Byemænd giorte Ansøgning om Befrielse for deltagelse i dette Jords Udlæg m. m.« atter under 21. April d. A. Resolveret at det i denne Sag skulle have sit Tilblivende ved forrige udgivne Resolution. Saa viiser de Elling Beboere sig endnu vægerlige til at tage deel i dette Jords Udlæg, hvilket de Tydelig gav tilkiende da Sogne Præsten den 9de d. M. havde ladet samtlige Skoledistrictets Beboere samle her i Skolen, og i Kiærlighed formanede dem til, at Kiøbe et Passende Stykke Jord til Skolen, hvortil heele Skoledistrictets Beboere — Elling undtagen — vare villige. — De udflugter hvorpaa benævnte Elling Beboere ytrede deres Vægring, vare baade ugrundede, og upassende; Deels troede de, at naar Riis Byemænd græssede sine Chreature og de øvrige betalte deres andeel dertil, det da kunde ende derved, indtil de alle bleve eens om at kiøbe Jord til Skolen; — som da nok aldrig ville skee. — Deels formeente de, at Tammestrupgaard og Tebstrup Bye, burde tage Deel i med at betale Skolejord naar det skulle Kiøbes, — skiøndt ingen af disse efter Fundatzen henhører under Riis Skoledistrict. Umueligt kan jeg ernære mig med Kone og 5 smaa Børn ved dette ringe Levebrød, naar det ikke kan nyde det Anbefalde Skole Jord, da heele min visse Løn som Degn kuns er 7 Tdr. 4 SKp. Byg, det uvisse Saare lidet, og min Skoleløn foruden 6 Rdlr. jeg aarlig er tillagt af Skole Cassen er kun 4 ß rf. af hver Tdr. Hartkorn i Skoledistrictet som ey udgiør 5 Rdlr. ialt. — Det ville blive mig til liden eller ingen nytte, om Riis By udlægger mig noget at græsse paa i Skoven Blandt Træer og Rødder over $^1/_4$ Miil fra mig, naar jeg ingen Chreature kunde have om vinteren, og intet Høe eller Halm er Skolen tillagt.

Jeg indflyer desaarsag til Deres Høy Velbaarenhed, Underdanigst forhaabende Hr. Kammerherren Gunstigst seer mig med allerførste forhjulpen til at Erholde det mig efter de Kongelige Anordninger som Skoleholder tilkommende Jord. Men da det efter sandsynlighed, vel ikke kan skee forinden et Aastedsmøde finder Sted, Saa udbeder jeg, Underdanigst deres Høy Velbaarenhed gunstigst ville Behage at lade samme foranstalte. I Riis Bye

er Kortet over Marken, og paa Riis Mark er paa adskillige Stæder Jord tilfals. I Haab om gunstigst Assistence har jeg ærbødigst begiæret Sogne Præsten Velærværdige og Høylærde Hr. Bagge, ville Behagentlig her Paateignet medeele sin respective Erklæring.

Riis Degnebolig d. 10de Maii 1810.

Underdanigst R. Randlev.

Til Deres Høy Velbaarenhed S. T. Hr. Kammerherre Amt og Stiftamtmand Baron von Güldencrone i Aarhus.«

Præstens »Respective Erklæring« lød saaledes:

»Underdanigst Erklæring!

Da Elling Byes Beboere bliver ved bestandig at giøre Indvendinger med Jords Udlæggelse til Riis Skole, indseer jeg ikke, at der er anden Maade at tvinge dem til at opfylde deres Forpligtelse paa, end den af Degnen foreslagne, hvorfor jeg tager mig den underdanigste Frihed at anmode deres Høyvelbaarenhed om, at opfylde hans Forlangende.

Sneptrup d. 18de Maj 1810.

Underdanigst S. Bagge.«

Forinden Amtet træffer sin Afgørelse afæsker det Herredsfoged Carøe i Horsens en Erklæring, og denne skriver da 10. Juni 1810 saaledes:

»Ansøgningen fra Degnen Randlev i Riis om Skole Jords Udlæg fremsendes herhos tilbage, tilligemed en Erklæring fra Elling Byemænd og en dito for det øvrige af Distriktet.

Ved Det Kongelige Danske Cancelies Resolution af 28. Oktober 1809 og 21. April 1810 anseer jeg det for afgjort at Skoleholderen skal have Jord, og at Districtet, som skal afgive samme, er Eier, Bjødstrup, Riis og Elling, efter Hartkorn.

Unægtelig er det for alle bedst, at Jord bliver kiøbt og udlagt en Gang for alle. At Elling modsætter sig det, sees tydelig at være for at sætte Sagen i Langdrag, og for at Riis skulle bære den største Byrde, ved at græsse mod Betaling. Ellings Grunde er i mine Tanker af ingen Vægt; thi om end Skoleholderen for at forbedre Græsning, undertiden brugte Jorden til Sæd vedkommer ingen, naar han i den Tid ei faar mere græs Jord af Distriktet, og at det ei har været Hensigten at fordre Jord baade til Sæd og Græs, viser fordringen: et Passende støke.

Men da det er klart at Elling ei nogensinde Samtykker frivillig, enten i at kiøbe eller Bestemme et passende støcke, saa vil en Decission være fornøden i Samtykkets stæd, saafremt Sagen skal bringes til en fuldkommen ende, og denne Decission formener jeg at Amtets Landvæsens Commission var Berettiget at afsige.

Horsens, den 10. Juni 1810. N. C. Carøe.«

Ellingboernes Erklæring lød saaledes:

»I Anledning af den Degnen Randlev i Riis til Deres Høyvelbaarenhed under 10. May over os indgivne Klage, og i følge S. T. Hr. Justits Raad og Herredsfoged Carøes skriftlig befaling, afgives herved efterfølgende:

Underdanigst Erklæring.

Det er at beundre at ey alleene Degnen i sin Klage, men endog Præsten ved sin Paategning, har været saa Dristige, og tillige saa Enfoldige, at begiære, at Deres Høyvelbaarenhed ville foranstalte et Aastedsmøde, og omendskiønt Disse Har ey givet til kiende af Hvad Persohner Det forlangte Aaestedmøde skulde bestaae. Saa kan man dog troe at Deres meening har været den Høye Landvæsens Commission. O, Hvad Indbildningskraften uden overlæg kand virke meget! Her er Hverken Despute om Den græsningudlæg til Degnens Creature er forstoer eller forliden, for feed eller for mager, fornærved eller forlangtfraliggende, Og, Hvor turde disse da begiære Den Høye Land Væsen-Commissions Møde? som De vel mente skulde ske i Riis, da Her er endnu intet i Den henseende at bedømme. Præsten Har, som Degnen anført i sin Klage, Havt Eyer, Biødstrup, Riis og Elling Byers beboere den 9de Maj forsamlede, men af ham hørte vi ingen Kiærligheds formaninger |: som Degnen skriver:| til at vi skulde kiøbe Jord til Degnens Creaturer græs, men vel at han kunde og vilde tvinge os Dertil, skiøndt Den Høykongelig Danske Cancellie Resolution ikke siger at det just skal kiøbes, og mindre straks kiøbes, men at Riisbyes beboere skulle Vexelvis imod Betaling af de andre Byer græsse for Degnen indtil Jord kunde udlægges.

Han udviidede Desuden sin paastand, ved at paastaae at det var vor pligt, ey alleene at kiøbe Jord til Degnens Creaturers Græsning, men endog noget til Sæd. Vi forbausedes altsaa over Hans gjorte paastand og bad om Henstand med Jordekiøb nogen tiid, indtil vi først ved Høye Øvrighed fik oplyst, om De Kongelige Placatter af 25. November 1801, og 18. April 1804 samt Det Danske Cancelie Resolution af 28de Oktober 1809 ikke skulde være Regelen hvorefter Jord i bemeldte Henseende skulde udlæges, Hvilke ikke et Ord have om andet end Græsjord. Vi troede og tillige paa Grund af de foranførte Kongelige Placatter, at alle De Beboere Hvis Børn ey kunde søge Hovedskolen, bør tage Deel i Dette græsjords udlæg. Thi Placatterne siger uden undtagelse eller indskrænkning, alle de Beboere Hvis Børn ey kunde søge Hovedskolen, bør tage Deel i græs Jords udlæg, og Den førnævnte Høye Cancellie Resolution siger at Dette Jords udlæg skal ske i overensstemmelse med forbemeldte Kongelige Placatter. Hvad vilde saa befrie nogle af Sognets Beboere for at tage Deel i denne Byrde. Vil disse lade Deres Børn lære i Deres Egen Bye, Elling har tilbudt at giøre det samme. Siger De at Have langt til Riis, Elling Har længere; Thi bliver til slutning vor underdanigst Begierring, at Deres Høyvelbaarenhed ville give os en reen Forklaring over om ikke alle Ousted Sogns

Beboere Hvis Børn ey kan søge Hovedskoelen bør tage Deel i det fordrende Græs Jordsudlæg? og om Sognet bør efter Præstens Paastand udlægge mere Jord end til 2 Kiørs og 6 faars græsning.

Elling den 6. Juni 1810.

Jens Jørgensen, Anders Jensen, Niels Pedersen, Jens Eskesen, Jens Andersen, Anders Christensen, Jens Pedersen, Eske Jørgensen, Anders Rasmussen.

For den øvrige Del af Distriktet svarer Sognefogden saaledes:

»Underdanigst Erklæring.

Efter Deres Høyædle og Velbyrdigheds Skrivelse af 30te Maj sidst Haver jeg Gjort, al mulig Flid for at indhente Sognets Erklæring angaaende om Jordsudlægelse til Riis Skole.

Elling Byes Mænd svarede mig, at de viile selv Levere deres Erklæring til Hr Justitz Raad og de øvrige Byer i Skoledistrictet Eyer, Riis og Biødstrup bliver ved deres Forrige Erklæring og er villig til at Betale den Anpart de kan til Komme Efter Deres Hartkorn, naar Elling tager Deel deri med Efter Deres Hartkorn.

Hvilket herved bevidnes.

Riis den 7. Juny 1810.

Hans Mathiassen, Sognefoged«.

Forinden Amtet resolverer, at Landvæsenskommissionen skal træffe Afgørelsen i denne Sag, ønsker Amtmanden dog at give Elling-Mændene Lejlighed til at afgive en »bestemt Erklæring«, og Herredsfogden faar derfor 15. Juni Paalæg om at indhente denne. Den lyder saaledes:

»Efter Deres Høyvelbaarenheds skriftlig befaling af 15. Juni sidst afgives efterstaaende underdanigst Erklæring: Dersom Tebstrup ingen Deel skal have i græs Jords udlæg til Riis skoele saa liger skoelen paa et gandske upassende sted i Districtet, Hvilket Deres Høyvelbaarenhed af Det geografiske Cart Self kand se og erfare. — Men for at give saa bestemt et svar som mueligt, og for ey at give den allermindste Aarsag til nogen aastedsmøde søm trues med, Saa svares underdanigst følgende:

At Naar Deres Høyvelbaarenhed er saa gunstig at forklare os at Tebstrup beboere skiøndt Deres Børn ey Har søgt eller kan søge Hovedskoelen, ey bør tage Deel i græs Jords udlæg til Riis skoele; Da omendskiønt Det er med uvillie vi tager Deel paa Den Maade i græs Jords udlæg til Riis skoele, Da vi næsten ingen Nytte har af samme; Saa Dog for at vise Lydighed imod Øvrighedens Befaling vil vi tage ald den Deel i græs Jords udlæg til Riis skole, Loven paalægger os. Men Jord til Sæd seer vi os ikke pligtige at udlægge. Saa snart et passende og i frem-

tiden nyttigt stykke Jord kan Erholdes til Nogenlunde billig Pris til 2 Køers og 6 faars Græsning vil vi tilligemed De øvrige paagiældende giøre kiøb derom, og om mueligt bringe vor anpart af pængene tilstede i Snapsting 1811.

Elling den 26. Juni 1810.

Anders Rasmussen, Jens Andersen, Jens Jørgensen, Jens Eskesen, Anders Jensen, Eske Jørgensen, Anders Christensen, Jens Pedersen.«

Til Trods for Elling-Mændenes Indlæg og Udflugter bestemte Amtmanden alligevel en Landvæsenskommission til Afholdelse den 26de Juli 1810. Til dette Kommissionsmøde blev da alle Distriktets Beboere og Degnen stævnet til at møde ved Sognefogden, og en Stævningsmand, der maatte rundt til hver enkelt i det store Distrikt. Om Kommissionsmødet er affattet følgende Protokol:

»Anno 1810 den 26. Julii blev Landvæsens Commissions Møde foretaget for Degn og Skoleholder Rasmus Randlev af Riis af Aarhus Amts Landvæsens Commission, Kammerherre og Stiftamtmand Baron Gyldencrone, Storkors af Dannebroge ved Birkedommer og Landvæsens Commissair Biørn fra Mariendal og Landvæsens Commissairene Kystmilice Befalingsmand Kierulff fra Saralyst ved Forvalter Saabye fra Marselisborg og Forvalter Willesen fra Bygholm.« De forskellige Indlæg og Erklæringer, Skrivelser og Resolutioner fremlagdes. Efter at disse er nævnt fortsættes: »Skoleholderen foreviste en verificeret Gienpart Fundation for Riis Skole, dateret 10de April 1748 der viser: 1. At til Skoele-Districtet er henlagt Eyer, Riis, Elling og Biøstrup Byer i Ousted Sogn, 2. At til Skolekaldet oprindelig hverken er henlagt Græsningsjord eller Fourage. — Endelig erklærede Skoleholderen, at han hverken som Degn eller Skoleholder er i Besiddelse af nogen Jordlod, en liden Haugeplads undtagen, Derimod havde han i Aaret 1809, nødsaget ved Total Mangel paa Græsning og Foder, indkiøbt en Jordlod, paa Riis Byes Mark af Størrelse omtrent 6 Tønder Land, matrikuleret for 3 Skpr. „ — „ $^{8}/_{10}$ Alb. Hartkorn for Kiøbesum 400 Rdlr. Dette Jordstykke, der støder umiddelbart til Skoelens Hauge, ville han overlade Skoeledistrictet for Kiøbesummen og mod Erstatning af alle de Omkostninger han har faaet paa Kiøbet og sammes fraskilte Skyldsætning som Parcel samt de paaløbne og paaløbende 2 Aars Renter til afvigte Snapsting 1810 og tilstundende Snapsting 1811, hvilken sidstnævnte Termin skulle være Kiøbesummens Betalings-Termin. Vare Skoledistrictets Beboere villige til heri at entrere med ham ville han være tilfreds med denne Lod som Refusion baade for Græsning og Vinter-Fourage imod at den nød Skolelods Rettigheder med Hensyn til Tiende-Frihed og at Districtets Beboere deraf svarer

alle Kongl. Skatter og offentlige Byrder fra 1ste Juli 1809 med videre Skolejorders Rettigheder efter Anordningen. — Commissionen fremkaldte Districtets Beboere og fremstod da: af Riis Bye, Sognefoged Hans Mathiassen, Peder Nielsen, Anders Sørensen for sig og Jens Hansen, Jens Christensen, Jens Andersen, Peder Christensen, Michel Sørensen, Jens Michelsen for sig og Søn, Thomas Jensen og Jens Pedersen; disse erklærede hver for sit Vedkommende, at de antage Skoleholderens Proposition i alle dens Ord og Punkter, og dertil havde de stedse været villige, hvorfore de og haabede sig fritagne for Deeltagelse i dette Mødes Omkostninger. Videre fremstod af Eyer Bye, Jacob Pedersen Hveisel paa egne og Naboers Anders Andersens, Rasmus Pedersens, Jens Møllers, Iver Christensens og Jens Jensens Vegne, Peder Sørensen, Anders Jensen, Johann Jørgensen, Rasmus Knudsen, Poul Sørensen og Jørgen Sørensen for sig og Ole Sørensen, der ligeledes samtykke for deres Vedkommende i Skoleholderens Forslag. — Dernæst fremkom af Biøstrup Bye, Christen Laursen, Laurs Hansen og Peder Gregersen, der gjorde samme Erklæring som Riis og Eyer Byers Beboere. Endelig fremkom af Elling Bye, Jens Eskesen, Jens Andersen, Anders Jensen, Eske Jørgensen, Jens Pedersen, Anders Christensen, Anders Rasmussen, Ole Jensen, Laurs Andersen, Jens Jørgensen og Niels Pedersen. For denne Byes Beboere erklærede Jens Eskesen og Byens øvrige Beboere gientog som deres egne Ord, at de henholdt dem til deres den 26de Junii sidst afgivne Erklæring; men hvad angaar Skoleholderens Forslag, da ville de vel efter deres Hartkorn tage Deel i Kiøbesummen 400 Rdlr., men ikke i de paastaaede Renter og ikke heller ubetinget paatage Dem at svare Skatterne, og endelig ville de ikke heller paalægges dette Mødes Omkostninger, som det hvorudi de troede sig uskyldige; men de ville forvente Commissionens Kiendelse og gientog, at de vare villige for deres Deel at yde til Skoeleholdet hvad de efter Loven vare pligtige.

Skoleholderen, der maatte ansee de skyldige og betalte Renter som Capital anvendte paa hans Ejendom, erklærede at han ey kunde med Tak for sig aftræde Districtet Lodden for mindre end den forlangte Sum.

Commissionen, der fandt at i de Elling Mænds Erklæring af 26. Junii sidst intet bestemt Tilbud indeholdes, men at Skoelens Rettighed af Jord i Mangel af Førening maa bestemmes paa lovlig Maade, vedtog at reqvirere en Landinspecteur, som paa den i Anordningen bestemte Maade paadrages at udfinde den Jordlods Størrelse der tilkommer Skoelen forinden videre ved denne Sag kan foretages. — Dette Mødes Bekostning betaler Elling Bye som den der har foraarsaget samme efter lovlig Regning.

Datum ut supra.

N. Biørn. Saabye. Willesen. R. Randlev.

Hans Mathiasen, Peder Nielsen, Anders Sørensen, Jens Christensen, Jens Andersen, Peder Christensen, Michel Sørensen,

Jens Michelsen, Jens Pedersen, Jacob Pedersen, Peder Sørensen, Anders Jensen, Johan Jørgensen, Rasmus Knudsen, Poul Sørensen, Jørgen Sørensen, Christen Laursen, Laurs Hansen, Peder Gregersen.

Commissionen fandt fornøden at anmærke: at de Elling Mænd gik bort uagtet de bleve anmodede om at blive tilstede for at underskrive.

N. Biørn. Saabye. Willesen«.

Helt billig for Elling-Mændene blev Sagen nu ikke, og de kunde have skjellig Grund til at overveje Sandheden i Ordsproget om det magre Forlig og den fede Proces. Den 1. November 1811 foreligger fra Kystmilice Befalingsmand Kierulff, Saralyst, følgende Anmodning indsendt til Stiftamtet:

»Landvæsenskommissionen i Aarhus Amt tilkommer hos Elling Byes Beboere efter vedlagte Regning i alt 56 Rdl. 5 Mk. 14 Sk. ifølge afsagt Kendelse af 26de Julii f. a.; hvilke Amtet højgunstig ville foranstalte inddrevne og til mig betalt, for at erlægges til vedkommende«.

Den 16. Novbr. 1810 indsender Amtet en udførlig Fremstilling af Sagen til Cancelliet. Fremstillingen slutter saaledes:

»Det er mueligt at bemeldte Stykke Jord er lidet større end det efter Maal og Taxation udfordres til 2 Køers og 6 Faars Græsning, hvorfor og Landvæsenscommissionen har anseet det fornødent, at det blev undersøgt af en Landinspektør, forinden den afgav nogen Eragtning.

Men da bemeldte Skoele ingen Fourage er tillagt, altsaa ikke det Tilfælde Lovgiverne formentlig har haft for Øje ved at bestemme Jord aleene til Græsning, tilstæde; — Districtets Beboere desuden paa denne ene Bye nær, ere eenige i denne Jordlods Indkiøb, — og sammes Opmaaling og Taxation ville medtage ikke ubetydelige Udgivter, der vare spildte, saafremt den befandtes større end den strikte juris skulde være, — saa indstiller jeg til det Kongelige Collegiis gunstbehagelige Approbation om ikke tilnævnte Jordlod, uagtet Elling Byes Indsigelse, bør indkiøbes af Districtet til Skoelen, imod at denne ingen videre Fordring kan giøre paa Fourage af Districtet.«

De Aktstykker, der har staaet til min Raadighed, oplyser intet om den endelige Afgørelse, men der er vist ingen Tvivl om, at Collegiet har fulgt Amtets Indstilling, og at Jordlodden derefter er bleven købt til Skolen efter Degnens Forslag.

En gammel aarhusiansk Storborger-Slægt.

Raadmand Clemen Jensen Smagbier og hans Efterkommere.

Af A. Blichfeldt-Petersen og C. J. T. Thomsen.

Ønsker den moderne Tids Aarhusianer at foretage en Vandring i Aarhus for at besøge de Bygninger, som kan fortælle ham lidt om Fortiden, om Byens Historie, saa er der kun tre Bygninger, som endnu er i Stand til at tale til ham derom. Disse tre Bygninger er den monumentale Domkirke, den paa een Gang yndefulde og ærværdige Frue Kirke og den idylliske, lidt verdensfjerne Klosterbygning. Aarhus har ganske vist ikke saa faa Bygninger fra Fortiden i »Den gamle By«, men disse kan ikke komme i Betragtning i denne Forbindelse, idet de dels er blevet flyttet fra den Plads, hvor de gamle Aarhusianere opførte dem, og hvor de var en Del af Byen — og nu danner Enheder i et nyt og iøvrigt uhyre nænsomt og fint udført Arrangement — dels er de ikke nær saa gamle, som de tre omtalte.

Lad os begive os til Domkirken, ikke for at beskæftige os med den arkitektoniske Side af denne, men for at lade Mindesmærker, Fortidens Epitafier og Ligstene fortælle om de svundne Tider, fortælle om de Borgere og Borgerinder, hvis Liv og Arbejde danner Grundlaget for vor Bys nuværende Udviklingsstade. De har alle været Led i den Kæde af Mennesker, som har baaret deres Del af Byens Liv i de Aar, de virkede og har haft Efterkommere, som har kunnet fortsætte deres Arbejde i vor By.

Paa en Vandring omkring Koret standser vi ved en smukt udført Ligsten med Basrelief liggende nordøst for Alteret. Stenen har tre Skikkelser, en Mand og to Kvinder i lange folderige Kjoler, Manden er i Kappe og alle tre har Pibekraver paa og morsomme Udskæringer foran i Dragterne, alt fører os i Tankerne tilbage til omkring Aar 1600.

Lad os se lidt nærmere paa denne Sten, hvem Aarhusborgeren er, hvad der kan fremdrages om ham, og hvad hans Efterslægt har betydet, navnlig for Aarhus By og Omegn.

Inskriptionen er ikke helt let at tyde, idet Skriften og iøvrigt hele Overfladen er ikke saa lidt afslidt af Kirkegængernes Fødder gennem Aarhundrederne, men den lyder saaledes:

»Her ligger begravit erlig og velact Mand Clemit Jensen, Borger og Rādmand her i Aarhus, som døde 18 Juni[1]) Anno 1626 — med sine tvende Hostrver Maren Christens Daater fød i Hderslef som lefde tilsamen paa fjortinde Aar oc aflede 6 Sønner oc en Dater oc døde dn 28. Oktober 1597 oc erlig oc gudfrøgtige Qvinde Anne Olofsdater som døde den 11. Febr 1650 — Al. 72. Gud gifve deñom det evig Lif.«

Denne Sten skal have været anbragt i Midtergangens Gulv[2]) udfor de to Kvindestole ved Pillen lige overfor Prædikestolen op mod det Sted, hvor Døbefonden nu er placeret. Det siges af Hertel i hans Bog om Aarhus Domkirke[3]), at Begravelsesstedet med Stenen i Slutningen af det 18. Aarhundrede blev købt af Jens Antonisen, som lod Stenen omhugge, hvilket altsaa ikke er rigtigt, eftersom Stenen stadig eksisterer. En Undersøgelse har vist, at Jens Antonisens Gravsted laa lige umiddelbart vest for Clemen Jensens.

---

[1]) Læsningen meget usikker, da kun Brudstykker af Tal og Bogstaver kan læses.

[2]) Schytte: Kortfattet Beskrivelse over Aarhus Domkirke (fremtidig betegnet som »Schytte«) Side 48.

[3]) C. V. Hertel: Forsøg til en antiquarisk-historisk Beskrivelse af Aarhus Dom- og Cathedral-Kirke (fremtidig betegnet som »Hertel«) II, Side 162.

HER LIGGER BEGRAVIT ERLIG OG I EHCT MAND CLEMIT JENSEN
BORGER OG BIDMAND ELLER SAMT SOM DODE

Ligstenen er altsaa over Raadmand Clemen Jensen, som egentlig hed Clemen Jensen Smagbier, men paa den Tid han levede, var det meget almindeligt kun at anvende Fornavn og Patronymikon i Stedet for Familienavnet. Clemen Jensen Smagbier er sikkert født i Aarhus; thi i Aarhus Bys gamle Borgerskabsprotokol, som eksisterer lige fra 1471 til vore Dage, findes for Aaret 1580: »Clemen Jensen svor Eed, gaff ingen borgerskab, thi hans Fader var borger«. Meningen er den, at Clemen Jensen i 1580 svor Borgered og blev derved Borger i Aarhus, men da hans Fader var Borger, skulde han intet betale herfor. Navnet Smagbier forekommer i Aarhus i Februar 1588, idet en Jørgen Smagbier nævnes[1]), desuden siges[2]) Frederik III's Hofpræst, den senere Biskop i Viborg, Dr. Hans Dideriksen Bartsker[3]) at hedde Smagbier[4]). Ingen af Clemen Jensen Smagbiers Børn brugte Navnet, en Sønnesøn derimod.

Clemen Jensen Smagbier omtales første Gang samme Aar som Jørgen Smagbier, nemlig i 1588, paa hvilket Tidspunkt han findes opført i Mandtallet over Borgervæbningen. Han nævnes som »gereustit midt federspin Hellebarer och stackit Rørr«. Den 21. Oktober 1591[5]) sælger han en Gaard paa Hjørnet af Sturisgade (Studsgade) og Graven til Oluf Bonde, og 1601 er han Fadder for Jens Hansen Grønbæk[6]), en Søn af Raadmand, senere Borgmester, Hans Hansen Grønbæk og Maren Justdatter Saxe[7]). Den 30. April 1608 nævnes han første Gang og den 6. Juni 1626 sidste Gang som

[1]) Hübertz: Aktstykker vedk. Staden & Stiftet Aarhus (fremtidig betegnet som »Hüb.«) I/218.
[2]) Treschow: Danske Jubellærere.
[3]) Wibergs Danske Præstehistorie (fremtidig betegnet som »Wiberg«) 603, 23.
[4]) Hvorledes han kan bære Navnet Smagbier, er ikke ganske klart; thi hans Fader var Havnefoged, Raadmand og Fattigforstander i Kbh. Diderik Bartsker og Moderen Magdalene Helwersdatter Rhode. Hans Forældre igen var Købmand Johannes Bartsker og Margrethe Jensdatter i Kbh.
[5]) Rigsarkivets topografiske Samling af Dokumenter vedr. Aarhus (Tillæg).
[6]) Personalhistorisk Tidsskrift (herefter betegnet som »Ph. T.«) 3. II. 15.
[7]) Ph. T. 11. III. 108.

Raadmand[1]); den 12. Januar 1612 var han atter Fadder, denne Gang for Rasmus Pedersen Thestrups Søn[2]).

Clemen Jensen Smagbier boede paa Mejlgade, hvor han ejede Ejendommene Nr. 67 og 68. (Alle Numre paa Ejendomme refererer til Artiklerne i Aarhus Stifts Aarbøger 1933—37: Realregister til Aarhus Bys Skøde- og Panteprotokoller 1683—93). Nuværende Nr. 76 og 78. Nr. 67 ejede han i hvert Fald 1612—25 og rimeligvis ogsaa 1626, men der findes ingen Skattefortegnelser fra det Aar; i Aarhus Tingbog for 18. Juni 1668 Blad 34b omtales den endnu som salig Clemen Smagbiers, selv om den paa det Tidspunkt var paa andre Hænder. Nr. 68 ejedes endnu i 1628—42 af Anna Clemens, medens den 1650 var overgaaet til Mads Wærn, som var gift med et Barnebarn af Clemen Smagbier. Et Pantevidne udstedt 15. November 1632 (Tingbog 1680—83 Blad 159) omtales i Aarhus Bytings Møde Torsdagen 1. Marts 1683, da Ejendommen endnu benævnedes Anna Clemens Gaard.

I 1619 betalte Clemen Smagbier Skat af en anden Gaard paa Mejlgade, vist Nr. 54 (nuværende Nr. 38), men ikke i 1622. I 1619 betalte han ligeledes af »Svarffvers« og Søren Jensens Eje paa Mejlgade, som maa være Nr. 88, men i 1622 betalte Sønnen Søren Clemmensen af denne Ejendom.

Clemen Smagbier var Borgmester i 1623, saakaldt Fastelavnsborgmester, fordi Raadmændene efter Tur fungerede som Borgmester fra det ene Aars Fastelavn til det følgende Aars.

Han døde 1626, vist den 18. Juni, og den 21. Juli s. A. blev der holdt Skifte efter ham[3]).

Clemen Smagbier var g. 1. 1583 Gang med Maren Christensdatter, f. i Haderslev, død 28. Oktober 1597.

G. 2. Gang vel sagtens ca. 1598 m. Anna Olufsdatter, f. ca. 1578, død 1650. (Hun kan muligvis være Datter af Oluf Sørensen Bonde, som blev Raadmand 1615 og døde 1617 — han er sikkert identisk med den ovenfor nævnte Oluf Bonde).

[1]) Hüb. II/12—13 og II/51.
[2]) Hüb. II/313.
[3]) Overformynderiprotokol Bl. 7 a.

Skiftet efter Clemen Smagbier 21. Juli 1626: »imellem hans Hostrv Anne Oluffsdaatter saa och Børn och Barnebarn Johan Nielsøn, huis Bundegaard och Kiøbstadsgods saa och Løsøre verre sich ved hvad Naffn dett ehr eller verre kand, inttit undtaggen udi nogen Maade ephtter Schifftebreff och Affkald bemeller sig. Anna Oluffsdaatter annammit siulff hindis egen Part. Peder Christophersøn Byefouget sin Hustru Zidtsell Clemensdaatters Part, Christen Karlsøn Christen Clemendssøns som da var udenlands, Søffren Clemendssøn sin egen och sinne tvende Søstre Maren Clemensdaatter Karen Clemensdaatter saa och Broderbarn Johan Nielssøns Vegne som hand er rette tilfød Værge for och gaff Affkald derforre«. Senere er tilføjet i Overformynderiprotokollen: »Maren Clemensdaatter finge siden Anders Lydichsen, Karen Clemensdaatter Her Christen Nielssøn Friis i Rorup och Johan Nielsøn døde anno 1633, 17. Nouwembris«.

Af første Ægteskab skulde Clemen Jensen Smagbier ifølge Ligstenen have haft 6 Sønner og 1 Datter, hvorimod der intet er nævnt om Antallet af Børn i andet Ægteskab. I Skiftet er kun nævnt 3 Døtre og Sønnerne Christen, Søren og Niels, hvilken sidste er død før Faderen. Sønnen Jens er derimod ikke nævnt.

Sammenlignes disse Oplysninger med Skiftet i 1693 efter Maren Clemensdatter, bliver det muligt at placere »Zidtsell« som værende af første Ægteskab, altsaa Maren og Karen af andet Ægteskab. Alle Sønnerne maa formodes at være af første Ægteskab, i alt Fald er Niels og Christen; men Søren og Jens tog Borgerskab i Aarhus 1620 og 1623, saa det er sandsynligt, at de ogsaa er af første Ægteskab, da det ikke var almindeligt at tage Borgerskab førend i 25-Aars Alderen, selvom der er Eksempler paa Undtagelser herfra, idet f. Eks. Rasmus Pedersen Thestrup tog Borgerskab i 17-Aars Alderen.

En Rasmus Clemmensen betaler 1612—19 Skat af 2 Ejer paa Mejlgade, vist Nr. 62, og Rasmus Clemmensens Hustru Birgitte Kræmmers betaler Skatten i 1622—41. Ejerne tilhører 1642—61 Knud Wærn. Rasmus Clemmensen kan være Søn af Clemen Smagbier,

men da han ikke omtales i Skiftet af 21. Juli 1626 og heller ikke i Skiftet efter Maren Clemensdatter, maa det anses som mest sandsynligt, at han ikke tilhørte dennes Familie.

Clemen Jensen Smagbiers Børn er A 1—A 7 og opføres for de fire førstes Vedkommende i vilkaarlig Orden, idet intet er bekendt om deres Fødselsaar.

A 1. Niels Clemmensen tog Borgerskab i Aarhus 9. Februar 1609 og optraadte som Fadder for Rasmus Thestrups Datter 2. Februar 1616[1]). Død før 1626. En Søn B 1.

B 1. Johan Nielsen, død 17. November 1633.

A 2. Jens Clemmensen[2]) f. ca. 1585; tog Borgerskab i Aarhus 18. December 1623. Han var d. 6. Juni 1626 en af de 24 Borgere, som ved forskellige Lejligheder blev udtaget til at bekræfte eller bevidne en Sag af Betydning. Denne Sag drejede sig om, at Havnen var i en meget daarlig Forfatning og Byen androg kongelig Majestæt om Tilladelse til i seks Aar at opkræve Havnepenge, d. v. s. en Afgift paa 2 Skilling af hver Skudes Drægtighed. I 1627 lejede Jens Clemmensen Kongen tre store Lofter til hans Landgildekorn og var samme Aar Fadder for Rasmus Thestrups Søn; var atter Fadder 10. Oktober 1630 i Skjoldelev Præstegaard. I 1639 ejede han en Ager udenfor Munkeport; kgl. Majestæts Toldskriver 1641—42; 1648 »ligger til »Bona communia capituli«: Bildbjerg i Hasle Herred, som Jens Clemmensen i Aarhus haver fæstet«[3]); Raadmand i Aarhus 1651, død 1656 — Skifte 15. Oktober 1656; han boede paa Vestergade Nr. 368 i Peder Saxes Gaard, som var beliggende paa det Sted, hvor nu Svaneapoteket er. Gift ca. 1623 m. Karen Christensdatter Blichfeld[2]), f. ca. 1594, død 1666 — Skifte 5. Marts 1666 (Datter af Sognepræst ved Frue Kirke, Magister Christen Ottesen Blichfeld — død 23. April 1596 — og Cecilie Lauridsdatter Fogh). Karen Blichfeld var g. 1. Gang m. Kæmner

[1]) Hüb.: II/315.
[2]) Ph. T. 11. III. 109.
[3]) Aarhus Domkirkes Jordebog.

og Borger i Aarhus Peder Pedersen Saxe f. ca. 1550, død 28. Febr. 1621. Hun findes afbildet paa Epitafiet i Domkirken over Peder Saxe.

Nr. 1 fra venstre Side: Borger & Hospitalsforst. Terkel Pedersen Saxe Nr. 2: Dr. med. Peder Pedersen Saxe. Nr. 3: Kæmner & Borger Peder Pedersen Saxe. Nr. 4: Maren Terkilsdatter Abildgaard. Nr. 5: Karen Christensdatter Blichfeld. Den lille Pige er en ukendt Datter af Kæmner Saxe's 2. Ægteskab.

De havde 4 Børn B 1—B 4.

B 1. Peder Jensen Saxe f. ca. 1627. Student privat 1647. Han tog Baccalaurgraden 30. Maj 1654 og var da Hører ved Aarhus Latinskole. Sognepræst i Sjelle-Skjørring-Laasby 1656; han blev ordineret 7. Juni 1656[1]), død 1662 efter 5. Maj, thi den Dag nævnes han i et Skiftebrev.

B 2. En Datter begravet 14. August 1641. Jens Clemmensen blev i Anledning af denne Begravelse indstævnet af Byfogden for Raadstueretten, fordi der havde været flere Sørgekvinder ved Begravelsen, end han maatte have ifølge kongelig Anordning. Det lykkedes dog Jens Clemmensen at tilbagevise Klagemaalet,

[1]) Edsprotokollen for Præsterne i Aarhus Stift i Landsarkivet i Viborg.

fordi han kunde bevise, at flere af Sørgekvinderne var kommet af sig selv uden hans Foranledning.[1])

B 3. Clemen Jensen tog Borgerskab i Aarhus 13. April 1654 og døde 1662 (Skifte 25. Maj 1662); vist g. m. Mette Gregersdatter f. 1630—35 og død efter 1703 (Datter af Kæmner, Borger og Kornmaaler i Aarhus Gregers Nielsen, død 9. April 1643 (Skifte 20. Oktober 1646); Ligsten med Portræt i Domkirken og rimeligvis anden Hustru Anne Jensdatter begravet 27. August 1671 i Domkirken (g. 2. Gang m. Raadmand i Aarhus Anders Thomsen)). Clemen Jensens Enke blev g. 2. Gang m. Sognepræst i Vivild Eske Lauridsen Vivild f. ca. 1631, død 1683 og g. 3. Gang m. Eftermanden Sognepræst i Vivild Mads Lauridsen Bay, f. ca. 1660, begravet 29. Oktober 1714. En Oplysning om Svogerskab mellem hendes Søn af første Ægteskab og Anders Thomsens Datters Ægtefælle synes at bekræfte Formodningen om, at en af Gregers Nielsens to Døtre Mette eller Ide Gregersdatter maatte være gift med Clemen Jensen, og da Kirkebogen for Vivild Sogn, Sønderhald Herred udviser, at en Mette Gregersdatter optræder adskillige Gange som Fadder i Aarene 1693—1703, antages det, at det er Clemen Jensens Enke. Hendes Dødsaar findes ikke angivet i Kirkebogen i Tiden 1703—19. Anders Thomsens Datters Ægtefælle bliver saaledes Svoger til Mette Gregersdatter og ikke til hendes Søn, naar man tager Betegnelsen Svoger i den moderne Betydning, men i hin Tid var Svoger et langt mere omfattende Begreb.

En Søn C 1.

C 1. Gregers Clemendsen Blichfeldt, f. ca. 1654 i Aarhus. Boede 1673 hos Stedfaderen Sognepræst i Vivild Eske Lauridsen Vi-

[1]) Hoffmeyers personalhistoriske Notater paa Statsbiblioteket i Aarhus.

vild[1]); ansat ved det kgl. Bryghus i Kbh.[2]); den 8. April 1684 blev han Byfoged i Fredericia og den 20. December 1687 tillige Herredsfoged i Elbo, Holmans og Brusk Herreder. Hans økonomiske Forhold synes at have været gode; thi 1692 skænker han en Lysekrone til Trinitatis Kirke i Fredericia og ved Skiftet efter hans første Hustru 1693 tillagdes der ham 1000 Rdl., Sønnen 666⅔ Rdl. og Datteren 333⅓ Rdl.; men i 1695 er der øjensynligt sket en Ændring, thi da overdrager han til sin »Svoger« Peder Hansen Kryssing i Aarhus al Arv, der er tilfalden ham efter hans salig Faster Maren Clemensdatter. Den 28. April 1696 blev han fradømt Embedet ved Højesteret, men opnaar dog den 17. Januar 1699 at blive Byfoged i Æbeltoft; Fadder i Æbeltoft i Novbr. 1699, begravet 12. Februar 1704 i Æbeltoft — Skifte 1704.

Gregers Blichfeldt var g. 1. Gang 1685 (Bevilling til Vielse i Huset 3. og 9. September 1685)[3]) i København m. Maren Michelsdatter f. ca. 1665, død 22. Juli 1692 i Fredericia — Skifte 11. Januar 1693 i Fredericia (Datter af Handelsmand i København Michel Jørgensen og Anna Hermansdatter, død den 8. Juni 1706) og g. 2. Gang m. Inger Sørensdatter, f. ca. 1656, vist den Inger Sørensdatter, som dør i Æbeltoft den 15. Oktober 1720. Hun var vist g. 2. Gang m. Konsumptionsforpagter i Æbeltoft, tidl. Ridefoged paa Kalø Johan Utrecht[4]), død 27. April 1706 i Æbeltoft (Søn af Organist og Hospitalsforstander i Aarhus Johan Utrecht og Anne Thomas-

[1]) Aarhus Stifts Aarbog (herefter betegnet som Aa. S. Aarb.) 1937/95.
[2]) Danske Kancelli 1660—99.
[3]) Ph. T. 9 III 250.
[4]) Bøttiger: Æbeltoft og Omegn (herefter betegnet »Bøttiger«) Side 166 og 281.

datter)[1]). Inger Sørensdatters Lavværge i 1704 er kgl. Maj's. Herredsfoged i Sønder og Mols Herreder Stygge (Sørensen?) Thimsen[2]). Der findes et Bryllupsdigt (mærket M. B.) til Gregers Blichfeldt og Maren Michelsdatter trykt i København 1685. I 1703 afsiger Gregers Blichfeldt en Dom i Æbeltoft over Tertulian Johansen, som havde indført her i Riget adskillige »Qvægerche« Bøger trykte paa mange Steder baade geistlig og verdslig paa Tydsk og Dansk, enfoldige Folk til Forargelse og fra den rette Augsburgske Tro at forlede, »mens som sligt strider moed ald Kgl. Soverainitet« etc. . . . bør forbemeldte Tertulian Johansen højligen at straffes paa Kroppen, hans Skrifter og Bøger opbrændes af Bødlen og hans Eiendele confiskeres . . . . . Det synes, at Tertulian Johansen, som var (en) Qvæker, blev sendt til Helsingør, for derfra at sendes til Norge eller til England[3]).

1 Datter og 2 Sønner D1—D3.

D1. Anna Cathrine Blichfeldt, f. ca. 1686, Fadder i Æbeltoft 1703; Dødsaar ubekendt. G. ca. 1708 m. Borgmester i Slagelse Jens Lassen[4]), død 26. September 1738 i Slagelse (Skifte 9. Oktober 1738). De havde 7 Børn.

D2. Clemen Michael Blichfeldt, f. ca. 1687 i København. Borgerskab som Brygger i København 10. Marts 1723, senere islandsk Købmand; benævnes Skibsreder i Danske Samlinger[5]); be-

[1]) Aa. St. Aarb. 1935/79.

[2]) Det bemærkes, at Stygge Thimsen blev Herredsfoged i Sønder og Mols Herreder 17. Januar 1699, altsaa samme Dag som Gregers Blichfeldt blev Byfoged i Æbeltoft. Han kaldes Stygge Sørensen i Skiftet 1704, men hans Navn er Thimsen; maaske en Slægtning (Broder?) af Inger Sørensdatter.

[3]) Hüb. III 9—10.

[4]) P. Arnskov: Bogen om Slagelse. 42, 46, 280 og 310.

[5]) Danske Samlinger II/85.

gravet 18. Marts 1739 i Trinitatis Kirke i Madam Søren Lavesen Formands Grav i Sdr. Gang[1]) (Madam Formand var hans Bedstemoder, den ovenfor nævnte Anna Hermandsdatter), g. 12. Februar 1723 i Nikolaj Kirke[2]) i København m. Cathrine Marie Caspersdatter (vistnok Datter af Væver i Kalundborg Casper Ernstsen). Hun var g. 1. Gang m. Brygger i København Jørgen Skadenhorst og g. 3. m. Brygger i København Poul Christensen.

D 3. Gregers Blichfeldt, f. 1691, død 8. November 1692 i Fredericia (Trinitatis Kirkebog).

B 4. Christen Jensen Blichfeldt, f. 18. Marts 1634 i Aarhus. Under Svenskernes Okkupation af Jylland Oktober 1643—Januar 1644 udvalgtes han af General Wrangel til at opdrages sammen med dennes Søn i Biskop Jacob Madsens Hus[3]). Da Svenskerne forlod Jylland, blev Christen sat i Latinskolen og blev Student herfra 1654. Baccalaur-Graden tog han 20. Maj 1656 og var Decanus paa Kommunitetet 1656. Informerede først en Søn af Christopher Ulfeldt, som imidlertid døde, og fortsatte saa med at undervise »Bjørn Ulfeldts Søn Otto Christoffer, med hvem han rejste udenlands tilligemed Dr. Ostenfeldt, men som denne deris Ephebus (nemlig O. C. Ulfeldt) blev io længere io svagere, maatte de haste med ham hjem, hvor han straks derefter døde af Svindsot«[4]). Christen Blichfeldt skulde 1662 ansættes i Vesterborg-Birket i Lollands Sønder Herred formedelst Sognepræsten dér Mag. Henrik Bruun havde haft Slagsmaal i Kirken med Kapel-

[1]) Ph. T. 8. I. 146.
[2]) Ph. T. 4. V. 163.
[3]) Hoffmeyer: Blade af Aarhus Bys Historie. (Herefter betegnet »Hoffmeyer«) I. 486.
[4]) Haandskrift i det kgl. Bibliotek: Optegnelser af Anders Samsing.

lanen Laurits Mikkelsen, men Mag. Henrik beholdt Embedet[1]). Den 11. Juni 1663 blev han Sognepræst i Ringsted-Benløse og blev ordineret 10. Juni 1663 af Ærkebisp, Dr. Hans Svane i Frue Kirke i København; blev Magister 1663 og Provst i Ringsted Herred 1687. Der blev i 1699 paa Foranledning af ham, og det antages, at det var en Gave fra ham, opstillet en Altertavle i Ringsted Kirke, udskaaret i Renaissancestil med et Maleri i Midten »Nadverens Indstiftelse« — denne Altertavle blev restaureret 1893. Orgelet i Kirkens vestre Ende var ogsaa en Gave fra Mag. Blichfeldt. Den 19. Maj 1707 tog han Magister Peder Poulin, senere Præst ved Sct. Peders Kirke i Slagelse, til Vikar. Den 16. Februar 1709 giver han og afdøde Hustru et Legat til to fattige Lemmer i Aarhus Hospital; den 14. December 1712 gav han 510 Rdl. Cour. til Aftensangsprædiken i Ringsted Kirke og ligeledes 633 Rdl. 2 Mk. til to Skoler i Benløse og Tolstrup; stiftede ialt 10 Legater. Han døde 2. Marts 1717 i Ringsted og blev begravet i Sct. Bents Kirke lige ved Siden af Dronning Dagmars Begravelse.

Mag. Blichfeldt var g. 1. Gang 17. September 1663[2]) i Frue Kirke i København m. Kirstine Christensdatter, f. ca. 1631, død 30. Maj 1696 og blev begravet 8. Juni i Sct. Bents Kirke. Der findes i Anders Samsings Optegnelser bemærket om Kirstine Christensdatter »som hand fick hos Grev Friis«.

Han var g. 2. Gang 29. Juni 1697 i Slangerup m. Johanne Jensdatter Munkgaard, f. 14. December 1649, begravet 20. Januar 1707 i Ringsted (Datter af Rentemester Jens Christensen og Karen Poulsdatter Vinding). Hun var g. 1. Gang m. Raadmand i Slangerup Carsten Hansen Atke.

[1]) Holms Samlinger i Landsarkivet i København.
[2]) Ph. T. 6. II. 259.

I Hovedskibet i Sct. Bents Kirke i Ringsted hænger et Epitafium fra 1681[1]) over Mag. Blichfeldt, hans første Hustru og Sønnen. Han har graa Øjne, langt brunt Haar skilt i Midten og brunt Skæg.
En Søn C 1.
C 1. Gregers Christensen Blichfeldt, død ung. Faderen skriver 12. Aug. 1679 i sit Testamente: »Vor kære nu sal. Søn var den eneste Frugt og største Glæde«.

A 3. Sidsel Clemensdatter levede 1626, men var død 1632 eller tidligere; Skifte 16. Januar 1633[2]), g. m. Peder Christophersen, som var Borgersøn (maaske Søn af Christopher Pedersen, Foged paa Aarhusgaard i 1565)[3]); tog Borgerskab i Aarhus 1596; var Kæmner i 1609 og Oldermand i Klædemagerlauget; Fadder for Rasmus Thestrups Søn i 1625[4]); Byfoged 1625; 1626 en af »de 24«[5]); under den fjendtlige Okkupation i 1627—29 flygtede han fra Byen og Købmand Rasmus Pedersen Thestrup indsattes i hans Sted 7. Oktober 1627 i 7 Fjer dingaar[6]); men efter Okkupationen vendte Peder Christophersen tilbage til Byen og overtog atter sit Embede, som han derefter varetog til sin Død. Han boede 1638 paa Vestergade i Nr. 369—70 (nuværende Nr. 2 og Lilletorv 6). Den 4. Februar 1636 er der Møde i Aarhus Byting angaaende følgende Sag: Jens Uldriksen var skyldig til Hans Skrams Børn 120 Dl., hvilke velb. Hr. Jørgen Høg til Hammergaard, der, som det synes, boede paa Sjelleskovgaard, skulde modtage. I Selskab med Byfoged Peder Christophersen drog han til Sjelleskovgaard og tilbød Hr. Jørgen Høg Pengene med Afdrag af 33 Daler, som denne var ham skyldig, men han blev saa slet modtaget, at han tillige med Byfogden over Hals og Hoved maatte flygte

---

[1]) A. Reyersen: Sct. Bents Kirke i Ringsted.
[2]) Aarhus Overformynderibog Bl. 24.
[3]) Hūb. I. 178.
[4]) H. A. Møller: Stampe og Thestrup. S. 205.
[5]) Hūb. II. 51.
[6]) Hūb. II. 320.

til sin Vogn, som holdt uden for Porten, begge efterladende deres Værger, hvilke efter Vognmandens Vidne en af Sjelleskovgaards Bønder og Tjenere kom med og bragte dem ved Vognen[1]). Peder Christophersen afsiger flere Gange Domme paa Aarhus Byting, som findes i den bevarede Tingbog for Tiden 1636—38; han døde i Oktober 1638.

Peder Christophersen var g. 2. Gang ca. 1633 m. Karen Frandsdatter; hun mødte paa Tinget efter hans Død »och da Kaste Nøgelen fra sig Och da Affsagde Sig fra Arffue och gjeld effter hinndis S. Hosbund Peder Christophersen«[2]).

Sidsel Clemensdatter og Peder Christophersen havde 5 Børn, B 1—B 5.

B 1. Maren Pedersdatter; død ca. 1635—36; Skifte 21. April 1636[3]), g. m. Rasmus Sørensen Gylling, vist født i Hovedstrup (Rodstenseje) i Hads Herred; Borgerskab i Aarhus 9. Maj 1611; ejede i Aarene 1612—23 Ejendom paa Graven Nr. 148 (nuværende Nr. 30 og Studsgade 2) og boede der, men købte derefter to Gaarde »Bag Klosteret« Nr. 403—404 (nuværende Klostergade 16 og 18, samt nu nedlagte 12 og 14) og boede der i Aarene 1625—42; død efter 1642 og før $^{8}/_{3}$ 1649. Ejendommen »Bag Klosteret« var vist før 1650 overgaaet til Søren Rasmussen Albøge (se nedenfor, A 3, B 2, C 1). De havde 2 Sønner og 2 Døtre og hver af Sønnerne fik 80 Dl. og hver Datter 50 Dl. slette. Børnenes Værge var deres Oldefader (d. v. s. Bedstefader) Peder Christophersen.

Børnene var C 1—C 4.

C 1. Clemen Rasmussen Gylling; enten tog han eller Broderen Niels Borgerskab i Aarhus 30. Oktober 1672 (Fornavnet er ikke anført).

C 2. Niels Rasmussen Gylling.

[1]) Hûb. II. 195—196.
[2]) Hûb. II. 211.
[3]) Aarhus Overformynderibog Bl. 31.

C 3. Sidsel Rasmusdatter Gylling.
C 4. Anne Rasmusdatter Gylling, g. m. Christopher Hogensteen i København, Rytter i kgl. Majestæts Livgarde[1]).

B 2. Dorethe Pedersdatter; død før 1668; g. ca. 1633 m. Hans Jørgensen, født i Flensborg. Tog Borgerskab i Aarhus som Hatstofferer 12. September 1633. Han nævnes 16. Juli 1642[2]); ejede Peder Christophersens Gaard og to Boder paa Hjørnet af Lilletorv og Vestergade; han skødede disse Ejendomme til Sønnen Peder i 1680[3]); han døde 30. Marts 1686 — Skifte 9. September 1686. Hans Jørgensen blev g. 2. Gang m. Hylleborg Sørensdatter. (Hun havde været g. m. Jens Hansen født i Flensborg; Tingskriver 1639 »for de to Herreder« og boede paa Skovelkjær, som var Skriverbolig til Rosenholm[4]). Byskriver 1650—51; Borgerskab i Aarhus 23. Januar 1651; Raadmand 1655).
Dorethe Pedersdatter og Hans Jørgensen havde 7 Børn, som antog Navnet Kryssing. C 1—C 7.
C 1. Jørgen Hansen (Kryssing) tog Borgerskab i Aarhus 16. Juli 1663; han var, som det fremgaar af Skiftet, Kandestøber; død næste Aften før Sct. Hans Dag 1670, d. v. s. 22. Juni 1670 (Skifteprotokol 1669—78, Bl. 48). Han kom ved Giftermaal til at eje Ejendommene Nr. 403 og 404 »Bag Klosteret«, som havde tilhørt Rasmus Gylling. Jørgen Hansen var g. ca. 1663 m. Gertrud Hansdatter. (Hun var g. 1. Gang m. Søren Rasmussen Albøge, født i Albøge, Borgerskab i Aarhus 24. Juli 1651; død før 1661). Søren Albøge ejede Nr. 403 og 404 efter Rasmus Gylling og Enken ejede dem i 1661. Jørgen Hansen havde ingen Børn.
C 2. Maren Hansdatter Kryssing, født 1640; død 1672 — Skifte 13. Januar 1678[5]); g. ca.

[1]) Aarhus Tingbog 1670—72, Blad 39 a—b.
[2]) Hüb. II. 98—99.
[3]) Aa. St. Aarb. 1936/101.
[4]) J. Caroc: Slægten Begtrup. Side 154.
[5]) Aa. St. Aarb. 1933/156.

1663 m. Johan Arentsen Althalt, født 12. Juli 1635 i Aarhus (Søn af Borger i Aarhus Arent Althalt, født 1595 i van Ham i Westfalen; død 1637; g. 1634 m. Alhed Hansdatter Kettel, født 1596, død 1644); Borgerskab i Aarhus 16. Juli 1663; Kæmner 1679; nævnes af Kommissionen 1682 som vederhæftig og dygtig eventuelt til Øvrighedsbestilling; købte Lyngbygaard i Framlev Herred 1686 og her døde han 1728 ifølge Ligstenen i Frue Kirke, men ifølge anden Opgivelse skal han være død 10. Januar 1725[1]). Han boede paa Vestergade Nr. 329 (nuværende Nr. 27 og Møllesti 4); men 1693 skødede han denne Ejendom til Svigersønnen Oluf Sørensen. Ejede desuden Nr. 437 (en af de nu nedlagte Ejendomme paa Klostertorv). Johan Althalt blev g. 2. Gang 1673 m. Maren Svendsdatter (Datter af Kapellan ved Frue Kirke, Svend Albertsen, født ca. 1616 i Helsingør, død 1680, og Johanne Christensdatter, død ca. 1693 [Skifte 27. November 1693]). Maren Hansdatter og Johan Althalt skal have haft 4 Børn; men kun to lever i 1678. D 1—D 2.

D 1. Dorothe Johansdatter Althalt, født 28. August 1665 i Aarhus; død 8. Maj 1737. G. ca. 1683 (Bevilling til Vielse i Huset uden Trolovelse eller Lysning 9. Oktober 1683[2]) m. Oluf Sørensen, født 8. Marts 1657 i Aarhus (Søn af Skipper og Borger i Aarhus Søren Olufsen, død 1682, og Anne Johannisdatter, død 1678 [Skifte 8. Januar 1679]). Borgerskab i Aarhus som Købmand og Skipper 25. November 1686; Kæmner i Aarhus 1697; nævnes 1704[3]), udnævnt til Raadmand 31. Oktober

[1]) Ph. T. 5. V. 264.
[2]) Ph. T. 7. II. 22.
[3]) Hûb. III 16.

1710. Han led stor Skade ved Opbringelsen af Skibe i den store nordiske Krig og indgav til den danske Regering i 1714 en Regning paa den Skade, han havde lidt[1]). Skibet »Domkirken«, som var et af Aarhus' største, blev opbragt paa en Reise fra Trondheim i 1710; det tilhørte Oluf Sørensen og 4 andre. Tabet af det alene opgjordes til 8.099 Daler, nemlig Ladning 5.292 Daler, Skibet takseret til 2000 Daler, Fragtgods, rede Penge og Skibsfolkenes Ejendele 807 Daler[2]). Oluf Sørensen ejede adskillige Ejendomme i Aarhus og var en meget rig Mand; han boede paa Vestergade, vist først i Svigerfaderens tidligere Ejendom og senere i Nr. 365 (nuværende Nr. 8); han døde den 22. December 1724 og et Epitafium blev ophængt i Frue Kirke over ham og hans Hustru. De havde 7 Sønner og 6 Døtre, hvoraf vist kun 4 Sønner og 2 Døtre blev voksne. Af Sønnerne blev 3 Præster, og blandt deres Efterkommere er Personer af Navnene Bøggild, Haasum, Kop, Blichfeldt, Tingberg og Fangel. Sønnen Søren Olufsen blev Købmand i Aarhus og er vist den Søren Olufsen, som var Kæmner 1728. Datteren Maren Olufsdatter blev g. m. Thøger Kiersgaard (se A 4, B 3, C 3, D 2) og Datteren Anna Olufsdatter blev g. m. Vejer og Maaler i Aarhus Christen Jørgensen Skaarup, død 1756.

D 2. Arent Johansen Althalt, født ca. 1670 i Aarhus; tog Borgerskab i Aarhus som Kornhandler 4. April 1701; nævnes 1704[3]); Kæmner i Aarhus 1705;

[1]) Hüb. III 74.
[2]) Aarhus gennem Tiderne I 349.
[3]) Hüb. III 16.

Kirkeværge ved Frue Kirke, g. 1. Gang m. Karen Hansdatter Winther, født 1681, død ca. 1700[1]) (Datter af Borgmester i Aarhus Hans Jensen Winther og Anna Nielsdatter Friis (se A 6, B 3, C 3). G. 2. Gang 1702 m. Lisbeth Hansdatter Fogh, død 1718 (Datter af Købmand, Overformynder og Kæmner i Aarhus Hans Nielsen Fogh, f. 23. September 1643, død 27. Maj 1700, g. 26. Marts 1679 m. Anna Christensdatter Spliid, død 1709).

C 3. Anna Hansdatter Kryssing; død 22. Januar 1710; g. m. Mathias Nielsen Fellumb, født i Nygaard i Haslehus Len; tog Borgerskab i Aarhus som Købmand 20. Marts 1664; Kæmner 1672; anbefales af Kommissionen 1682 som »dygtig til Øvrighedsbestilling«; død ca. 1707 — Skifte 16. December 1707. Han boede paa Studsgade Nr. 164 og ejede Nr. 165 (nuværende Nr. 29).

De havde 4 Børn D 1—D 4.

D 1. Niels Mathiasen Fellumb; Borger i Faaborg.

D 2. Hans Mathiasen Fellumb; Tjener; død 8. Septbr. 1710. — Skifte 17. Oktbr. 1710. Ugift.

D 3. Dorethe Mathiasdatter Fellumb, f. ca. 1663; begravet 9. April 1700; g. ca. 1684 m. Christen Jensen Hemb, f. 1641; kgl. Bestalling som Raadstue- og Byskriver i Aarhus 24. Juli 1667. 15. August 1720 nævnes han »som meget gammel, er falden og har brækket Benet«. Død 29. Marts 1724, begravet i Domkirken[2]). De havde 8 Børn; af Døtrene blev Kirstine g. m. Hører og Kantor i Aarhus Peter Nielsen Skaarup.

D 4. Magdalene Mathiasdatter Fellumb, død

[1]) Den Wintherske Slægtsbog. Side 32.
[2]) Hertel II. 146.

før 16. Decbr. 1707 — Skifte 25. Septbr. 1709; g. m. Kaj Sørensen, Borger i i Aarhus, Kæmner 1709; i 1713 udnævnes han af Byfogden til Tinghører, men han nægtede at møde, hvorfor Byfogden anmoder Stiftamtmanden om at tvinge ham dertil og straffe ham[1]). Han ejede 4 Vaaninger i Røkind. De havde 2 Sønner og 3 Døtre; af Døtrene blev Dorthea Sofie, g. m. Aarhus-Borgeren Hans Engelbrechtsen (Søn af Engelbrecht Endersen) og Anna Marie, født 1699, død 1760, g. 14. Marts 1743 m. Sognepræst ved Frue Kirke i Aarhus, senere ved Vaisenshuset i København, Hans Rasmussen Lindegaard. Sønnen Mathias Nielsen Fellumb (Kajsen), f. 1700; Raadmand i Aarhus 1734—69; død 20. Januar 1783, begravet i Domkirken.

C. 4 Peder Hansen Kryssing, født i Aarhus, tog Borgerskab i Aarhus som Købmand 26. Maj 1682; Kæmner i Aarhus 1689; Overformynder 1698; købte i 1707 et Begravelsessted i Frue Kirke til »begge sine Hustruer udi hans Forældres Grav, som var udmuret«, og betalte derfor 20 Rdl.[1]). Død 19. Marts 1717. G. 1. Gang (Tilladelse til Ægteskab uden Trolovelse eller Lysning 15. Januar 1684[2])) m. Martha Nielsdatter Brandt, død før 8. Juli 1687 (Datter af Købmand i Drammen Niels Nielsen Brandt, f. 25. September 1630 i Skjoldelev Præstegaard, død 14. Juli 1688 paa Strømsø i Drammen og Johanne Madsdatter Bjørn). G. 2. Gang 1699[3]) (skal vist være 1689) m. Maren Olufsdatter; død

[1]) Hoffmeyers personalhistoriske Notater paa Statsbiblioteket i Aarhus.
[2]) Ph. T. 7. II. 126.
[3]) Hoffmeyer I. 247.

1707 (Datter af Overformynder, Købmand i Aarhus Oluf Christensen, død December 1683 og Kirsten Thomasdatter). Hun var g. 1. Gang m. Anders Madsen Wærn (se A 4, B 3, C 2). Peder Kryssing ejede Gaarden paa Hjørnet af Lilletorv og Vestergade efter Faderen og boede dér. Borgmester Laasby klagede over, at Peder Kryssing »ikke vil tillade, at Vandet maa ledes ned i den Rendesten, som gaar forbi hans Hus, fordi han foran dette Hus har opsat et Porthus eller Skur, som gaar langt ud paa Gaden. Peder Kryssing har nu formaaet en Del af sine Medborgere til at ordinere Rendestenen over Torvet, hvilket stor Usikkerhed skal foraarsage og til andre Folks Fortræd udfalde«. Denne Rendestenskrig gik saa vidt, at Regeringen maatte beordre Mogens Skeel og Peder Lerche til at begive sig til Aarhus, optage Syn »og ordinere, hvor Rendestenen bør have sin Gang og undersøge, om Porthuset, som ej med forsvarligt Ildsted skal være forsynet, længere bør staa eller om Peder Kryssing det for Byens Zirlighed og Forskaanelse for Ildebrand bør afbryde«. Renden paa Lilletorv eksisterede endnu i 1741[1]). Peder Krysning ejede Nr. 403 og 404 paa Klostergade, som tidligere havde tilhørt Rasmus Gylling og Nr. 415 paa Guldsmedgade (nuværende Nr. 22), som han 1710 skødede til sin Søn (d. v. s. Stedsøn) Mads Andersen Wærn (se A 4, B 3, C 2, D 1) som dennes mødrene Arv. Desuden købte Peder Kryssing i 1683 Nr. 442 paa Immervad (nuværende Guldsmedgade 2).

Peder Kryssing havde mindst en Datter.

C 5. Baltzer Hansen Kryssing, f. i Aarhus; tog Borgerskab i Aarhus som Købmand og

[1]) Hoffmeyer I. 444.

Skipper 5. Marts 1675; Kæmner i Aarhus 1693; død ca. 1724? Han ejede Nr. 338 paa Vestergade (nuværende Møllegade 47) og boede dér. Baltzer Kryssing var g. 1. G. m. Maren Sørensdatter Westen; død 7. November 1687 — Skifte 6. Februar 1691 (Datter af Skrædder i Aarhus Søren Andersen Westen). G. 2. Gang 14. Oktober 1690 i Aarhus Domkirke m. Cathrine Adriansdatter, begravet 16. Oktober 1694. Hun var g. 1. Gang m. Anders Lauritzen Ørn, Ridefoged paa Kærbygaard, senere Skibsskriver i Aarhus; død 8. December 1689[1]).

Baltzer Kryssing og Maren Westen havde 3 Sønner og 3 Døtre, som kort skal omtales. D 1—D 6.

D 1. Dorethe Baltzersdatter Kryssing, født 1675.

D 2. Hans Baltzersen Kryssing, født 1676. Borger i Aarhus, nævnes 1715; boede 1715 og 1719 paa Kannikegade; bekendtgør 16. Januar 1721, at »ingen maa betale min Kone noget i mit Navn«; g. m. Anna Nielsdatter (Datter af Niels Jørgensen paa Broberg) Registrering i hendes Bo 10. April 1727.

D 3. Anders Baltzersen Kryssing, født 1678, var Smakkeskipper i Aarhus 1716 og boede paa Vestergade; ejer 1740—42 en Gaard paa Vestergade.

D 4. Maren Baltzersdatter Kryssing, født 1681.

D 5. Søren Baltzersen Kryssing, f. 1686. Smakkeskipper 1716; arver Faderens Gaard paa Vestergade, som han ejer 1729; g. m. Kirsten Pedersdatter Brendstrup.

D 6. Gertrud Baltzersdatter Kryssing, født 1687.

---

[1]) Aar. St. Aarb. 1935/70.

C 6. Clemen Hansen Kryssing, født 1652 i Aarhus, tog Borgerskab i Aarhus som Købmand og Skipper 12. Februar 1686; Kæmner 1696; Værge for Domkirken 1700; i 1710 betalte han det femte største Beløb i Aarhus til Krigstyr, saa han var en meget velstaaende Mand; han klager 7. December 1711 til Magistraten over, at han ikke har kunnet faa Rigtighed for de i de sidste 11 Aar aflagte Kirkeværgeregnskaber. Da han ingen Svar faar, klager han til Stiftsbefalingsmanden Christen Ludvig v. Plessen, der alvorlig tilholder Magistraten inden 4 Uger at tilstille ham Rigtighed for Regnskaberne. Clemen Kryssing ejede mange Ejendomme. I 1721 ejede han en Gaard og en Bod paa Skolegade, Boder i Strandstræde, 2 Gaarde paa Mejlgade, hvoraf den ene Nr. 68, i hvilken han selv boede, 3 Hold Boder ved Aaen, 1 Bod ved Mindet, Boder ved Møllestien og 2 Hold Boder »Bag Klosteret«. Clemen Kryssing købte 26. Juli 1705 sl. Clemen Jensen Smagbiers Begravelsessted »paa det store Kirche gulf beliggende til sig og sin Hustru og som han til Stedet er Arfing, da ej gifvet for det uden 30 Rdl.«[1]). Død 10. November 1727, begravet i Domkirken. Clemen Kryssing var g. m. Anna Cathrine Pedersdatter Jessen, f. ca. 1669, død 8. November 1742 (Datter af Farver og Raadmand i Aarhus Peder Jessen, f. ca. 1641 i Aabenraa; død 9. Februar 1712; g. 1665 m. Marie Keggeben, f. ca. 1644; død 1677). Som Enke ejede hun Skolegade Nr. 28 (nuværende Nr. 21) i Aarene 1733—40, samt 7 Boder i Strandstræde[2]).
Clemen Kryssing havde mindst 7 Børn. D 1—D 7.

[1]) Domkirkens Regnskaber 1696—1715.
[2]) Hoffmeyers personalhistoriske Notater paa Statsbiblioteket i Aarhus.

D 1. Hans Clemmensen Kryssing, f. 1702, Borgerskab i Aarhus »paa Købmandsskab og borgerlig Næring« 3. December 1731; ejede i 1733 en Gaard paa Mejlgade; Medlem af Aarhus Havns Bestyrelse[1]); død 27. April 1749 — Skifte 12. Januar 1751. G. 1. Gang m. Edele Hansdatter Halkier, død 17. Marts 1737 — Skifte 28. Juni 1743; g. 2. Gang 19. Januar 1746 m. Sidsel Jensdatter Arendahl; hun var gift 2. Gang m. Friederich Raae, død 1783.
Hans Kryssing havde 3 Børn i 1. Ægteskab og 1 Søn i 2. Ægteskab.

D 2. Anne Clemensdatter Kryssing, g. m. Lauritz Holmsted, Student, indskrevet ved Universitetet i Kiel og København 1693, Hospitalsforstander i Aarhus 1715; død 17. Juli 1718[2]) (Søn af Ejer af Brolykke Christen Jensen Holmsted og Karen Krag).

D 3. Dorethe Marie Clemensdatter Kryssing, f. i Aarhus Domsogn, død 18. November 1761 i Nyborg; g. 4. Juni 1711 m. Bernt Holmsted, f. i Aarhus Domsogn[3]) (Broder til Lauritz Holmsted); Bestalling som Apoteker i Aarhus 20. Juni 1710; købte 1711 Ejendommen paa Store Torv Nr. 460, hvor nu Løveapoteket er; Bestalling som Raadmand 19. Juni 1722; solgte Apoteket 1727 til Apoteker Jacob Helms; Viceborgmester 9. August 1728 og var tillige Tolder; forlod Aarhus i 1730, da han 20. Juni beskikkedes til Borgmester i Nyborg; Apoteker i Nyborg, Kancelliraad 1738. Han ejede foruden Apotekergaarden Nr. 460 den-

[1]) Hoffmeyer II/142.
[2]) Aarhus Hospital i det tidligere Sortebrødrekloster. Side 52.
[3]) Danmarks Apotekere. I. 354 f.

nes vestlige Naboejendom Nr. 461, et Hus »Bag Klosteret« og en Kornhave uden for Munkeport, kaldet Kandestøberhaven. Død 24. November 1739 i Nyborg.

D 4. Maren Clemensdatter Kryssing, født 1694, død 24. Februar 1717.

D 5. Marie Clemensdatter Kryssing, født 1696, død 5. Februar 1768.

D 6. Peder Clemensen Kryssing, født 1706, død 19. Maj 1718.

D 7. Anna Clemensdatter Kryssing; død 1737; g. 1731 m. Peder Morville, Købmand i Kerteminde.

C 7. Karen Hansdatter Kryssing, født 1655; død 1717.

B 3. Kirsten Pedersdatter, g. ca. 1637 m. Jens Nielsen Udsen, født i Omme[l]strup i Ø. Lisbjerg Herred; tog Borgerskab i Aarhus 25. Maj 1637; han døde før 1647, thi d. 11. Januar 1647 holdtes Skifte efter Broderen Niels Nielsen Udsen, som ingen Børn havde, og Jens Nielsen Udsen optraadte ikke ved Skiftet, og Arven tilfaldt Jens Udsens Børn. Jens Udsen boede i 1634—42 til Leje i Mejlgade 61 i Anne Clemens Gaard (et Par af de nedlagte Ejendomme i Smedegyde). Anna Olufsdatter, Clemen Smagbiers Enke, maa saaledes have købt Nr. 61 efter Mandens Død.

Kirsten Pedersdatter og Jens Udsens Børn er C 1—C 3.

C 1. Johan Jensen Udsen, om hvem intet vides.

C 2. Zidsel Jensdatter Udsen, om hvem intet vides.

C 3. Niels Jensen Udsen[1]) tog Borgerskab i Aarhus som Købmand 7. December 1671; han drev en vidstrakt Handelsvirksomhed, som bibragte ham stor Rigdom; død 4. Maj 1683 »ved Middags«. Han var g. m.

---

[1]) Ph. T. 11. II. 199—222.

Johanne Jacobsdatter, begravet 25. April 1683 i Aarhus Frue Kirke i sl. Magister Bondis Begravelse (Datter af Sognepræst i Skivholme-Skovby Jacob Bondesen, født ca. 1616, død 1676, og Inger Christensdatter). Niels Udsen boede paa Vestergade Nr. 312 (nuværende Nr. 1), hvilket Hus han ejede tilligemed Nr. 415 paa Guldsmedgade, der som nævnt foran senere tilhørte Peder Hansen Kryssing. Det har været formodet, at Niels Jensen Udsen skulde have været g. 1. Gang m. Mette Michelsdatter Basse, men det beror paa en Forveksling med Niels Nielsen Udsen (nævnt overfor som Broder til Jens Nielsen Udsen); thi Niels Nielsen Udsen var g. m. Mette Michelsdatter Basse, som rimeligvis efter sin Fader har overtaget Ejendommen Kannikegade Nr. 2 (nu nedlagt, men var Hjørnet af Clemenstorv lige over for Kirken), af hvilken Ejendom hun betalte Skat i 1628, Niels Udsen 1630—42 og Mette Basse 1650—67. Hun døde 16. Oktober 1671. Skiftet efter Niels Jensen Udsen holdtes den 13. Februar 1684 og viste bl. a., at han havde ejet flere Bøger, og at der blev 5.140 Rdl. at fordele imellem hans 3 overlevende Børn. Han havde 6 Børn, af hvilke 3 blev begravet i Frue Kirke 1670, 1671 og 1677, af de 3 overlevende nævnes D 1.

D 1. Jacob Nielsen Udsen tog Borgerskab i Aarhus som Købmand 8. Marts 1697; Værge for Frue Kirke 1700; han køber 1705 Faderens tidligere Ejendom paa Vestergade Nr. 312 (nuværende Nr. 1), men sælger den igen 1706 til Svigerfaderen; han købte paa Auktion Ejendom paa Store Torv Nr. 460 (Løveapoteket) og sælger den igen i 1711 til Apoteker Bernt Holmsted for

1.200 Dl. (se ovenfor). I 1712 har han en Strid med et Ligfærds-Kompagni[1]). Død 26. Maj 1712 »ved en u-lyckelig hændelse udi Soelberg Søe blev Druchnet og død«. Begravet i Frue Kirke i Forældrenes Gravsted[1]). Han var g. 6. Januar 1699 m. Karen Nielsdatter Fog, født 1676, begravet 31. Oktober 1749 i Nøvling (Datter af Raadmand Niels Lauridsen [se A 6, B 2, C 3] og Anne Jensdatter Wegerslev); hun var g. 2. Gang 13. December 1718 m. Claus Frees Hornemann, født 1689 i Næstved; begravet 19. Juli 1746 i Aarhus Frue Kirke (Søn af Købmand i Næstved Wilchen Hornemann og Karen Clausdatter Frees). Iblandt Jacob Udsens Efterkommere findes Personer af Navnene Müller (den berømte Zoolog Otto Friderich Müller) Boalth og Hegermann-Lindencrone[2]).

B 4. Christopher Pedersen var udenlands i 1633. Borgerskab i Aarhus 16. April 1640. Om ham vides iøvrigt intet udover, at han ifølge Skiftet i 1695 efter Maren Clemensdatter skal have haft flere Børn og Børnebørn.

B 5. Niels Pedersen skal have efterladt en Datter, som havde flere Børn, men ingen af dem kendes ved Skiftet 1695.

B 6. Gjertrud Pedersdatter var gift med Rasmus ..... De havde en Datter C 1.

C 1. Sidsel Rasmusdatter, som døde før 1695, havde vist Børn, men ingen af dem kendes.

A 4. Søren Clemensen tog Borgerskab i Aarhus 16. Marts 1620; i 1626 er han en af de 24 Borgere; 16. Februar 1636 tog han Dom ved Aarhus Byting over 14 indenbys og 41 udenbys Debitorer alle under en Akt; Kæmner 1642—45; udnævnt til Rodemester i 1. Rode 16. December 1646; i 1650

[1]) Hoffmeyers personalhistoriske Notater paa Statsbiblioteket i Aarhus.

[2]) Ph. T. 11. II. 199—222.

meddeles i Smedelaugets Protokol[1]) »1650 kjøbtes til Prøve 1 Kande Øl til 8 Sk. og 1 til 6 Sk. Nok en Kande Øl til Prøve hos Søffren Clemidsen 8 Sk«. Han er Raadmand 1651—54, i hvilket sidste Aar han vist døde. I Domkirken skal findes en Ligsten over ham, og det er formodentlig den, som findes ved Siden af Faderens i den nordøstlige Koromgang. Inskriptionen er ganske ulæselig, men Skikkelsen er lidt større end Clemen Jensen Smagbiers og Skægget er kløftet. Han ejede Faderens Gaard paa Mejlgade (nuværende Nr. 78) og boede samme Sted. G. m. Gjertrud ....., som var Fadder for en af Rasmus Thestrups Sønner d. 18. November 1627[2]). Søren Clemensen havde 3 Børn, B 1—B 3.

B 1. ..... Sørensdatter, som blev begravet 1658 i Frue Kirke.

B 2. Jacob Sørensen Smagbier, f. i Aarhus ca. 1631. Student fra Aarhus Latinskole 1651, Baccalaurgraden 1656 og var da Hører ved Aarhus Latinskole. I 1660 nævnes han endnu som Hører ved Skolen[3]); men i 1662 blev han Sognepræst i Linaa-Dallerup i Gjern Herred, Aarhus Stift, og ordineret 19. Juni s. A. Han døde allerede 3 Aar efter, i 1665. Jacob Smagbier, som er den eneste af Familien, der har benyttet Navnet Smagbier siden Clemen Jensens Dage, blev g. m. Margrethe Mathiasdatter Zoëga[4]), død 1688 (Datter af Kantor ved Slesvig Domkirke Mathias Zoëga og Margrethe Wried). Margrethe Zoëga var g. 1. Gang 1652 m. Sognepræst i Linaa-Dallerup Palle Pedersen Wendel, død 1662.
Jacob Smagbier havde ingen Børn.

B 3. Sidsel Sørensdatter, død Juni 1669; Skifte 18. Oktober 1671. G. m. Mads Rasmussen Wærn (Søn af Raadmand, Borger i Aarhus Rasmus Rasmussen Wærn, f. i Æbeltoft, og Anne

[1]) Hüb. II/286.
[2]) H. A. Møller: Stampe og Thestrup. Side 206.
[3]) Regnskaber 1660 over Provsters og Præsters Ekstraskatte Aarhus Stift (i Rigsarkivet).
[4]) Aar. St. Aarb. 1920/138—141.

Andersdatter [Skifte 12. Juni 1632[1])]). Han tog Borgerskab i Aarhus 19. December 1650, men maa før den Tid have spillet en vis Rolle, idet han allerede 1649 underskrev Kong Frederik III's Haandfæstning sammen med Anders Lydichsen paa Aarhus Bys Vegne[2]). Han handlede i 1650 sammen med Faderen og Broderen Anders paa Flandern og 1660 var han 2. Rigsdagsmand for Aarhus. Som Rigsdagsmand deltog han i alle Geistlighedens og Borgerskabets Fællesandragender og underskrev baade Haandfæstningens Tilintetgørelse 16. November 1660 og Arveenevoldsakten af 10. Januar 1661 og var tilsagt til Arvehyldningen[3]). Den 12. September 1664 underskrev han tillige med Raadmand Jørgen Juel en Ansøgning til Kongen fra samtlige Indvaanere i Aarhus. Han blev Raadmand i Aarhus den 5. Oktober 1664[3]). Død før 28. Februar 1667. Mads Wærn overtog imellem 1642 og 47 Svigerfaderens og dennes Faders Ejendom paa Mejlgade. Desuden ejede han Nr. 294 paa Broberg (nuværende Frederiksgade 42 og Christiansgade 30). De havde 5 Børn C 1—C 5.

C 1. Søren Madsen Wærn blev Købmand i Frederikshald 1682. G. m. Eva Thorsdatter[4]). 2 Sønner, som forblev i Norge og desuden ifølge Wibergs Præstehistorie D 1.

D 1. Rasmus Sørensen Wærn, f. 21. Januar 1737 i Frederikshald. Student fra Aarhus 1759; cand. theol. 12. December 1765; Kinapræst 26. Oktober 1775, ordineret 3. November 1775; Sognepræst paa Askø, Fuglse Herred, Maribo Amt 27. August 1784; død 11.

[1]) Overformynderiprotokol 1632. Bl. 23. (Anne Andersdatters Moder var Else Michelsdatter, født 1574, død $^{24}/_{12}$ 1638. Ligsten i Domkirken: hun var g. 2. Gang m. Jens Madsen, Borger i Aarhus).

[2]) Hoffmeyer I/485.

[3]) Fr. Barfod: De borgerlige Rigsdagsmænd 1660. Side 208.

[4]) O. Forstrøm: Frederikshald. I/330.

Oktober 1790. Han var »saa afgjort Fruentimmerhader, at intet Kvindfolk maatte komme i Præstegaarden; en gammel Matros var hos ham«.

C 2. Anders Madsen Wærn, boede paa Mejlgade Nr. 68 (nuværende Nr. 78) i Faderens, tidligere Clemen Smagbiers Gaard, men er ikke nævnt i Borgerskabsprotokollen; g. (ifølge kgl. Bevilling af 13. September 1679)[1]) m. Maren Olufsdatter, død 1707 (se A 3, B 2, C 4). Anders Wærn døde allerede 6. Oktober 1683 — Skifte 12. August 1684. Nogle faa Aar senere giftede Maren Olufsdatter sig med Peder Hansen Kryssing, som solgte Ejendommen til Clemen Hansen Kryssing.
AndersWærn havde kun 1 Søn, D 1.

D 1. Mads Andersen Wærn, født 13. November 1680 i Aarhus; Student fra Aarhus 1698; cand. theol. 8. Juni 1702. Sognepræst i Laurbjerg-Lerbjerg, Galten Herred 5. April 1715, ordineret 31. Maj; død 20. Januar 1730. Han blev g. 18. Oktober 1710 m. Mette Marie Hansdatter Harding, født ca. 1687, hun lever endnu 1743 og kalder sig da Mette Marie Falenkamp (Datter af Raadmand, Postmester i Aarhus Hans Bendixen Harding, født 9. November 1634, død 24. Juli 1712, begravet i Domkirken, g. 2. November 1685 m. Margrethe Falenkamp).

C 3. Rasmus Madsen Wærn tog Borgerskab i Aarhus som Købmand 10. Februar 1684, den 22. Marts 1683 overtog han Ejendommene paa Mejlgade Nr. 57 og 78 (nuværende Nr. 48 og 97) efter Raadmand Søren Sørensen Uggelbølle; nævnes 1694 og 10. Marts 1704[2]); sælger 1703 en anden Gaard

[1]) Ph. T. 7. I. 35.
[2]) Hüb. III 16.

paa Mejlgade Nr. 43 (nuværende Nr. 18) til Byfoged Oluf Andersen; Overformynder 2. Januar 1709, Raadmand 24. Februar 1712. Rasmus Wærn har i 1721 en Strid med Kirurg i Aarhus Vilhelm Steinwinkel, der den 12. Juni beretter, »at han den 7. April klagede over Gunder Laursdatter, der mængede sig i Chirurgien, og curerede Folk, men Raadmand Wærn svarede ham, at hun havde ligesaa god Frihed, som han og hans Collega. Hele Magistraten var da samlet. Der over siuntes mig for min Persohn som dend der har soerit Borgerskab, udstanden Examen, meddeelt Privilegium udi Chirurgie professionen, og svarer kgl. Contributioner og Byens Tynge, at jeg fandt mig ved dend Hr. Raadmandens Afscheed fornærmet, Talte saa noget høit til samtlige Magistraten, at de alle kunde høre, Paastoed at Chirurgie oss allernaadigste meddelte Privilegium maatte dog handthæved vorde, hvor paa Hr. Raadmand Wærn prostituered sig, Reiste sig fra sit Sæde, luchte Døren op, wiiste mig ud af Dørren og at jeg schulle give 1 Rdr. Mulcht, og da jeg iche wiiste huor for, Sagde hand til Byens Tjennere, at de schulle tage min Kaarde fra mig, og sætte mig i Byens Arresthus, hvilchet og schete efter besagte Hr. Raadmandens Ordre«[1]). Hvad der iøvrigt skete i denne Sag vides ikke. Aaret efter, den 28. Marts 1722, døde Rasmus Wærn. Han blev g. (ifølge kgl. Bevilling af 5. August 1682) m. Maren Pedersdatter. Hun nævnes undertiden som Datter af Raadmand i Aarhus Søren Sørensen Uggelbølle og Margrethe Clausdatter, men da de ingen Børn havde, maa Maren Pedersdatter, som arvede Søren

[1]) Hüb. III/122.

Uggelbølle, vel sagtens være en Broderdatter af ham[1]).

Rasmus Wærn og Maren Pedersdatter havde 5 Børn D 1—D 5.

D 1. . . . . Rasmusdatter Wærn, g. m. Rasmus Pedersen Hasle, Borgerskab i Aarhus til Avlsbrug og Husnæring.

D 2. Sidsel Rasmusdatter Wærn, Skifte 10. September 1714, g. 1710 m. (betaler Kopulationspenge 21. Februar 1710) Thøger Clemmensen Kiersgaard, født ca. 1666 i Sal i Houlbjerg Herred, Borgerskab i Aarhus som Købmand 1710; Kæmner 1723; Raadmand 12. Februar 1734; afskediget 13. November 1739 med Titel og Rang som Borgmester. Han købte i 1743 Raadmand Søren Clemmensens Gravsted med Sten i Domkirken for at blive begravet der[2]). Gravstedet tilhørte 1810 Raadmand Stær, som var Arving efter Thøger Kiersgaard.
Han døde 15. Juni 1744 og blev begravet i Domkirken. Han var g. 2. Gang m. Maren Olufsdatter, født 1695, død 1778 (Datter af Raadmand Oluf Sørensen [A 3, B 2, C 2, D 1]).

D 3. . . . . Rasmusdatter Wærn, g. m. Anders Laursen, Borgerskab som Skipper i Aarhus, han arvede efter Svigerfaderen Ejendommen paa Mejlgade i 1722 og ejede den endnu 1757.

D 4. Søren Rasmussen Wærn, født ca. 1693, Student fra Aarhus 1712. Maaske den Søren Rasmussen Wærn, som blev Underfoged i Frederikshald[3]).

D 5. Mads Rasmussen Wærn, om hvem intet vides.

---

[1]) Aar. St. Aarb. 1934/40.
[2]) Hertel II/162.
[3]) O. Forstrøm: Frederikshald. I/332.

C 4. Anna Madsdatter Wærn, født Juli 1654, begravet Januar 1727 i Tved[1]). Hendes Formynder var Evert Pedersen Worm, født i Flensborg og Borger i Aarhus 1661. Hun havde Pant i 4 Boder paa Badstuegade Nr. 177 (nuværende Nr. 22—26). Anna Madsdatter Wærn var vist g. m. Michel Hansen Storm, født i Aarhus, som tog Borgerskab i Aarhus 20. Juni 1661 (vist Søn af Borger i Aarhus Hans Michelsen Storm, født ca. 1596 i Halling i Hads Herred, død 21. Maj 1659, begravet i Domkirken, og Karen Sørensdatter, født ca. 1607; død 28. Maj 1642, begravet i Domkirken). Michel Storm ernærede sig ved Kornsalg og Salg af fremmed Øl, og han ejede Ejendommen Nr. 224 indenfor Mindeporten (nu en Del af Mindegade Nr. 8) i 1661. Da Naboejendommen Nr. 223 paa den Tid beboedes af Rasmus Rasmussen Wærn, er det ikke usandsynligt, at den Michel Storm, som Anna Wærn skal have været gift med, var Michel Hansen Storm. Michel Storm afstod inden 1667 Ejendommen til Brodederen Hans Hansen Storm, som tog Borgerskab i Aarhus 1664, men som i 1667 var Forpagter paa Østergaard, og døde 1671 som Borger i Aarhus. Michel Storm kan muligvis være flyttet fra Byen samtidig med Ejendommens Overdragelse til Broderen; thi hans Navn er ikke fundet anført senere.

Kun en Datter kendt D 1.

D 1. Anna Michelsdatter Storm, født ca. 1678; død 17. August 1774; g. 23. Juli 1705 m. Sognepræst i Tved, Mols Herred, Christen Jespersen Hutfeld (se A 5, B 5, C 1).

---

[1]) Bøttiger 184.

C 5. Morten Madsen Wærn tog Borgerskab i Aarhus som Købmand og Skipper 10. Januar 1678; Kæmner i Aarhus 1691; Vejer og Maaler 1705; købte 16. April 1689 Jens Wegerslevs Gaard paa St. Torv Nr. 457 (nuværende Nr. 1); købte 28. Juni 1691 en af Maren Clemensdatters Kaalhauger paa Mejlgade Nr. 77 (nuværende Nr. 95—97) og en Del af Maren Clemensdatters Gaard paa Mejlgade Nr. 55 (nuværende Nr. 42—44), medens Broderen Rasmus Værn købte den anden Del 3. eller 4. August 1692[1]); han boede i sin egen Gaard paa Mejlgade Nr. 88, som han havde arvet efter Faderen; han ejede i 1693 2 Boder paa Badstuegade Nr. 179 (nuværende Nr. 12—14); død 25. November 1711 — Skifte 1. Maj 1714. Han blev g. 1. Gang (iflg. kgl. Bevilling af 23. Januar 1677) m. Maren Hansdatter; død 1. December 1694 — Skifte 30. Maj 1696[2]); g. 2. Gang m. Christence Knudsdatter Friis, født ca. 1666 (se A 6, B 1, C 3).

Morten Wærn havde 7 Børn i 1. Ægteskab, ingen i 2. Ægteskab (D 1—D 7).

D 1. Hans Mortensen Wærn, født ca. 1677. Student fra Aarhus 1694. Død før 1714.

D 2. Sidsel Mortensdatter Wærn, født ca. 1679; g. 1. Gang 8. Februar 1700[3]) m. Jørgen Michelsen Sadi ifølge Borgerskabsprotokollen, men ifølge Toldbøgerne for Aarhus 1700 er hans Navn Jørgen Nielsen »Særdi«. Han tog Borgerskab som Skipper 22. Februar 1697 og boede i 1700 paa Skolegade 22 (nuværende Nr. 33), som han købte i 1697 og umiddelbart efter udstedte et Pantebrev i. Gift 2. Gang før 1714 m. Hans Jensen Holst.

[1]) Aar. St. Aarb. 1933/171.
[2]) Aar. St. Aarb. 1936/99.
[3]) Ph. T. 8. VI. 205.

D 3. Mads Mortensen Wærn, født ca. 1681 i Aarhus; boede 1714 i Frederikshald i Norge; Borgerskab som Farver i Aarhus 1726; g. m. Karen Krabbe Colbjørnsdatter[1]) (Datter af Sognepræst i Sørum Colbjørn Torstenssøn [Anneberg] og Cathrine Kjeldsdatter Stub). Hun var g. 2. Gang m. Købmand Carsten Tank.
Mads Wærn havde 2 Sønner, hvoraf den ene døde ung og den anden blev Tobaksspinder i Frederikshald og døde ugift.

D 4. Johannes Mortensen Wærn, født ca. 1683; Student fra Aarhus 1699; Lærer ved den danske Menighed i London[2]); lever 1740.

D 5. Peter Mortensen Wærn, født ca. 1688 i Aarhus; Borger i London 1713; tog Borgerskab i Frederikshald 18. December 1714; død 1734; g. m. Christine Colbjørnsdatter, født 17. December 1693 paa Sørum i Romerrike; død 19. September 1764 i Frederikshald[3]). (Søster til den ovenfor nævnte Karen Krabbe Colbjørnsdatter).
Peter Wærn og Hustru havde 9 Børn og iblandt deres Efterkommere findes Personer af Navnene Bisgaard og Gether.
En af Sønnerne Mathias Pedersen Wærn blev Tobaksfabrikant i Frederikshald, senere Kanonstøber i Moss, og rejste derefter til Sverige, hvor han blev Medejer af Billingfors Bruk i Dalsland, og hans Sønnesøn Jonas Wærn blev svensk Statsraad og adlet 1857 — en stor Slægt i Sverige nedstammer fra ham.

[1]) O. Forstrøm: Frederikshald. I/331.
[2]) H. Faber: Danske og Norske i London.
[3]) H. T. Knop: Familien Knob. Side 15—16.

D 6. Christence Mortensdatter Wærn, født ca. 1690, lever 1714.
D 7. Maren Mortensdatter Wærn, født ca. 1692; lever 1714.

A 5. Christen Clemmensen eller Clementin, født 1596 i Aarhus. Student fra Aarhus Latinskole 1616 og s. A. immatrikuleret ved Københavns Universitet; studerede i 1623 ved Universitetet i Strasbourg[1])

Magister Christen Clementin og Mette Jacobæus.

og 1625 i Siena[2]). Forstander eller Økonom ved Herlufsholm Skole 1632—41; Magister ved Universitetet i København 1633, og da kaldes han »Illustris Scolæ Herlovianæ Præses«[3]); 1642 flyttede han til Næstved; blev 1647 Vicarius i Lunds Kapitet og døde 9. September 1654 i Næstved af Pest. Han var g. m. Mette Mathiasdatter Jacobæus, født 1609; døde af Pest omtrent samtidig med hendes Ægtefælle og blev begravet 13. August 1654 i Næstved Kirke (Datter af Prorektor i Padua, derefter Professor med. i København og Livlæge, senere Læge i Aarhus, Dr. med. og philos. Mathias Jacobsen (Jacobæus), født 7. Juli 1569; død 15.

[1]) Ph. T. 5. VI. 146.
[2]) Ph. T. 4. III. 62.
[3]) Ph. T. 1. III. 266.

Maj 1636, og Ingeborg Johanne Ægidia, død 1644). Samme Dag som Moderen blev deres 9-aarige Søn Niels begravet og Dagen efter blev deres 7-aarige Søn Ivar begravet. Det synes efter saa mange Dødsfald at være ret uforsigtigt af Faderen at hjemkalde den ældste Søn Clemen fra Herlufsholm, da han selv blev angrebet af Sygdommen; men Clemen slap øjensynlig heldigt fra det vovelige Besøg.

I Næstved Sct. Peders Kirke findes et Epitafium over Mag. Christen og hans Hustru med et smukt udført Billede af dem begge.

De havde 7 Børn[1]) B 1—B 7.

B 1. Clemen Christensen Clementin, født ca. 1635. Han gik i Herlufsholms Skole, men blev af Faderen, Mag. Christen i Næstved, før han døde, hjemfordret, men kom dog atter tilbage til Skolen 3. Februar 1655[2]) og blev Student s. A.; Rektor i Kalundborg 1663, Magister 6. Juli 1665; Sognepræst i Sæby—Hallenslev, Løve Herred 1667; ordineret 29. Marts s. A.; Provst 1675 og døde 6. Oktober 1680. Han blev g. 11. September 1667 med Johanne Hansdatter Bartsker, født 4. Maj 1642 paa Herlufsholm, død 1723 (Datter af Biskop i Viborg Hans Dideriksen Bartsker [Smagbier], født 1611, død November 1659, og Anna Poulsdatter Vinding). Hun blev g. 2. Gang 28. Maj 1682 m. Sognepræst i Sæby-Hallenslev Mag. Christen Hansen Schade, født 1650, død 1685. Der har maaske været Slægtskab imellem Johanne Bartsker og hendes Ægtefælle, idet hendes Fader ogsaa skal have benyttet Navnet Smagbier.

Clemen Clementin havde 4 Børn, hvoraf den ældste tog Navnet Bartsker C 1—C 4.

C 1. Johan Clemmensen Bartsker, født ca. 1668. Student fra København 1688, Magister 1696, Sognepræst ved Sct. Mikkels Kirke

[1]) J. Vahl: Slægtebog over Afkommet af Christiern Nielsen. I 132—171.

[2]) Leth & Wad: Dimittender fra Herlufsholm.

i Slagelse; død 30. April 1744; g. 25. November 1696 m. Anna eller Margrethe Frederiksdatter Eisenberg.
De havde 8 Børn og iblandt deres Efterkommere er Personer af Slægten Waidtløw.

C 2. Christen Clementin, født 23. Juli 1672 i Sæby. Student fra Roskilde 1689; Magister 1694 og s. A. Rektor i Næstved; Rektor i Slagelse 20. August 1697; død 22. Maj 1707. Vist ugift.

C 3. Mette Clemensdatter Clementin; gift 1. Gang 9. Juni 1700 m. Rasmus Gertsen Treschow, født 1. Oktober 1654 i Stege; Sognepræst i Kjeldby, Møens Herred; begravet 19. Oktober 1708. Hun blev gift 2. Gang 18. Maj 1719 m. Andreas Lous, Direktør for Navigationsskolen paa Møen, død 1741.

C 4. Jacob Clementin, født ca. 1681, Student fra Roskilde 1693, Baccalaur 1694, Missionær paa Trankebar, død der.

B 2. Jens Christensen Clementin, født ca. 1636, Student Herlufholm 1656, død 1657.

B 3. Oluf Christensen Clementin, født 4. August 1638 paa Herlufsholm; kom i Skolen dèr i Oktober 1651. Student 1657; han besøgte 6. August 1665 Herlufsholms Skole som Hører i Aarhus; blev Sognepræst i Koldby, Samsø Herred, ordineret 3. September 1675, død 16. Marts 1712. Han var g. 1. Gang 11. Juni 1677 m. Anna Nielsdatter Bryde, født 10. Marts 1656, død 7. Januar 1686 (Datter af Sognepræst i Koldby, Niels Hansen Bryde, født 17. Juni 1623 død 14. Juni 1675; g. 2. November 1654 m. Kirstine Jørgensdatter født 2. November 1636, død 31. December 1670). Oluf Clementin skal have været g. 26. November 1689 i Aarhus Domkirke[1]) m. Sidsel Lauridsdatter Lindenfeld, men de er sikkert kun blevet trolovede den Dag; thi Skiftet[2]) efter hende

[1]) Wiberg: Præstehistorie. 678, 6.
[2]) Aarhus Skifteprotokol 3, Side 343.

d. 7. Maj 1690 oplyser følgende: »Skiftet afholdtes hos Skipper Anders Jensen paa Skolegade. Sidsel Lauridsdatter Lindenfeld salig Frants Rasmussen hans efterladte og nu Hr. Oluf Christensen Clementin Sognepræst udi Koldby paa Samsø hans trolovede Fæsteenke som her i Byen nogen Tid haver boet og for kort Tid siden til Samsø med bemeldte hendes Kjæreste er overrejst og der den 29. Marts afvigte bortdøde. Hendes eneste Arving, hendes Søn, navnlig Hans Frandsen udi hans Alders 14. Aar. Caspar Lindenfeld fordrer for sin salig Fasters Begravelses Bekostning. Jens Hansen Holm fordrer resterende Leje af hans Gaard den salig Kone iboede«. Da Caspar Lindenfeld betegner Sidsel som sin Faster, maa hun være Søster til hans Fader Peder Lauridsen Lindenfeld, f. ca. 1618, Præst ved Hospitalet i Aarhus fra 1642 til sin Død 1657. Peder Lindenfeld var Student fra Roskilde 1638 og betegnes da som værende fra Holstebro. Oluf Clementin blev g. sidste Gang 11. September 1690 m. Maren Sørensdatter Leth, f. 1. April 1661, død 6. Maj 1747 (Datter af Sognepræst i Vegerslev-Villersø, Nørre Herred, Aarhus Stift, Søren Nielsen Leth, død 1655 og KarenSvendsdatter).

Han havde 8 Børn, heraf kendes C 1—C 5.

C 1. Kirsten Olufsdatter Clementin, død 19. November 1741; g. m. Faderens Efterfølger Gabriel Christensen Sandro eller Sander, f. 13. Januar 1674 (Søn af Sognepræst i Egeslevmagle, Christen Gabrielsen Sander, død 1703); Student Herlufsholm 1694; Kapellan i Koldby 17. Januar 1702; Magister 1702; Sognepræst i Koldby 16. Marts 1712; død 29. Maj 1736. De havde ingen Børn.

C 2. Mette Malene Clementin, f. Maj 1684, død 10. Juni 1730; vist ugift.

C 3. Niels Olufsen Clementin, f. ca. 1686; Student privat Samsø 1706; Degn i Koldby;

død 17. Oktober 1730. Han var gift, men med hvem vides ikke, og havde 4 Børn.

C 4. Anna Maria Olufsdatter Clementin; død 11. Januar 1748, ugift.

C 5. Hugo Jesper Olufsen Clementin, f. Juni 1696, Degn i Koldby; begravet 28. Juli 1758; g. 19. Oktober 1739 m. Apellone Højer. De havde 3 Børn.

B 4. Jacob Christensen Clementin, f. Oktober 1638. Student fra Herlufsholm 1658 og blev immatrikuleret ved »Universitetet« i Sorø og skal være blevet cand. theol. derfra i 1661. Imidlertid tog han Baccalaurgraden i 1672 og benævnes da i Universitetsmatriklen Rektor i Æbeltoft. Det ser saaledes ud, som om Sorø-Graden ikke havde været tilstrækkelig værdifuld til Overtagelse af en Rektor-Post; iøvrigt er han ikke indskrevet ved Københavns Universitet, endskønt han tog Baccalaurgraden derfra. 1681 skriver han: »Udi i Ebeltoft Schole ere ingen Hørere, allene hafver Scholemesteren en tjener, som lærer Børnene først at kjende Bogstafver, stafve och Læsse ... Freqventerer nu udi Ebeltoft Schole henved 24 Disciple, undertiden flere, undertiden ferre efter Tidernes og Forældrenes Tilstand, som meestendeelen hafver ringe middel at holde deris Børn til Scholen med, saasom og Børnene dertil ingen Lyst eller Villie hafver, de fleeste betler, fisker och anderledes ere om deres Litvesophold«[1]). I 1684 blev han Sognepræst i Hvorslev-Gjerning, Houlbjerg Herred; begravet 24. Januar 1711 (72 Aar, 2 Maaneder, 3 Uger gammel). Han maa have været gift to Gange, da Sønnen er født 1676; g. 2. Gang 1684 eller 85 m. Inger Nielsdatter Lind, død 1703, Skifte 30. Marts 1703 (Datter af Sognepræst i Grønbæk-Svostrup Niels Christensen Lind, f. ca. 1606; død 1665 og Maren Nielsdatter Fogh). Hun var g. 1. Gang m. Sognepræst i Hvorslev-Gjer-

[1]) Hüb. II 171, 172.

ning, Thomas Jensen Grønbæk, f. 1628, død 12. Maj 1684. I Grønbæk Kirke findes paa et Epitafium et Billede af hende, hendes første Mand, hendes Forældre og Søsteren med Ægtefælle.
1 Søn C 1.

C 1. Søren Jacobsen Clementin, f. 1676, Student fra Aarhus 1696; Kapellan hos Faderen cum spe successionis (med Haab om Efterfølgelse) 9. Marts 1706; ordineret 19. Maj s. A. og da Faderen døde blev han hans Efterfølger; begravet 27. Maj 1729; g. m. Anna Christence Hjersing; levede 1743 i Vellev (Datter af Forvalter under Frisenborg, Forpagter af Bruunsgaard Niels Nielsen Hjersing, f. 5. Juni 1650; død 1713 g. 18. December 1677 m. Cathrine Hansdatter Orbit, f. 1650 i Tønder[1]). De havde 6 Døtre og 1 Søn, nemlig den bekendte kgl. Skuespiller Niels Hjersing Clementin, f. 1721, død 1776[2]).

B 5. Sidsel Christensdatter Clementin, f. 8. Januar 1643 i Næstved. Da Forældrene døde i 1654 blev hun i en Alder af $11^1/_2$ Aar sendt til Aarhus til sin rige Faster Maren Clemensdatter, gift med Borgmester Anders Lydichsen og derved kom hun atter ind i det aarhusianske Borgerskabs Milieu. Efter 8—9 Aars Ophold i Fasterens Hjem blev hun d. 9. Juni 1662 trolovet med Ridefoged paa Kalø Jesper Nielsen Hutfeldt og d. 3. Maj 1663 fejredes hendes Bryllup paa Raadhuset »i en anselig adelig, gejstlig og verdslig Overværelse[3]). Hun døde 15. September 1712, og blev begravet i Domkirken. Hendes Ægtefælle Jesper Nielsen Hutfeld[1]) var f. 26. Februar 1626 i Roskilde (Søn af Raadmand i Haderslev Niels Laursen Hutfeld, død April 1626 og Marie Nielsdatter Randulph, død Marts

[1]) Ph. T. 5. VI. 167-168.
[2]) Biografisk Leksikon og Biografisk Haandleksikon.
[3]) Hoffmeyer I/474.

1626). Forældrene flyttede paa Grund af de kejserlige Troppers Indfald i 1626 til Roskilde, hvor Moderens Broder Magister Enevold Randulph da var Præst og her døde begge Forældrene kort efter Sønnens Fødsel. Han rejste saa med sin Morbroder til Norge, hvor hans Moster Anniche Nielsdatter Randulph var gift med Hans Nielsen Ferslev, Laugmand i Frederiksstad[1]). Han blev sat i Skrive- og Regneskole i Frederikshald som 8-aarig og 12 Aar gammel sendtes han til Lübeck »udi Skriven, Regnen, Bogholderi og Tysk sig at exercere«. Efter 3 Aars Forløb kom han i 1641 tilbage til Frederiksstad og kom i Tjeneste hos sin Onkel; i 1643 blev han Bogholder ved Sølvbjerget i Kongsberg og fra 1647 til 1652 var han i Tjeneste hos Statholderen i Norge Hannibal Sehested. I 1652 kom han til Danmark og var i de følgende 6 Aar Haandskriver og Fuldmægtig hos Rentemester Mogens Friis til Faurskov, den senere første Greve til Frisenborg; blev 1658 Ridefoged over Skanderborg Len under Ulrik Christian Gyldenløve, og 1660 Ridefoged paa Kalø under Erik Rosenkrantz til Rosenholm. Under Krigen 1658—59 maatte han tage sin Tilflugt til Aarhus, og her traf han Sidsel Christensdatter Clementin i Borgmester Lydichsens Hus. I 1665 blev han Stiftsskriver i Aarhus Stift med Privilegium, at han kun skulde gøre Regnskab for Kongens Rentekammer. At han har været meget velset ved Hove, fremgaar af, at han og hans Hustru for Livstid fik kgl. Tilladelse til at fæste Ningherreds Brohavre, d. v. s. den Afgift af Havre til Broen over Vadestedet ved Emmervad, som det iflg. Jydske Lov paahvilede Herredet at udrede, da Vejen over Emmervad var en kgl. Hærvej[2]). Efter Sidsel Clementins Død ansøger Aarhus

[1]) A. Levin: Fersiev-Slægten Side 10.
[2]) Hoffmeyer I/410.

Magistrat paa Byens Vegne om at nyde denne Brohavre[1]) Andragendet blev bevilget.
Jesper Hutfeld blev den 6. December 1666 uden at have ansøgt derom udnævnt til ved Siden af Stiftsskriverembedet at være Borgmester i Aarhus, endskønt han ikke synes at have taget Borgerskab i Byen (han findes ikke nævnt i Borgerskabsprotokollen, men maaske har den, der førte den, glemt at indføre ham). Den 14. September 1670 blev hans Bestalling konfirmeret, men han nedlagde Embedet, da han 30. Oktober 1678 udnævntes til Landkommissarius i Jylland, et Embede, der stod omtrent lige med Amtmandens[2]) og i Februar 1692 blev han Assessor i det kgl. Rentekammer-Kollegium og senere Kommerceraad[3]). Han var Ejer af Skaarupgaard, som han selv opbyggede, og i 1686 solgte han den til »sin Svoger« Thyge Jespersen til Mattrup. Jesper Hutfeld blev en meget rig Mand, hans Bo vurderedes efter hans Død til 40.000 Rdl. og denne efter den Tids Forhold meget store Formue erhvervede han sig bl. a. ved at drive Landbrug og ved at udlaane Penge. Pengene anbragte han dels i Ejendomme, især i Aarhus By, hvor han ejede 9 Ejendomme, 6 paa Mejlgade, 1 paa Graven og 2 paa Broberg, og dels ved at købe Sølvsager og Værdigenstande, desuden ejede han et ret stort Bibliotek, saa det maa formodes, at han ogsaa sad inde med en god Del Viden. Han boede i en af sine Ejendomme paa Mejlgade Nr. 100[4]) (nu Nr. 43) lige overfor Maren Clemensdatter.
Der skal nu citeres, hvad Hoffmeyer skriver om dette Hjem[2]): »Her førtes der naturligvis et stort Hus. Ifølge Hutfelds egne Angivelser i Anledning af den for 1689 paalignede Kop- og Kvægskat havde han 2 Piger, 1 Gaards-

[1]) Hüb. III/72—73.
[2]) Hoffmeyer I/475—476.
[3]) Bøttiger, Side 362.
[4]) Aar. St. Aarb. 1934/29.

karl, 2 »Postvognsheste«, 4 Køer, 1 Ged og 6 Faar. Hjemmet var forøvrigt ligesom de andre aarhusianske Storborger-Hjem i visse Henseender meget luksuriøst indrettet. Madame Hutfeld kunde dække et Bord med saadanne Mængder af Sølvtøj, som man nu til Dags kun sjældent ser Mage til. Huset ejede store Sølvlysestager (89 Lod Sølv), 5 store Sølvkander, hvoraf flere vejede over 100 Lod, 6 store udgraverede Sølvbægere, 6 Sølvbægere med Laag til og 5 almindelige Bægere. Desuden adskillige Skaale, Saltkar og »Smørbrikker« af Sølv. I Almindelighed havde Folk dengang kun temmelig faa Sølvskeer, og de, som de havde, var af forskellig Form og Størrelse, men Hutfeld ejede 12 Skeer »af et Mønster« og 6 af et andet. I Anledning af disse Mængder af Sølvtøj maa bemærkes, at Besætningen til Bordene af Glas eller Krystal var i hine Tider næsten ukendt og Stentøj og Porcelæn forekom meget sparsomt. Man anbragte ligefrem en Del af sin Formue i Sølvtøj, som i trange Tider kunde pantsættes, naar det gjaldt om at skaffe rede Penge. Derimod gør det mig ondt at maatte meddele, at Knive og Gafler var omtrent ukendte Husgeraadsgenstande. Den Kulturbølge, som i det 17. Aarhundrede bragte Bordknive og Gafler til de fornemmes Huse i Hovedstaden, var endnu ikke naaet til Aarhus. Enhver brugte ved Bordet den Kniv, som han selv medbragte og i Stedet for Gaffel — sine 3 Fingre. Alle Tallerkener, Fade og en Mængde andet Husgeraad var af Tin. Hutfeld havde endogsaa Blækhorn, Urte- og Kammerpotter af Tin, af den sidste Slags dog kun meget faa, de hørte til de sjældnere Luksusgenstande«[1]). Hutfeld døde den 22. Januar 1696 og blev begravet i Domkirken. Der blev indrettet et

[1]) Hoffmeyer I/479—480.

Gravkapel i Domkirkens nordre Korsfløj og et Epitafium udført af den paa den Tid meget kendte Billedhugger Thomas Quellinus[1]) blev ophængt i Kapellet. Epitafiet er udført i sort Marmor og Sandsten, men der findes ingen Portrætter. I 1737 gav Hutfelds Børn en halv Bondegaard til Kirken, for at Begravelsen kunde blive holdt vedlige.

Jesper Hutfeld og Sidsel Clementin havde 9 Sønner og 5 Døtre, men kun 7 blev voksne, og fra dem nedstammer en stor Slægt, hvoraf flere har haft Betydning for Aarhus By eller er blevet Præster i Aarhus Omegn. C 1—C 7.

C 1. Christen Jespersen Hutfeld, f. 30. Marts 1664 i Aarhus; Student fra Aarhus 1682; Sognepræst i Tved, Mols Herred 15. April 1690, ordineret 6. Maj s. A. i Biskoppens Stue; Provst i Mols Herred 3. Maj 1724; død 12. Februar 1728. Han var g. 1. Gang 7. Oktober 1690 m. Johanne Thomasdatter Helsing, f. i Tved, død 15. April 1704 (Datter af Sognepræst i Tved Thomas Christoffersen Helsing, f. ca. 1632, død 1681). Hun var g. 1. Gang m. Christen Mogensen Kverndrup, f. ca. 1641, død 1690. Sognepræst i Tved. Christen Hutfeldt blev g. 2. Gang 23. Juli 1705 m. Anna Mikkelsdatter Storm, f. ca. 1678, død 17. August 1774 (se A 4, B 3, C 4, D 1).

Christen Hutfeldt havde 5 Børn, hvoraf 2 blev voksne. D 1—D 2.

D 1. Jesper Christensen Hutfeld, f. 4. Marts 1696, Student fra Aarhus 1713; Cand. theol. 4. Juli 1720; Præst i Todbjerg-Meilby, Ø. Lisbjerg Herred 14. Februar 1727 (kaldet paa Succession); ordineret 23. Maj s. A.; begravet 14. Juli 1738. Han blev g m. Gertrud Johanne Bagger, f, ca. 1713, begravet 2. April

[1]) Aarhus gennem Tiderne III/144.

1782 (Datter af Jørgen Poulsen Bagger, f. 1653 i Horsens, Sognepræst i Todbjerg-Mejlby og Anne Jensdatter Harlev). De havde 2 Sønner.

D 2. Sofie Christensdatter Hutfeld, f. 2. Februar 1701; begravet 30. Januar 1730; g. 13. Juni 1723 m. Hans Jørgensen Mygind, f. November 1689. Student fra Odense 1709; residerende Kapellan i Æbeltoft 26. Juni 1722; ordineret 26. September s. A.; død 1. Februar 1742. Han var g. 2. Gang 19. Juli 1730 m. Dorthea Marie Buchtrup, f. 1708 i Æbeltoft, begravet 8. April 1775.

Blandt Efterkommerne af Sofie Hutfeld og Hans Mygind er Personer, som har levet dels i Aarhus og dels i Æbeltoft af Navnene Laurentin, Kold, v. Berger, Reddelien, Mygind og Elle.

C 2. Anna Jespersdatter Hutfeld, død 28. Oktober 1714; g. 1. Gang 4. Maj 1683 m. Jens Christensen Friis, f. 28. August 1646 (se A 6, B 7). Hun blev g. 2. Gang 16. Oktober 1703 m. Niels Pedersen Galthen, f. ca. 1674 (Søn af Sognepræst i Galten-Vissing-Hadbjerg, Galthen Herred, Peder Nielsen Galthen, f. 13. Januar 1644, død 9. Januar 1728, og Anna Ottosdatter Haslund, f. 4. December 1646, død 6. September 1727). Student fra Randers 1690; udenlands i nogen Tid; Magister 1696; Sognepræst i Feldballe-Nødager 7. November 1702; ordineret 19. Januar 1703; død 1729. Han var g. 2. Gang m. Margrethe Jensdatter Bering; død 1739 (Datter af Sognepræst i Hjarup-Vandrup, Andst Herred, Jens Pedersen Welling, død ca. 1692 og Mette Pedersdatter Bering, død 19 Oktober 1709). Anna Hutfelds Børn i 1. Ægteskab findes

anført under A 6, B 7 og af hendes Børn i 2 Ægteskab blev kun 1 Søn voksen. D 1.

D 1. Jens Friis Nielsen Galthen, f. ca. 1704. Student privat 1721; Baccalaurgraden 1727; Sognepræst efter Faderen i Feldballe-Nødager 8. August 1729; ordineret 21. September s. A.; død 4. Februar 1740; g. 9. Maj 1730 m. Margrethe Christine Pedersdatter Bering; død Juni 1739 (Datter af Sognepræst i Hjarup-Vamdrup, Magister Peder Jensen Bering, f. ca. 1664 og Elisabeth Magdalene Schrøder, begravet 20. Marts 1761). De havde 5 Børn, hvoraf de 4 døde tidligt og kun en Datter Anna Margrethe Galthen blev voksen; hun blev g. 1. Gang m. Jørgen Fogh Wilster, Ejer af Ryomgaard og g. 2. Gang m. Oberstløjtnant Palle Kragh v. Hoff, Ejer af Ryomgaard. Anna Margrethe havde ingen Børn.

C 3. Anders Lydichsen Jespersen Hutfeld, f. 20. Juli 1667. Student fra Aarhus 1686. Kapellan i Brabrand-Kasted 8. Oktober 1692; ordineret 7. December s. A; Sognepræst dér 1712; fik Kloster- og Mølleengen i Aarhus foræret af Maren Clemensdatter (se A 7); begravet 19. Oktober 1730; g. 21. Juli 1697 m. Karen Arildsdatter Bentsen, f. ca. 1673; død 27. Oktober 1741 (se A 6, B 8, C 1). De havde vist 1 Datter og 1 Søn. D 1—D 2.

D 1. Johanne Barbara Hutfeld, f. December 1698; død 22. September 1741, g. 1. Gang m. Jes Jessen Fæster, f. December 1698 (Søn af Farver og Kæmner i Aarhus Jess Festersen, f. i Aabenraa, død 1709, og Mette Hansdatter Harding, f. ca. 1675)[1]. Student fra Aarhus 1718; cand. theol. 8. December 1721;

[1]) Den Wintherske Slægtsbog, Side 33.

Kapellan (kaldet paa Succession) i Brabrand-Kasted 1. Marts 1728; ordineret 22. December 1730; Sognepræst s. A.; begravet 1. Maj 1739. Johanne Hutfeld siges i Wibergs Præstehistorie at være blevet g. 2. Gang m. Eftermanden Jens Dons; men i Aarhus Domkirkes Kirkebog staar, at Hr. Jes Fæsters Enke Johanne Barbara Hutfeld blev begravet 22. September 1741 og en lignende Notits findes i Brabrand Kirkebog for samme Dag. Det kan derfor formodes, at der kun har været Tale om Trolovelse, hvorfor Jens Dons ikke medtages her.

Johanne Hutfeld og Jes Fæster havde 5 Børn.

En Datter Ingeborg blev g. m. Sognepræst i Maarslet Christian Frederik Brandt og iblandt deres Efterkommere er Personer af Navnene Bache, Hjorth, Krag, Helveg, Tørsleff, Rønne, Falk-Rønne, Ahnfeldt-Rønne, Oppermann og Rørdam.

D 2. Jesper Andersen Hutfeld, f. ca. 1699; Student fra Aarhus 1718; Hører i Aarhus; begravet 15. Januar 1753 i Aarhus.

C 4. Niels Jespersen Hutfeld, f. 16. Februar 1669. Student fra Aarhus 1687; Sognepræst i Holme, Ning Herred 27. Juli 1695; ordineret 3. August; død 1738; g. 12. November 1695 m. Ingeborg Thomasdatter Helsing, begravet 7. Maj 1756 i Holme (Datter af Sognepræst i Tved, Thomas Christophersen Helsing) (se A 5, B 5, C 1).

De havde 5 Børn D 1—D 5.

D 1. Jesper Nielsen Hutfeld, f. ca. 1708; Student fra Aarhus 1726; Cand. theol. 4. Juni 1731; Sognepræst i Saxild-Nølev, Hads Herred 17. August 1736;

død 17. Marts 1755. Han var g. 24. Oktober 1736 i Odder m. Anne Jørgensdatter, død 10. Juli 1766.

D 2. Sidsel Nielsdatter Hutfeld, død 22. Maj 1734; g. m. Christen Sørensen Bagge, f. 9. November 1700 i Aarhus; Student privat 1717; Cand. theol. 29. August 1719; Sognepræst i Tved, Mols Herred 27. Februar 1728; død 29. Marts 1772. Han blev g. 2. Gang 1. Juli 1738 i Aarhus Frue Kirke med Anne Marie Hansdatter Stæhr, f. 9. Februar 1697, død 10. September 1754 og g. 3. Gang 7. November 1755 i Aarhus Domkirke m. Margrethe Benedikte Olufsdatter Worm, f. 12. Februar 1726 i Aarhus; død 10. November 1790 (Datter af Lektor theol. Oluf Worm og Karen Knob).
Sidsel Hutfeld og Christen Bagge havde 8 Børn, hvoraf kun en Søn blev voksen, nemlig Niels Hutfeld Bagge, f. 1726, senere Birkedommer paa Frisendal.

D 3. Vibeke Nielsdatter Hutfeld, begravet 2. Februar 1773; g. 1. Gang 1725 m. Hans Clausen, f. ca. 1676 (Søn af Købmand i Aarhus Claus Nielsen, død 21.—22. Juni 1699 og Anne Michelsdatter). Student fra Aarhus 1695; Hører i Aarhus 1701; Sognepræst i Gimming-Lem, Støvring Herred 11. Juni 1707; ordineret 5. August; Magister 1708; Sognepræst i Borup-Hald 21. August 1722; begravet 5. August 1729. Han var g. 1. Gang 12. Juni 1708 m. Maria Bornich, f. ca. 1684, begravet 4. September 1724. Vibeke Hutfeld blev g. 2. Gang 1. August 1730 i Randers m. Thomas Christensen Hee, f. 3. April 1701 i Sæby (Søn af Sogne-

præst i Søndbjerg-Odby Christen Thomsen Hee, f. 12. Maj 1669, død 19. Maj 1729 og Karen Knudsdatter Schytte, f. 1674, død 8. Januar 1756). Student fra Viborg 1717; Cand. theol. 24. September 1721; Decanus paa Kommunitetet 1724; Sognepræst i Borup-Hald, Støvring Herred 3. September 1729; død 21. November 1760.
Blandt Vibeke Hutfelds Efterkommere er Personer af Navnene Westenholz, Selmer og Hee, hvoraf flere har haft deres Virke i Aarhus.

D 4. Marie Elisabeth Nielsdatter Hutfeld, f. ca. 1704, død 1772 i Æbeltoft, begravet 11. December 1772 i Agri; g. 1. Gang m. Rasmus Christensen Hirtznach, f. ca. 1686; Student fra Æbeltoft 1705; Sognepræst i Helgenæs 6. November 1719; Provst vist 1728[1]); død 1739. Han var g. 1. Gang 16. Oktober 1720 m. Kirstine Cathrine Jensdatter Lyngby, f. i Helgenæs, død 1731, som havde været g. 1. Gang m. Forgængeren i Embedet Hans Lauritsen Begtrup. Marie Elisabeth Hutfeld blev g. 2. Gang 1740 m. Iver Hanson (Søn af Sognepræst i Agri-Egens, Mols Herred, Jacob Hansen, f. 1681, død 11. April 1722 i Agri, og Birgitte Liime, begravet 26. Maj 1762 i Æbeltoft[2]). Ejede Lyngsbækgaard i Tiden 1733—37. Kancelliraad. Han blev begravet 25. Maj 1763[3]).
Iblandt Marie Elisabeth Hutfelds Efterkommere er en Gren af Familien Kjærulf og en Del Personer af Nav-

[1]) Bøttiger 168.
[2]) H. Friis-Petersen: Niels Thorkildsen Lym's Efterkommere, Side 56.
[3]) Bøttiger 318.

nene Langhoff, Starck, Sadolin, Luplau, Schnekloth, Schouby, Budtz, Rosendal, Steinthal, Staal, Wittrup og Weinschenk (Karen Elisabeth Weinschenk var g. m. Redaktør af Aarhuus Stiftstidende H. F. G. Elmquist).

D 5. Birgitte Kathrine NielsdatterHutfeld, f. ca. 1710, død 11. April 1794; g. ca. 1751 m Jens Andresen Kragballe, f. 24. Maj 1700; (Søn af Sognepræst i Gjesing-Nørager, Rougsø Herred, Andreas Sønhald [Trap] Kragballe, f. ca. 1671, død 1732, g. 1698 i Randers m. Karen Jensdatter Kragballe); Student privat 1721; Cand. theol. 22. Juni 1724; Sognepræst i Odder, Hads Herred 8. Januar 1734; ordineret 5. Februar s. A.; død 1. Juli 1789; g 1. Gang 1735 m. Øllegaard Jørgensdatter Davidsen, f. 1717; død 8. Marts 1748 (Datter af Sognepræst i Odder, Jørgen Davidsen, f. 10. Marts 1682 i Aarhus, død 1. Oktober 1733, og Mette Margrethe Christensdatter Lyngby)

Birgitte Hutfeld og Jens Kragballe havde 3 Børn, og iblandt deres Efterkommere er Grene af Familier af Navnene Müller, Lemvigh-Müller, Sünckenberg, Mackeprang, Evers og Messerschmidt.

C 5. Mette Marie Jespersdatter Hutfeld, f. 13. Juli 1670 i Aarhus, død 5. Juli 1736; g. 1. Gang m. Casper Bernhardsen Suhr, f. 1642 i Bremen (Søn af Kong Frederik III's Ølbrygger Bernhard Suhr). Student fra København 1663; kaldet paa Succession til Sognepræst i Saxild-Nølev, Hads Herred 15. August 1667, Provst 1693; død 14. Januar 1701; g. 1. Gang 20. Juni 1669 m. Anna Olufsdatter, f. 1643, død 1688 (Datter af Sognepræst i Saxild-Nølev Oluf

Knudsen, f. 24. August 1599, død 28. Juni 1673 og Anna Pedersdatter). Mette Marie Hutfeld blev g. 2. Gang 19. Oktober 1701 m. Poul Jensen Poulson, f. 8. Juli 1674 paa Søbygaard (Søn af Kancelliassessor Jens Poulsen og Marie Mathiasdatter). Student fra Fredericia 1692; Cand. theol. 12. April 1694; udenlands 1698; Magister 1700; Sognepræst i Saxild-Nølev 17. Februar 1701; ordineret 29. April s. A.; Provst i Hads Herred 13. Marts 1719; død 7. December 1736. Han og hans Hustru lod bygge et Sakristi til Kirken og bekostede »Daaben«, en Lysekrone, et Skib og et Pulpitur.

Blandt Mette Marie Hutfelds Efterkommere er Personer af Navnene Dahl i Skaane, Haffner, Mourier-Petersen og Schou.

C 6. Ingeborg Maria Jespersdatter Hutfeld, f. i Aarhus; begravet 9. Juli 1762; g. 9. Juni 1717 m. Jens Jensen Mundelstrup, f. 14. December 1689 i Aarhus. (Søn af Sognepræst i Aaby, Hasle Herred, Rektor i Aarhus, Magister Jens Nielsen Mundelstrup, f. 4. April 1657 i Mundelstrup; død 3. Januar 1701 og Cecilie Jensdatter Müller, f. ca. 1663)[1]). Student fra Aarhus 1706; Cand. theol. 1709; Hører og Kantor i Aarhus; Magister 1716; »Formedelst sit gode moralske Forhold og Skoleindsigter, blev han af Biskop Ocksen tilbuden«[2]) Konrektor-Embedet i Aarhus i Forening med Aaby-Sognekald; ordineret 28. Maj 1717; Sognepræst ved Aarhus Frue Kirke 21. Januar 1729; Provst; død 21. Juli 1736. Han boede i 1721 paa Rosensgade vist Nr. 123 (nuværende Nr. 38 og Volden 8). De havde 1 Søn D 1.

[1]) Aarh. St. Aarb. 1936/91.
[2]) Hertel II 493.

D 1. Jens Jensen Mundelstrup, døbt 28. April 1718; Student privat fra Aarhus 1735; Hører i 3. Lektie 1755; Klokker og Underdegn ved Aarhus Domkirke 1764; begravet 29. Juni 1789; g. 1. Gang 12. Oktober 1764 m. Kirstine Esbensdatter, f. ca. 1709; begravet 24. April 1775; g. 2. Gang m. Christence Skorup Stæhr, f. ca. 1733, begravet 22. September 1791. Det er muligt at, han har været gift en Gang tidligere, da Jens Mundelstrups Hustru 1762 blev begravet i Domkirken; men da hendes Navn ikke nævnes, kan det dreje sig om Moderen, som jo døde 1762 og ogsaa var gift med en Jens Mundelstrup.

C. 7. Clemens Jespersen Hutfeld, f. ca. 1680; Student 1700, Baccalaurgraden 1701; død 28. Oktober 1731 i Tved Præstegaard.

B 6. Niels Christensen Clementin, f. 1645, begravet 13. August 1654 i Næstved.

B 7. Ivar Christensen Clementin, f. 1647, begravet 14. August 1654 i Næstved.

(Fortsættes).

Historisk Samfund i 1942.

1. Arbejdet i Øm Kloster.

Efter det store Udgravningsarbejde i 1941[1]), hvorved hele Kirkens Østparti blev afdækket, og Biskop Svends Grav fremdraget, stod vi i 1942 over for de beskednere Opgaver at rydde op og indramme det undersøgte Omraade samt at sikre Bispegraven. Størsteparten af de mange Kampesten, der med Møje og Besvær var bleven hakket løs fra Asketræernes forgrenede Rødder, blev nu benyttet til et smukt Stengærde, der runder sig omkring Kirkens Nordøsthjørne. De fremdragne Grave med Undtagelse af Bispegraven blev, efter at være opmaalte, tildækket paany; men den murede Grav, der rummer Skelettet af Klostrets største Velgører, blev beskyttet af en Cementkiste og dækket af en af Snedkermester Th. Rasmussen udført »Sarkofag«, en Gave fra en af Øm Klosters Velgørere, Dr. V. Eilschou Holm. Bispens imprægnerede Skelet ligger nu trygt beskyttet og synligt for alle Besøgende under Glaslaaget. Besøget var lidt større end i 1941; der var jo i Sommeren 1942 mange Cyklister paa Landevejene, af hvilke nogle ikke kørte uden om Øm Kloster; men meget faa kunde faa sig selv til at gaa den dejlige Tur langs Aa og Sø fra Ry Station til Emborg. Fremtiden tegner sig kulsort for Øm Kloster, hvis ingen vil se det, og ingen vil hjælpe os.

[1]) Se Aarbog 1942. S. 110—114.

2. Sommermøde og Generalforsamling.

Da det paa Grund af Forholdene var umuligt at foretage en større Udflugt som i Aarene før 1940, indbød vi til et Møde i Viby Søndag d. 12. Juli. Deltagerne samledes i Kirken, hvor Bibliotekar Haugsted indledede med kort at fortælle det lidt, der vides om Viby i Oldtid og Middelalder og i faa Ord skildre den smukke romanske Kirke, som man maa haabe vil blive forskaanet for Tilbygninger. Sognepræst Granild, der omfatter sin Kirke og dens Historie med største Interesse, fortalte livfuldt om de gamle protestantiske Præster, og Deltagerne var meget optaget af hans Gennemgang af den nyrestaurerede Prædikestol fra Christian IV's Tid og af Kistepladerne fra Baronerne Gersdorffs Gravkælder. Efter en Pause, der blev benyttet til at se Kirken udvendig, samledes vi paany i Skolens Sal, hvor Sogneraadsformand Juul bød Velkommen, og Forfatteren Aug. F. Schmidt fremdrog Træk af Viby Sogns nyere Historie; han talte om Baronerne paa Marselisborg i Bondefrigørelsens Tid og skildrede en Række af de Mænd, der havde været ledende i Sognet i Løbet af det 19. Aarhundrede; af en enkelt af disse, Høvdingen Lars Bjørnbak, tegnede Redaktør Larsen-Ledet et skarptskaaret Træsnit; at se Billedet af denne ejendommelige og betydelige Mand træde lyslevende frem bag Larsen-Ledets veltalende Ord, der var baarne af Sympati og Forstaaelse, det var en Oplevelse.

Generalforsamlingen blev holdt d. 15. Juli 1942 i Aarhus Museum. Formanden aflagde Beretning og gennemgik Regnskabet for 1941[1]). Kaptajn Beyer bragte Bestyrelsen en varm Tak for dens Arbejde og udtalte Haab om, at flere Medlemmer maatte slutte sig til Samfundet; flere andre Medlemmer tog Ordet, og man drøftede Muligheder for at faa de unge til at interessere sig for vort Arbejde. — Efter Gennemgangen af Samfundets Regnskab meddelte Formanden, at man i Bestyrelsen paa Grund af Dyrtiden — særlig de stigende Priser paa Trykningen — var bleven enige om

[1]) Se Aarbog 1942. S. 109—17.

at forhøje Aarsbidraget fra 3 Kr. til 3 Kr. 50 Øre, og udbad sig Generalforsamlingens Godkendelse af Forhøjelsen. Godkendelsen blev givet, og derpaa foreslog flere Medlemmer, at Aarsbidraget blev forhøjet til 4 Kr., og at der ved næste Udsendelse blev opkrævet 4 Kr. plus Postpenge. Dette Forslag blev enstemmigt vedtaget. Efter Gennemgangen af Øm Klosters Regnskab udbad Formanden sig Generalforsamlingens Godkendelse af, 1) at Samfundet ved Skøde af 22. Oktober 1941 har købt Matr. Nr. 4 i, Emborg By, Rye Sogn, af Købmand P. Petersen og 2) til bemeldte Købmand har solgt Matr. Nr. 1 p, og denne Godkendelse blev givet enstemmigt. — Paa Forslag af Kontorchef Svendsen anmodede Generalforsamlingen Formanden om at fremskaffe to Tingbogsattester, der straks blev rekvirede, og som viser, at der ikke paahviler Samfundet nogensomhelst Forpligtelser vedrørende de afsluttede Handler.

De fem Medlemmer af Bestyrelsen, der gik af efter Tur: C. Holtet, Th. Madsen, P. R. Povlsen, S. Randa, og N. P. Østergaard blev genvalgt, og i Stedet for N. A. Pedersen, der havde ønsket at udtræde, valgtes Kaptajn A. F. Beyer. Revisor, Overretssagfører C. J. T. Thomsen, genvalgtes. Formanden meddelte, at Lektor Jens Clausen, der ved sidste Generalforsamling var bleven foreslaaet som Bestyrelsesmedlem i Stedet for I. Henningsen, har modtaget Valget.

Samfundet har modtaget de sædvanlige Tilskud (se Regnskabet), og har haft den Glæde, at Skanderborg Amtsraad har fordoblet sit Tilskud fra 50 til 100 Kr. Bestyrelsen bringer herved sin bedste Tak for disse Gaver; vi takker ogsaa de Medlemmer, der har sendt Gaver til Øm Kloster.

To Dødsfald.

Fhv. Forstander for Den jydske Handelshøjskole Immanuel Henningsen (1868—1942).

Forstander Henningsens Fader, C. A. Henningsen, var i 1864 bleven forjaget fra sit Præstekald i Oversø Syd for Flensborg og virkede derefter i Skævinge i Nordsjælland, hvor hans yngste Søn Immanuel blev født 1868 og tilbragte lykkelige Barndomsaar. Præstegaarden, Sønderjylland og Nordsjælland blev de tre Strenge, der lagde hans Livs Traad, og han var saa lykkelig som ganske ung Student at slaa ind paa den Livsbane, hvor hans ualmindelige Evner som Lærer, Opdrager og Skoleleder hurtigt fik Lejlighed til at udfolde sig. 27 Aar gammel oprettede han 1895 Jyllands Handelsakademi i Aarhus, og ti Aar senere stod han fuldt rustet til at overtage den ansvarsfulde Gerning som den første Forstander for Den jydske Handelshøjskole, hvis støtte og planmæssige Vækst han har Æren for. Han arbejdede utrættet og altid oplagt, til han 1938 faldt for Aldersgrænsen. Naar han i sjælden Grad holdt sig frisk som Skoleleder, hænger det sammen med, at han havde levende Interesser udenfor sin Gerning. Han elskede Naturen; Aaret rundt gik han hver Morgen, før Skolen begyndte Kl. 8 en rask Tur i Skovene, og hans bedste Søndagsfornøjelse var lange Fodture, paa hvilke han ofte gik i Kirke i en Landsbykirke; han var stærkt historisk interesseret og dyrkede med særlig Iver Personal- og Egnshistorie; derfor tog han med Glæde mod Mørk-Hansens Opfordring til at være med til at stifte Historisk Samfund for Aarhus Stift i 1907 og blev straks valgt ind i Bestyrelsen, hvor han senere blev Næstformand og Medlem af Redaktionsudvalget. Han blev Historisk Samfund en god Mand, og med sin sunde Sans og sin rige Erfaring hentet fra de mange Foreninger, han i Kraft af sin Stilling maatte arbejde i, en stor Støtte for en ikke foreningstrænet Formand. Arbejdet i Øm Kloster havde hans Hjerte; han var en klog Raadgiver og en ivrig Medarbejder og deltog med os andre i Glæden over at opleve det man har kaldt Eventyret i Øm Kloster, og han nød i fulde Drag vore mange Ture til Klostertomten ved Mossø, hvorhen han ofte førte sine Gæster. Det var en Sorg for hans Kolleger i Bestyrelsen, at han ved Generalforsamlingen i 1941

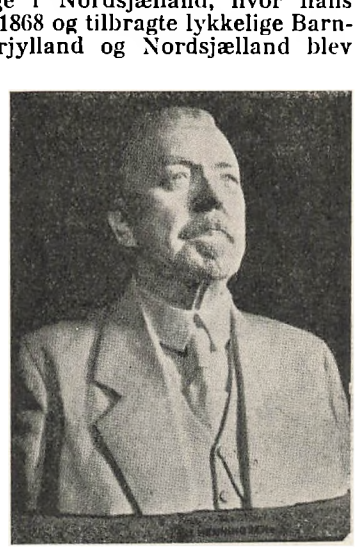

ikke lod sig rokke i sin Beslutning om at trække sig tilbage, og han har efterladt et stort Savn.

Alderen gjorde sig gældende; den utrættelige raske Fodgænger maatte sagtne Farten; men Aanden var livlig, og Interesserne var levende. I August 1942 besøgte han sin Ven fra Øm og Nordsjælland, Arkitekt C. M. Smidt, paa Kalø for at se det store næsten afsluttede Udgravningsarbejde; her var han saa uheldig at styrte ned ad en stejl Skrænt; det Chok, han fik ved Faldet, havde han ikke Kræfter til at overvinde; Livet ebbede ud, og han døde stille d. 18. September.

Ære være hans Minde.

Dr. med. Kristen Isager (1864—1943). Historisk Samfunds Æresmedlem.

Næsten 79 Aar gammel døde Dr. Isager d. 5. Juli. Ved hans Bortgang skal der lyde en varm Tak fra Historisk Samfund; thi han var den ene af de to Videnskabsmænd, der systematisk har bearbejdet det rige Materiale, som laa skjult i den fattige Klostertomt ved Mossø, til hvis Undersøgelse vort Samfund tog Initiativet i 1911 ved at købe et Grundstykke, der efterhaanden blev til otte. — Mens Arkitekt C. M. Smidt paa Nationalmuseets Vegne har draget Grustæppet over Fundamenterne bort og ved Studium og Fortolkning af disse har vundet nyt Land for Middelalderarkæologien, har Dr. Isager skrevet et helt nyt Kapitel i dansk Medicins Historie ved sine Undersøgelser af Skeletfundene og ved de Slutninger, han evnede at drage af sine Iagttagelser.

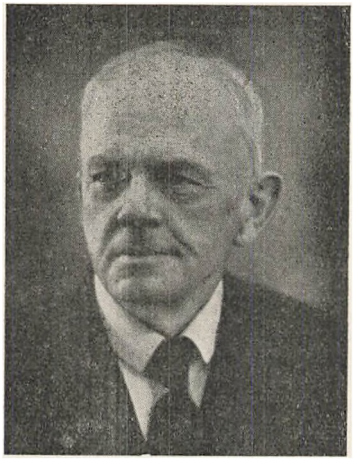

Han var oprindelig Videnskabsmand paa et helt andet Omraade indenfor Medicinen; da han som Læge i Ry havde givet et vægtigt Bidrag til Bekæmpelsen af Tuberkulosen ved sin fremragende Disputats i 1901, besluttede Nationalforeningen ved Ry at bygge et Sanatorium, som den gjorde Isager til Overlæge ved 1903. Da Historisk Samfund tog fat paa Arbejdet i Øm Kloster 1911, hjalp han os med Raad og Daad i de første Aar og kom jævnlig til Emborg, hvor han fulgte C. M. Smidts Arbejde med Interesse. Det var da naturligt, at Smidt i 1915 spurgte ham, om han ikke som Læge paa Stedet vilde tage sig af Skeletterne; men han sagde nej, det forstod han sig ikke paa; først da Arkitekten truede med at henvende sig til en anden Læge,

satte han sig paa sin Cykle og gjorde Sygebesøg hos »den halte Munk«, i hvis højre Hofte han fandt en svær Gigtlidelse (arthritis deformans), der havde fremkaldt en Svækkelse og Forkortelse af højre Laarben. Om Begivenheden i 1916, Fundet af Abbed Jens, skrev han selv: »Da der næste Aar fandtes en Grav med et Skelet, som baade medicinsk og historisk var af langt større Betydning, blev jeg, som uden eget Ønske var kommet ind i dette Arbejde, indfanget af Emnet. Over alle de Knogler, som senere er blevet fremdraget, har jeg optaget Journaler«[1]).

Nu blev han frivillig medicinsk Medarbejder ved Udgravningerne og uddannede sig til patologisk Anatom. I de følgende Aar voksede Materialet jævnt, og han kunde med Glæde sige: »Nu har jeg spilleme over 20 Patienter deromme i Klostret«, og de fik en samvittighedsfuld Behandling. Var han i Tvivl, raadførte han sig først med Professor Joh. Fibiger og senere med Professor Einar Sjövall i Lund. Saa skete der det mærkelige, at omtrent samtidig med, at Dr. Isager, 70 Aar gammel, tog sin Afsked fra Sanatoriet, kunde Undersøgelsen af Klostrets nordre Kirkegaard begynde, hvor der laa i Hundredevis af Skeletter, og at han fik en fortrinlig Medarbejder i Øm Klosters Kustode, Anders Andersen, der udgravede og opmaalte de mange Grave og med stor Omhu bjergede Skeletterne; han var Smidts lærvillige Elev. Dr. Isager kastede sig nu med største Energi over Studiet af alle de sygdomsmærkede Skeletter og kunde allerede 1936 udsende den betydelige Bog: Skeletfundene ved Øm Kloster, hvori han ikke blot beskriver de syge Knogler og udfinder de Sygdomme, der har foraarsaget Deformationerne, men ogsaa paa Grundlag af Studiet af Spor af Operationer drager den Slutning, at der i Øm Kloster maa have været et Sygehus, hvor der har virket Læger. — Bogen vakte stor Interesse — ogsaa i Udlandet — og blev hurtigt udsolgt. En forbedret og med nye Fund suppleret Udgave blev 1941 udsendt paa Tysk under Titlen: Krankenfürsorge des dänischen Zisterzienserklosters Øm. I hans Journal er ogsaa det sidste mærkelige Skeletfund, Biskop Svend af Aarhus, indført, og 1942 udarbejdede han en ny kort Beskrivelse af Skeletfundene i Klosterhuset i Øm til Vejledningen for Besøgende.

I sine sidste Aar var Dr. Isager legemlig svag, og Synet svigtede efterhaanden; men hans Aand var levende og stærk. Jeg glemmer aldrig den Foraarsdag i 1941, da jeg ubemærket kom ind gennem den aabne Dør til hans Studereværelse og saa den gamle Mand sidde rank ved sit Skrivebord, fuldt optaget af sit Arbejde. Pennen løb spruttende hen over Papiret, og den blændende Aprilsol kastede sine Straaler over hans graa Hoved; jeg stod et Øjeblik betaget, men saa opdagede han mig og vendte sig mod mig med et varmt Velkomstsmil; øjeblikkelig kom vi i Samtale om det, der laa os begge stærkt paa Sinde: Arbejdet i Øm Kloster. Han var semper ardens (altid brændende), og den indre Glød gav ham Styrke til at føre sin Alderdoms Storværk til Afslutning. Nu er han gaaet bort, men hans Minde lever hos enhver, der har følt den Varme og den aandelige Kraft, der strømmede ud fra ham. *E. H.*

---

[1]) Skeletfundene ved Øm Kloster. Kbh. 1936. S. 25.

Historisk Samfund for Aarhus Stift.

Uddrag af Regnskab 1942.

Indtægt.		Kr.	Øre
Kassebeholdning 1/1 1942		252	34
Medlemsbidrag og Salg af Aarbog 1942		3638	50
Salg af ældre Aarbøger m. m.		173	34
Tilskud:			
Fra Staten	155,00		
- Aarhus Amt	100,00		
- Skanderborg Amt	50,00		
- Aarhus Kommune	50,00		
- Horsens Kommune	25,00		
- Silkeborg Kommune	40,00		
- Skanderb. Kommune	50,00		
- Arbejder-Sparekassen	200,00		
- Spare- og Laanekassen	200,00		
- Landbosparekassen	100,00		
		970	00
Renter		46	63
		5080	81

Udgift.		Kr.	Øre
Aarbogen:			
Honorarer	472,00		
Trykning og Clichéer	2452,75		
		2924	75
Sommermøde i Viby		100	00
Fællesforening		67	48
Administration		598	61
Kassebeholdning 31/12 1942		1389	97
		5080	81

Ved Henvendelse til Odensegade 2. Aarhus,
kan vore Medlemmer købe

Ejler Haugsted:

Udgravningerne paa Bispetorvet i Aarhus.
1923. 1 Kr.

Udgravningerne Nord for Domkirken i Aarhus.
1927. 1 Kr.

Karmeliterklostret i Aarhus.
1929. 1 Kr.

Oldsagssamlingens Tilvækst 1932—34.
(Aarhus Museum). 1935. 1 Kr.

Øm Kloster 1941.
50 Øre.

I Boghandelen kan købes:

Ejler Haugsted:

Aarhusegnens historiske Minder.
1925. (Haase og Søn). 1 Kr.

Benediktinernes Kirke i Venge.
1937 (Ejnar Munksgaard). 1 Kr. 50 Øre.

HISTORISK SAMFUND
FOR AARHUS STIFT

har i 1908—43 udgivet 36 Aarbøger og Register og Indholdsfortegnelse til Aarbøgerne 1908—38.

Nye Medlemmer kan ved Henvendelse til Samfundets Formand, Bibliotekar Ejler Haugsted, Odensegade 2, Telefon 1322, købe Aarbøgerne 1922—42 for 40 Kr. tilsammen (enkelte ældre Aarbøger 3 Kr.).

Medlemsbidraget er 4 Kr. aarlig.

Medlemmer af de andre historiske Samfund under »Dansk historisk Fællesforening« kan subskribere paa Aarhus Stifts Aarbøger for nedsat Pris, 3 Kr. aarlig, og vort Samfunds Medlemmer kan subskribere paa de andre Aarbøger for nedsat Pris og kan erhverve »Fortid og Nutid«, Dansk historisk Fællesforenings Tidsskrift, for halv Pris, 3 Kr. om Aaret.